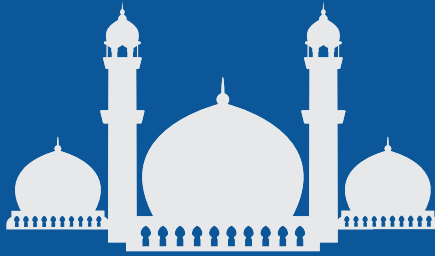

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdk ÖZALP

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Arap dili sözcüklerinden olan İsim-Fiil ile Câmîd-Filler, klasik ve modern kaynakların incelenmesi neticesinde ay ışığına çıkartılmıştır. Eliniz altında bulunan bu eser, her ne kadar bilimsel bir çalışma olarak ortaya çıkmışsa da bir ders kaynağı olarak da kendisinden istifade edilebilecek şekilde hazırlanmıştır. Arap dil grameri alt yapısına sahip olan herhangi biri tarafından dikkatlice okunduğunda, özelde İsim-Fiil ve Câmîd-Fiiller genelde ise Arap dil bilgisi hakkında hareket alanının genişleyeceğine inanıyoruz.

emin yayınları

Sertifika No:21217

ISBN:978-605-9955-96-6

7 1786059 955966

ARAP DİLİNDE
İSİM-FİİL VE CAMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

Mehmet Sıdkı ÖZALP

1980 yılında Van'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Van'ın Gürpınar ilçesinde tamamladı. 1999 yılında Açık öğretim Lisesinden mezun oldu. 2003 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünden, 2014 yılında Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi İlahiyat bölümünden mezun oldu. 2016 yılında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Dalında "Arap Dilinde İsim-Fiil ve Camid-Fiiller" konulu isimli tezini (elinizdeki kitabı) tamamlayarak mezun oldu. Halen Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belağatı Dalında Doktora öğrencisi olup eğitimini devam ettirmektedir.

2001-2006 yılları arasında Siirt 50. Yıl SSK Hastanesi ile Siirt Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesinde Memur olarak görev yaptı 2006-2007 yılları arasında Van İl Sağlık Müdürlüğü Ağız ve Diş Sağlığı Şubesinde Memur olarak görev yaptı. 2007-2009 yılları arasında Van Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Ambar Memuru ile Satınalma Memuru olarak görev yaptı. 2009-2011 yılları arasında Van Ağız ve Diş Sağlığı Merkezinde Müdür Yardımcısı ve Müdür olarak görev yaptı. 2011-2012 yılları arasında Van Çatak ile Van Erciş İlçe Devlet Hastanelerinde Müdür Yardımcısı olarak görev yaptı. 2012-2016 yılları arasında Mersin Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesinde Personel Şefliği, Sivil Savunma Amirliği ile Nöbetçi Amirlik görevlerinde bulundu. Halen Bursa Devlet Hastanesinde Sayman Mutemedi olarak görevine devam etmektedir. İngilizce ile Arapça dillerini bilmekte olup evli ve üç çocuk babasıdır.

(sozalp65@gmail.com)

ARAP DİLİNDE
İSİM-FİİL VE CAMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

Emin Yayınları 214

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

Bursa 2016

© Bütün yayın hakları Emin Yayınları'na aittir.

Kapak

Emin ÖZDAMAR

Baskı: Stüdyo Star Ajans Matbaacılık Ltd. Şti
Nilüfer Ticaret Merkezi Bursa
Sertifika No:15366

E M İ N Y A Y I N L A R I

Fethiye Mah., Kurlangıç Sok. No:2 16140 Nilüfer / BURSA

Tel: (0224) 242 28 98, Fax: (0224) 241 25 69

www.eminyayinlari.com

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Cataloging-in-Publication Data (CIP)

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİL VE CÂMİD-FİİLLER

Mehmet Sıdık ÖZALP

1. Arap Dili 2. Dil Gramer 3. Dil

ISBN: 978-605-9955-96-6

Sertifika No: 21217

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Arap grameri içerisinde hangi konu kapsamına girdiği hususunda farklı görüşler bulunan isim-fiil ile câmid-fiiller, ele alınmıştır.

Konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklar taranmış ve derlenen bilgiler irdelenerek değerlendirilmiştir. Böylece konu ile alakalı değişik görüş ve değerlendirmeler tespit edilerek çalışma hakkında geniş bir araştırma yapılmıştır. Basra ve Kûfe dil mektepleri başta olmak üzere değişik klasik görüşler ele alındığı gibi mevzu ile ilgili modern araştırmalar da dikkate alınmıştır. Çalışmada klasik Arap dil bilimcilerin görüşleri esas alınmak suretiyle isim-fiillere yaklaşımları tespit edilerek incelenmiştir.

Bu çalışmayı bana tavsiye ve teşvik eden ve çalışmanın tüm aşamalarında yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve uyarıları ile çalışmaya yön vererek katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Musa ALP'a, en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca çalışma süresi boyunca yardımlarını esirgemeyen Âilemin her ferdine teşekkür ederim.

Mehmet Sıdık ÖZALP

Bursa / 2016

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
İÇİNDEKİLER.....	7
TABLolar	11
KISALTMALAR	13
ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON).....	13

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	15
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	15
1.2. Araştırmanın Önemi	16
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	17
1.4. Araştırmada Kullanılan Yöntemler.....	18
1.5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi	19
1.6. بِنَاء/Binâ' ve اِعْرَاب/Î'râb.....	20
1.7. مَبْنِي/Mebnî ve مُعْرَب/Mu'rab	22
1.8. Kelime ve Türleri ile İsim ve Fiillerin Özellikleri.....	23
1.8.1. اِسْم/İsim	25
1.8.2. فِعْل/Fiil	26
1.8.3. حَرْف/Harf	27
1.8.4. اِسْم فِعْل/İsim-Fiil	27
1.8.5. İsmın Özellikleri	28
1.8.6. Fiilin Özellikleri	31

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİLER.....	35
2.1. İsim-Fiilin Tanımı	35
2.2. İsim-Fiiller Hakkındaki Görüşler	35
2.3. Zamana Göre İsim-Fiiller	48
2.4. Terkiplerine Göre İsim-Fiiller	49
2.5. Amellerine Göre İsim-Fiiller	49
2.6. Hükümlerine Göre İsim-Fiiller	50
2.7. Erillik ve Dişiliklerine Göre İsim-Fiiller	53
2.8. Geçişlilik ve Geçişsizliklerine Göre İsim-Fiiller.....	53
2.9. Yapılarına Göre İsim-Fiiller.....	54
2.9.1. Mürtecel İsim-Fiiller	54
2.9.2. Menkûl İsim-Fiiller	55
2.9.3. Ma'dûl İsim-Fiiller.....	56
2.10. Arap Dilinde Yaygın Kullanılan İsim-Fiiller	57
2.10.1. آمين/Âmin.....	57
2.10.2. إِيْحْ/İh̄hin.....	58
2.10.3. أُفْ/Uffin.....	58
2.10.4. أَوْه/Evvih.....	58
2.10.5. إِيْه/İhi	59
2.10.6. بَحْ/Bah̄	59
2.10.7. بَسْ/Bes	60
2.10.8. بُطَانْ/Buṭ'âne	60
2.10.9. بِلْه/Belhe	61
2.10.10. تَيْدْ/Teyde ve تَيْدْه/Teydeḥa	62
2.10.11. حَيْ/Ḥayye	62
2.10.12. رُوَيْدْ/Ruvayde.....	64
2.10.13. سَرْعَانْ/Ser'âne.....	65
2.10.14. سَتَّانْ/Şettâne.....	65

2.10.15. ضه/Şah	66
2.10.16. عَلَيْنَا/ Aleyke.....	66
2.10.17. كَيْح/ Kihhin	67
2.10.18. مِزِي/ Mizi	67
2.10.19. مَه/ Meh	68
2.10.20. مَهْيَم/ Mehjem	68
2.10.21. هَا/ Hâ	68
2.10.22. هَلُم/ Helumme	69
2.10.23. هَمَّهَام/ Hemhâmi	72
2.10.24. هَيَا/ Heyyen.....	73
2.10.25. هَيْت/ Heyte	73
2.10.26. هَيْهَات/ heyhâte.....	76
2.10.27. وَا/ Vâ	78
2.10.28. وَاهًا/ Vahen	79
2.10.29. وَشْكَانَ/ Veşkâne	79
2.10.30. وَي/ vay	80
2.11. İsim-Fiil Anlamını İfade Eden Bazı Kalıplar.....	80
2.11.1. سُبْحَانَ اللَّهِ/ Subhānallah.....	81
2.11.2. لِلَّهِ دَرُّهُ/ Lillâhi darruhu	83
2.11.3. يَا لَكَ مِنْ/ Yâ leke min	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂMİD-FİİLLER	87
3.1. Câmîd-Fiillin Tanımı.....	87
3.2. Arap Dilinde Başlıca Câmîd-Fiiller	92
3.2.1. أَهْلُم/ Ehelumme	92

10 Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmid-Fiiller

3.2.2. تَعَالَى/Te'âle.....	92
3.2.3. حَبَّذَا/Habbezâ	93
3.2.4. سَاءَ/Sâ'e	94
3.2.5. سُقِطَ/Sûkıta	94
3.2.6. عَسَى/Asâ	95
3.2.7. قَلَّ/Kâlle.....	96
3.2.8. كَذَبَ/kezebe	98
3.2.9. لَيْسَ/Leyse	99
3.2.10. نِعْمَ/Ni'me ve بئسَ/Bi'se.....	102
3.2.11. هَاتِ/Hâti	105
3.2.12. هِبْ/Hib	105
3.2.13. هَدَّ/Hedde.....	106
3.2.14. يَنْبَغِي/Yenbeğî	107
3.2.15. يَهِيْطُ/Yehîtu.....	107
3.2.16. فَعَلَ/Fe'ule Vezninde Olan Câmid-Fiiller	107
3.2.17. مَا أَفْعَلُهُ/Mâ ef'alehu ve أَفْعَلْ بِهِ/Ef'il bihî.....	109
SONUÇ VE ÖNERİLER	113
4.1. Sonuç.....	113
4.2. Öneriler	117
KAYNAKÇA.....	121

TABLÖLAR

Tablo 1. İsim-Fiil Çekimi	37
Tablo 2. Fiil Çekimi	38
Tablo 3. Muhatap Kâf Harfi Bitişen İsim-Fiil Çekimi	39
Tablo 4. İsim-Fiil Nesnesinin Cümle İçerisindeki Konumu.....	51
Tablo 5. Fiil Nesnesinin Cümle İçerisindeki Konumu.....	51
Tablo 6. Fetha, Kesra, Zamme ve Sükûn Üzerine Mebnî Olan İsim-Fiiller	52
Tablo 7. Zarflardan Menkûl İsim-Fiiller	55
Tablo 8. Câr-Mecrûrlardan Menkûl İsim-Fiiller	56
Tablo 9. فَعَالٍ /Fe'âli Veznine Dönüştürülen Ma'dûl İsim-Fiiller	57
Tablo 10. رُوَيْدٌ /Ruvayde İsim-Fiilinin Kullanım Şekilleri	64
Tablo 11. هَاءٌ /Hâ'e İsim-Fiilinin Çekimi	69
Tablo 12. Hicâz Halkı Tarafından Yapılan هَلُمُّ /Helumme'nin Çekimi	70
Tablo 13. Necdve Temim Halkı Tarafından Yapılan هَلُمُّ /Helumme'nin Çekimi.....	71
Tablo 14. هَيْتٌ /Heyte İsim-Fiilinin Çekimi.....	74
Tablo 15. هَيْتٌ /Heyte İsim-Fiiline Bitişen Zamirin Çekimi	75
Tablo 16. هَيْهَاتٌ /Heyhâte İsim-Fiilinin Kullanım Şekilleri	78
Tablo 17. Suriye Arapçasında Kullanılan Bazı Âvamca İsim-Fiiller	84
Tablo 18. Dua ile Beddua vb. Soyutları/Bildirilen Bazı İsim-Fiiller. .	85
Tablo 19. لَيْسٌ /Leyse Câmîd-Fiilinin Çekimi	100
Tablo 20. Türk, İngiliz ve Fars Dillerinde لَيْسٌ /Leyse Câmîd Fillinin Karşılıkları.....	102
Tablo 21. مَا أَفْعَلُهُ /Mâ ef'alehu ve أَفْعَلِيهِ /Ef'il bihi Câmîd-Fiillerinde Cümle Dizilişi.....	110
Tablo 22. Ta'accüb kiplerinin sonunda bulunan zamirin durumu.	110

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
h.	: Hicrî
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik
ty.	: Yayın tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yayın yeri yok

ÇEVİRİ YAZI (TRANSKRİPSİYON)

'	: ء
<u>Ṣ-ṣ</u>	: ث
Ḥ-ḥ	: ح
Ḫ-ḫ	: خ
<u>Z-z</u>	: ذ
Ṣ-ṣ	: ص
<u>Ẓ-ẓ</u>	: ض
Ṭ-ṭ	: ط
<u>Z-z</u>	: ظ
'	: ع
Ḳ-ḳ	: ق

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Arapça'da kullanılan bazı kelimeler, gerek tanımları ve gerekse özellikleri bakımından sözcük kısımlarından olan isim, fiil ve harf grupları kapsamına girmemektedir. Bu sözcükler görünüş itibarıyla sonları değişime uğramadığından mebnî isimlere; anlamları açısından ise belirli bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, oluş veya hareketi belirtmelerinden ötürü fiillere benzetilmektedir. Bu sözcükler fiil manası ifade ettikleri halde görüntü itibarıyla fiillerin özelliklerine hâiz olmadıklarından, fiillerin adları demek olan "isim-fiiller" olarak adlandırılmıştır. Manaları açısından fiillere benzerlikleri temel alınarak fiiller gibi mazi isim-fiiller, muzari isim-fiiller ve emir isim-fiiller olarak gruplandırılmıştır.

Fiiller, çekimsiz veya yarı çekimli olan جَامِد/câmid ya da tam çekimli olan مُتَّصِرِف/mutaşarrıf olmak üzere iki gruba ayrılır. Fiiller, bildirdikleri zaman kavramı bakımından geçmiş anlamında olan مَاضِي/mazi, şimdiki veya gelecek zaman ifade eden مُضَارِع/muzari veya gelecek zamanda talep bildiren أَمْر/emir diye üç grupta ele alınır. كَتَبَ/ketebe, فَهِمَ/fehime ve جَلَسَ/celese gibi fiillerin hem mazi hem muzari hem de emir kipinde çekimi bulunduğundan tam ve mutaşarrıf fiiller olarak değerlendirilir. Çünkü كَتَبَ/ketebe fiili için يَكْتُبُ/yektubu ve أَكْتُبُ/uktub, فَهِمَ/fehime fiili için يَفْهَمُ/yefhemu ve إِفْهَمُ/ifhem, جَلَسَ/celese fiili

için ise *يَجْلِسُ/yeclisu* ve *إِجْلِسْ/iclis* gibi muzari ve emir kipleri mevcuttur.

Devamlılık ifade eden *مَا زَالَ/mâ zâle* ve *لَا يَزَالُ/lâ yezâlu* gibi bazı fiiller, sadece mazi ve muzari kiplerde bulunurken; *لَيْسَ/leyse* gibi fiiller ise sadece mazi kipinde kullanılır. Çekim yönünden eksik olan bu tür fiiller, “tam-fiil” statüsünde sayılmamıştır. Bu fiiller, “eksik-fiil” demek olan “nakıs-fiil” olarak kabul edilmiştir. Bazı fiiller ise mazi veya muzari ya da emir kiplerinin sadece birinde mevcuttur. Bu tür fiiller, tek şekle sahip olduklarından başka şekil ve kiplere giremediklerinden “donuk” manasını ifade eden “*جَامِدٌ/câmid*” olarak adlandırılmıştır.

Çalışmada, isim-fiiller ve câmid-fiiller ile isim-fiillerin Arap gramerindeki yeri dikkate alınarak konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklar taranıp, tasnif ve analizler yapılmıştır. Bu kapsamda isim-fiillerin, kelimenin hangi türü içerisinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda değişik görüşlere yer verilmiştir.

Çalışmanın amacı Arap gramerinin konularından olan isim-fiiller ile câmid-fiilleri klasik ve modern nahiv kitaplarında inceleyerek isim-fiillerin Arap gramerindeki yerini ele alıp derinlemesine araştırarak konuyu bilim dünyasının dikkatine sunmaktır. İsim-fiillerin de mebnî kelimelerden olması sebebiyle çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için *ı’rab*, *mu’rab*, *mebnî*, kelime ve kelimenin özelliklerini anlatarak genelde filoloji özelde Arap dili ve belagati alanlarına bilimsel katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Arap dilinde isim-fiil ile câmid-fiiller, mahiyetleri hakkında farklı görüşler bulunan konulardır. Bu iki konuyu bir arada ve-

ren müstakil bir çalışmanın bulunmadığı tarafımızca tespit edildiğinden mevzuyla ilgili klasik ve modern görüşler aynı çatı altında toplanmıştır. İsim-fiiller ile câmid-fiiller tüm yönleriyle ele alınarak tasvir edilmiştir. Böylece konu yeni bir perspektif çerçevesinde bilim sahasına sunulmuştur. Bununla beraber çeşitli tavsiye ve önerilerde bulunulmuştur. Neticede konuyla ilgili veri hareketliliği sağlanacağından Arap dili ve belagatına katkıda bulunulacak olmanın önem arz ettiği düşünülmüştür.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada öncelikle isim-fiillerin i'rab yönünden mebnî olmaları sebebiyle i'rab, mu'rab, mebnî, kelime ve kelimenin özelliklerine yer verilmiştir. Bu çerçevede çalışmanın ikinci bölümde isim-fiiller detaylı olarak incelenmiştir. Nahiv kaynaklarında geçen bazı isim-fiiller müstakil başlıklar altında Arap dili alfabetik sıralamasına göre ele alınmıştır. Ayrıca isim-fiil anlamı ifade eden bazı kalıplara da yer verilmiştir. Bölüm sonunda âvamca¹ bazı isim fiiller tablo şeklinde gösterilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümde ise câmid-fiiller araştırılmıştır. Nahiv kaynaklarında geçen bazı câmid-fiiller de müstakil başlıklar altında Arap dili alfabetik sıralamasına göre ele alınmıştır. Câmid-fiillerden olan لَيْسَ/leyse ele alınırken; Türkçe, Farsça ve İngilizce dillerin-

¹ Avamca/العامة، halk, genel, umum, kamu anlamlarına gelen العام/isminin nispet eki ya/ي almış hali olup-Fushâ gibi- sıfatı olduğu (mevsûfunun) ismin yerine kullanılmaktadır. العربية/el-Luğatu'l-Âmiyye yerine biz Türkçe karşılık olarak "Avamca" terimini kullanmayı tercih ettik. Araplar Avamca/العامة yerine Lehçe/اللهجة terimini de kullanmaktadır. Bkz. Musa Alp, "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.2, sy.11, 2011, s.87-110.

deki emsalleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise konu özetlenerek sonuca varılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

1.4. Araştırmada Kullanılan Yöntemler

Konu bütünlüğü çerçevesinde Arap gramerinde isim-fiiller ile câmid-fiiller olarak bilinen sözcükler klasik ve modern Arap dili kaynaklarında taranmıştır. Bu çerçevede derlenen bilgiler değerlendirilip irdelenmiştir. Toplanan veriler nitel araştırma yöntemiyle çalışma sonunda betimlenerek yorumlama sürecine girilmiştir. Konu ile ilgili değişik görüş ve bilgiler tespit edilerek mevzu hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda konu ile alakalı klasik görüşlere yer verildiği gibi gerek yurt içinde ve gerekse de yurt dışı üniversitelerinde yapılmış olan çalışmalar da dikkate alınmıştır. Çalışmamızda klasik görüşler esas alınarak değişik görüşlerin isim-fiillere yaklaşımları tespit edilerek incelenmiştir. Çalışmamızda incelenen isim-fiiller ile câmid-fiiller, müstakil başlıklar altında Arap alfabetik sıralamasına göre ele alınmıştır. Çalışmada geçen bazı kelimelerin Arapça ve Türkçe okunuşları ile Türkçe anlamları tablolar şeklinde verilmiştir. Ayrıca Arapça kelimeler harekelendirilmiştir. Çalışmada geçen Arapça sözcüklerin Türkçe okunuşları yazılmıştır. Bununla beraber uzun cümle şekline olan örnek veya metinlerin okunuşlarına yer verilmemiştir. Arapça sözcükler ile Türkçe okunuşları kesme işaretiyle birbirinden ayrılmıştır. Arapça sözcüklerin okunuşları yazılırken transkripsiyon uygulanmıştır. Mazi ve muzari gibi Türkçeleşmiş sözcüklerde ise transkripsiyon yapılmamıştır. Arapça şiirler orijinal olarak Arap harfleriyle yazılmıştır. Şiirlerin Türkçe açıklamaları, şiirlerden önce veya

şiiirlerden sonra olmak üzere metin içerisinde açıklanmıştır. Klasik nahiv kaynaklarından yapılan iktibaslarda geçen زَيْد/Zeyd ve عَمْرُو/Âmr isimleri سَمِير/Semîr ve أَنَس/Enes isimleriyle değiştirilmiştir. Çalışmada geçen ayet mealleri ise Mustafa Öztürk'ün “Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri” meallinden verilmiştir². Çalışmada ağırlıklı olarak Kuran ve Arap şiirinden örnekler verilmiştir.

1.5. Benzer Çalışmaların İncelenmesi

Çalışmaya başlamadan önce hazırlık aşamasında konumuzu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren aşağıdaki başlıklar altında yurt içinde ve yurt dışında yapılmış olan bazı çalışmalar tarafımızca tespit edilmiştir. Bu bağlamda Nevzat Yanık tarafından yapılan “Arap Dilinde İsim-Fiiller”³; Ali Yılmaz tarafından yapılan “Arapça'da İsim Fiiller”⁴; Yusuf Doğan tarafından yapılan “Arapça'da Kelime Yapısı Açısından Tartışılan Câmîd-Fiiller ve Câmîdlik Sebepleri”⁵; Esmâ Ebû Bekir Muhammed tarafından yapılan “Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmid”⁶ adlı çalışmaları örnek olarak gösterebiliriz.

Adını “Arap Dilinde İsim-Fiil ve Câmîd-Fiiller” olarak belir-

² Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

³ Nevzat Yanık, *Arap Dilinde İsim-Fiiller*, Atatürk Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007.

⁴ Ali Yılmaz “Arapça'da İsim Fiiller”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sy. 1, 2001, s.379-391,

⁵ Yusuf Doğan “Arapça'da Kelime Yapısı Açısından Tartışılan Câmîd-Fiiller ve Câmîdlik Sebepleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 12, 2007, s.59-99.

⁶ Esmâ Ebû Bekir Muhammed *Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmid*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1993.

lediğimiz bu çalışmanın konusu, sadece isim-fiiller olmadığı gibi sadece câmid-fiillerden de ibaret olmayıp, aynı zamanda her iki konuyu da ele almış, hem yapılar hem de manalar üzerinde durulmuştur. Arap dilinde bulunan bütün isim-fiil ve câmid-fiillere çalışmada yer verilmemiştir. Bununla beraber nahiv kaynaklarında geçen bazı isim-fiil ve bazı câmid-fiillere daha fazla önem verilip özel başlıklar altında Arapça alfabetik sıralamasına göre değerlendirilmiştir.

1.6. بِنَاء/Binâ' ve إِعْرَاب/İ'râb

“عَرَبْتُ كَلَامَهُ/e'rabe kelâmehu” cümlesi; “i'rabta hata yapmadı, düzgün konuştu” ve “عَرَبْتُ بِحُجَّتِهِ/e'rabe bi hüccetihi” cümlesi ise “o, delilini açıkladı” demektir⁷. İ'râb, sözlükte nikâh, depozito yapmak, çirkin söz söylemek, açıklamak, beyan etmek, konuşmasını gerekçelere dayandırmak gibi değişik manalarda kullanılmıştır⁸. Firûzâbâdî de İ'râb'ı: sözlükte açıklamak ve beyan etmek manasını ifade ettiğini söylemiştir⁹.

Terim olarak ise “sözcüklerin son harflerinin, 'âmillere göre değişime uğrama işlemine denir¹⁰” İ'râb, sözcüklerin son harflerin hareketlerinin, 'âmillerin değişmesiyle beraber lâfzen veya takdiren değişime uğramaları iken, بِنَاء/binâ' ise sözcüklerin son

⁷ Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *Tâcu'l-luğa ve şîhaḥu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed Abdulgaffur 'Attar, Dâru'l-ilmilil melayin, Beyrut 1990, I, 179.

⁸ İbn Manzûr, Ebû Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr; Muhammed Ahmed Hasbullah ve Haşim Muhammed eş-Şazılî, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 2003, IV, 2865-2866.

⁹ Firûzâbâdî, Mecduddin b. Yakub eş-Şîrâzî, *el-Ķâmûsu'l-muḥîṭ ve el-Kâbusu'l-Vasîṭ el-cami' li mâ zehebe min kelâmi'l-'Arab*, Dâru'l-Me'rife, Beyrut 2011, s. 852.

¹⁰ Ebû Muhammed el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman el-Ḥarîrî, *Şerḥü Mulḥat'î'l-i'rab*, thk. Dr. Ahmed Muhammed Kasım, Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut 2002, s.79.

harflerinin, 'âmiller değişse bile bir hareke veya sükûn üzerine sabit kalmalarına denir¹¹.

Î'râb, Arap dilinin önemli özelliklerinden biridir. Bu özellik Latin ile Alman dilleri dışında hiçbir dilde mevcut değildir. Î'râb sayesinde sözcük manaları arasındaki karışıklıklar giderildiği nedeniyle kendisi, sözcük anlamları arasında karışıklığı önleyen bir sistem olarak da tanımlanabilir. Mesela î'râb olmadan “ ما أحسن سمير /mâ ahsene Semîr denildiğinde, konuşan kişinin tam olarak ne demek istediği anlaşılammaktadır. Fakat “ مَا أَحْسَنَ سَمِيرًا! /mâ ahsene Semîra!” denildiği zaman, “Semîr ne kadar da yakışıklı!” veya “ مَا أَحْسَنَ سَمِيرًا /mâ ahsene Semîru” denildiği zaman “Semîr iyilik yapmadı” anlamları anlaşıldığından kastedilen manaya î'râb sayesinde ulaşılmış olur¹².

Otağ, çadır ve gölgelik gibi taşınabilir diğer araçların aksine binaların başka yerlere taşınmaları mümkün olamadıklarından taşınmaz olarak bilinirler. Mebnî olarak bilinen sözcüklerin sonları da belli bir şekilde sabit kaldıklarından ve değişime uğramadıkları için değişmezlik yönüyle binalara benzediklerinden kendilerinde bulunan bu değişmezlik özelliğine “binâ”, kendilerine ise “bina olunan” anlamını ifa eden “mebnî” denilmiştir¹³.

Fiil ve harflerde asıl olan binâ''dir. Kendisine nisvet ve tevkid nunları bitişen muzari fiillerin dışındaki fiillerin mu'rab olması arızidir. İsimlerde ise asıl olan î'râb'dır. Bazı isimlerin mebnî

¹¹ Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, ye, Brill 1886, s.10.

¹² Mecd Muhammedu'l-Bakir el-Barâzî, *Fıkhul-luğati'l-'Arabiyye*, Dâru Mecd Lâvî, Ürdün 1987, s.24-25.

¹³ Ebû'l- Fetḥ Osman b.Cinnî, *el-Ḥaşâiş*, el-Heyetu'l-Mıṣriyye el-'Amme li'l-Küttâb, Mısır 2010, I, 38.

olma durumu arızî yani istisnâîdir¹⁴.

1.7. مَبْنِيّ/Mebnî ve مُعْرَب/Mu'rab

Kendilerine etki eden 'âmillere göre, sonları değişime uğrayan tüm sözcükler mu'rab, sonları değişime uğramayanlar ise mebnî olarak kabul edilir¹⁵.

Sözcüklerden الاسم المُتَمَكِّن/köklü isimler ve muzari fiiller mu'rab, diğerleri ise mebnîdir. 'Âmillerin değişmesiyle beraber sonları değişime uğrayabilen sözcükler, köklü yani mütemekkin isimlerdir. "رَأَيْتُ هَذَا/semîrun; bu Semîr'dir; سَمِيرًا/raeytu Semîran; Semîr'i gördüm; مَرَرْتُ بِسَمِيرٍ/merartu bi Semîrin; Semîr'e uğradım" cümleleri incelendiğinde سَمِيرٍ/Semîr sözcüğünün sonunda bulunan "ر/r" harfinin harekesi, önüne gelen 'âmillere göre değişik hareketler alarak değişime uğraması sebebiyle سَمِيرٍ/Semîr sözcüğü köklü isimlerden kabul edilerek mu'rab bir sözcük olarak değerlendirilir. Muzari fiilleri ise başında "أ/hemze", "ن/nun", "ت/tâ" veya "ي/yâ" harflerinden birisi bulunan fiillerdir. "أ/hemze" birinci tekil için, "ن/nun" birinci çoğul için, "ت/tâ" ikinci eril ve üçüncü dişil için ve "ي/yâ" üçüncü eril için kullanılır¹⁶. Muberrred, "Köklü/mütemekkin isimler ve muzari fiiller mu'rab olarak kabul edilir¹⁷" der. Öyleyse isim-fiil olan sözcükler, muzari fiillerden ve mütemekkin isimlerden ol-

¹⁴ Hâşimi, es-Seyyid Ahmed, *el-Şavâidü'l-Esâsiyye li'l-Luğati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetü'l-Esâsiyye, İstanbul t.y., s.29.

¹⁵ İbn Ebî Rebî' Ubeydullah b. Ahmed b. 'Ubeydullah el-Kureşî el-İşbîlî, *el-Bâsît fi Şerhi Cümeli'z-Zeccâcî*, thk. Dr. 'Îyâd b. 'Îd es-Şebtî, Dâru'l-Gârbü'l-İslâmî, Beyrut 1986, s.171-172.

¹⁶ Ebû'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, thk. Fâid Faris, Dâru'l-Kutubî's-Sekâfiyye, Kuveyt 2010, s.9.

¹⁷ Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Muberrred, *el-Muktażab*, thk. Muhammed Abdulhalik 'Adîme, Matabî'u'l-Ehram et-Ticariyye, Kahire 1994, I, 141.

madîğından mebnîdirler.

1.8. Kelime ve Türleri ile İsim ve Fiillerin Özellikleri

كَلِمَة/kelime tekil bir sözcük olup, çoğulu كَلِم/kelimdir. İsim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Temim halkı bu sözcüğe كَلِمَة/kilme olarak okur. Ferra' ise: كَلِمَة/kelime, كَلِمَة/kilme ve كَلِمَة/kelme olmak üzere üç değişik şekilde okunduğunu belirtmiştir¹⁸. كَلِمَة/kelime “sözcük” demektir ve çoğulu كَلِم/kelim olarak kullanılır. كَلِم/kelm ise yara manasını ifade eder¹⁹. كَلِمَة/kelime, sözcüğü كَلِم/kelim sözcüğünden türemiştir. كَلِم/kelim, yara manasında kullanılmaktadır. Her iki sözcük orijinal harfler olan ك/kâf, ل/lâm ve م/mîm harflerinde ortak oldukları gibi etki ve tesir demek olan aslî manada da ortaktır. Darp edenin darp aleti ile yaralı üzerinde etkisi ve tesiri olduğu gibi konuşan kişinin de sözleri ile dinleyici üzerinde etkisi ve tesiri oluşabilmektedir. Kelimeler ile oluşan dil yarasının kılıç yarasından daha etkili olduğunu ifade eden ve Hazreti. Ali'ye ait olduğu söylenen “Sevmediğin ile büyük ovalar dar gelirken, sevdiğin ile iğne deliği meydan olur; mızrak yaraları kapanabilirken, dil yaralarının kapanması ise mümkün değildir” manasında olan konuyla ilgili şiiir şu şekildedir:

رَحْبُ الْفَضَاءِ مَعَ الْأَعْدَاءِ ضَيِّقَةٌ سَمُّ الْحَيَاطِ مَعَ الْأَحْبَابِ مَيْدَانٌ
جِرَاحَاتُ السِّنَانِ لَهَا الْتَثَامُ وَلَا يَلْتَامُ مَا جَرَحَ اللِّسَانُ

Görüldüğü üzere sözcüklerin yarası mızrakların yarasından daha fazla etkilidir. Sözcük demek olan كَلِمَة/kelime, yara demek olan كَلِم/kelim ile hem harf hem de mana olarak ortak olduklarından iştikâk kuralları gereğince sözcük demek olan كَلِمَة/kelime

¹⁸ Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabiyye*, V, 2023

¹⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, s.1144.

yara demek olan كَلِمَ/kelim sözcüğünden türemiştir²⁰.

Kelimeler; isim, fiil ve harflerden oluşur. “Adam” manasına gelen رَجُل/racul ve “kitap” manasını ifade eden كِتَاب/kıtab örneklerinde de olduğu gibi herhangi bir zaman dilimine gereksinim duymadan müstakil bir mana ifade edebilmek için konulmuş olan kelimelere isim denilir. “Yazdı” manasına gelen كَتَبَ/ketebe örneğinde de görüldüğü gibi herhangi bir zaman dilimi aracılığıyla müstakil olarak mana ifade edebilmek amacıyla konulmuş olan kelimelere fiil denilir. Tek başlarına herhangi bir mana ifade etmeyen sözcüklere ise harf denilir. Örneğin: “İçinde” anlamında kullanılan فِي/fi, bir soru edatı olan هَل/hel ve fiillerde manaları hem geçmiş hem de olumsuz yapan لَمْ/lem sözcükleri müstakil olarak mana ifade etmediklerinden harf kabul edilir²¹.

Kelimenin isim, fiil ve harf şeklinde taksimiyle ilgili olarak Yılmaz; “Nahivciler, bu taksimi yaparken Arapça kelimelerin özelliklerini dikkate almamışlar bu hususta Yunan felsefesinin, özellikle de Eflatun felsefesinin tesiri altında kalmışlardır. Eflatun’a göre varlıklar (kelimeler) iki kısma ayrılır: Varlık isimleri ve iş, oluş bildiren fiiller. Varlık isimleri ile insan, at vb. hissedilebilen maddi şeyler ile rüya ve hikmet gibi tasavvur edilebilen manevi şeyler kastedilmektedir. İş, oluş bildiren fiiller ise belirli bir zamanda meydana gelen fiillerdir. Mesela; vurma, konuşma gibi. Eflatun varlıklara delalet etmesi yönüyle kelimeleri kendi dili Yunanca’da kısımlara ayırarak şöyle demektedir: ‘Kelime iki kısımdır: İsim; zata delalet eden şeydir. Fiil ise bir oluşa delalet

²⁰ Muhammed b. Abdurrahim el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2012, s.8.

²¹ Hamlâvî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hamlâvî, *Şezâ'l-'arf fi feni'ş-Şarf*, Dârû'l-Keyyan, yy. 1957, s.51.

eden kelimedir.’ Burada zat ve oluş arasında bağlantı kuran ve Eflatun’un da Alâka olarak isimlendirdiği üçüncü bir kelime çeşidi daha vardır. Nahivciler, Eflatun’un kelimelerle ilgili tak-
sımında onun bu görüşlerine yeterince muttali olmadan etkilen-
mişlerdir. Bu nedenden dolayı onların, ‘harfi’ kendi başına değil,
başkasıyla bir mana ifade eden kelime çeşidi olarak kabul ettikle-
rini görmekteyiz” der²².

1.8.1. اسم/İsim

Sözcükler herhangi bir zaman dilimine gereksinim duyma-
dan müstakil olarak duyu organlarıyla anlaşılabilirse isim
olarak nitelendirilir

“Adam” manasına gelen رَجُل/racul; “at” manasına gelen فَرَس
/feres; سَمِير/Semîr ve أَنَس/Enes gibi bir mana ifade eden sözcükler
biri isimdir. Harf-i cerlerin başlarına gelebildiği sözcükler isim
iken, harf-i cerlerin başlarında gelemeyen sözcükler ise isim ola-
rak kabul edilmez²³. İbn Serrâc رَجُل/racul ve فَرَس/feres gibi zat
veya “bir şeyi yemek” anlamına gelen أَكَلَ/ekl ve “gün” demek
olan يَوْم/yevm gibi zat dışında tekil bir manayı ifade eden söz-
cükleri de isim olarak değerlendirmiştir²⁴.

Etimolojik olarak اسم/isim, “yükseklik” demek olan
“sumû/sumûv” sözcüğünden türemiştir. Çoğulu أسماء/esmâ’dır.
اسم/isim, أُسْم/usum, سِم/sim ve سُم/sum olmak üzere dört farklı
şekilde kullanımı vardır²⁵. اسم/isim, سُم/sum kelimesinden
türemiştir. Nasıl ki dikilen bayrak sahibini temsil ediyorsa isim

²² Yılmaz, *Arapça’da İsim-Filler*, s.379.

²³ Muberrred, *el-Muktażab*, I, 141.

²⁴ İbn Serrâc, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl, *el-Uşûl fi’n-naḥv*, thk. Abdülhüse-
yin el-Fetilî, Muesessetu’r-Risâle, Beyrut 1996, I, 36.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III, 2109.

de müsemması tanımlar²⁶.

1.8.2. فِعْل/Fiil

Sözcükler başka bir sözcüğe gerek duymadan herhangi bir zaman dilimi içerisinde müstakil olarak mana ifade edebiliyorlarsa fiil olarak kabul edilir.

Fiiller, zaman bakımından üçe ayrılır. “dün namaz kıldı” manasını ifade eden صَلَّى/صَلَّى/şallâ emsi örneğinde de olduğu gibi geçmiş zamanda meydana gelen bir eylemi anlatan fiillere مَاضِي/mazi denilir. “O, şimdi namaz kılıyor” manasında kullanılan “هُوَ يُصَلِّي السَّاعَةَ/huve yuşallî’s-sâ’ete” ve “O, yarın namaz kılacak” anlamı ifade eden “هُوَ يُصَلِّي غَدًا/huve yuşallî ğaden” cümlelerinde görüldüğü üzere şu anda gerçekleşen veya ileride meydana gelecek olan eylemleri belirten fiillere مُضَارِع/muzari denilir. Her ne kadar muzari fiiller hem şimdi hem de gelecek zaman için kullanılan fiiller olsa da şimdiki zaman için kullanımı daha uygundur. Eğer sadece gelecek zaman için kullanmak isteniyorsa س/SE veya سَوْفَ/sevfe harflerini muzari fiillerin başına getirilerek “namaz kılacak” demek olan “سَيُصَلِّي/seyuşallî” veya “يُصَلِّي سَوْفَ/sevfe yuşallî” şeklinde kullanılmaktadır. “Yarın kalk!” anlamını ifade eden “قُمْ غَدًا/قُمْ/ġaden” veya “yarın oturma!” demek olan “لَا تَقْعُدْ غَدًا/lâ teġ’ud ğaden” örneklerinde de olduğu gibi bir şahıstan bir eylemin yapılmasını veya yapılmamasını isteminde kullanılan fiillere ise أَمْر/emir fiilleri denilmektedir²⁷.

²⁶ Musa Alp, *Madħal fi'l-luġati'l-'Arabiyye*, Adana 2008, s. 56.

²⁷ İbn Cinnî, *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, s. 23.

1.8.3. حَرْف/Harf

Sadece başka bir kelimeyle yan yana geldiğinde mana ifade edebilen ve ifade ettiği mana, herhangi bir zaman dilimine bağlı olmayan sözcüklere harf denilir. Harflar, isim ve fiil özelliklerine sahip değildir. Müstakil olarak da herhangi bir mana ifade etmez. Ancak diğer kelimelerle birlikte cümle içerisinde olduğu zaman ne anlam ifade ettiği anlaşılır. مِنْ/min ve إِلَى/ilâ harfleri tek başlarına iken, herhangi bir mana belirtmezler. “Kitabı başından onuncu sayfaya kadar okudum” demek olan “قَرَأْتُ الْكِتَابَ إِلَى الْعَاشِرَةِ الصَّفْحَةِ الْوَاحِدَةِ مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى الصَّفْحَةِ الْعَاشِرَةِ” denildiğinde مِنْ/min, başlangıç noktasını, إِلَى/ilâ ise bitiş noktasını ifade eder²⁸.

Hariri'nin, “Harf, özellikleri olmayandır. Sözüme göre değerlendirme yaparsan bilen olursun²⁹” demek olan şiiri, harfı özetlemiştir.

وَالْحَرْفُ مَا لَيْسَ لَهُ عِلْمٌ فَتَسْأَلُ عَلَى قَوْلِي تَكُنْ عِلْمًا

1.8.4. اِسْمٌ/İsim-Fiil

“Ne kadar da uzak!” manasını ifade eden هَيْهَاتَ/heyhâte; “öf, sıkıldım!” demek olan أُف/uffin ve “sus, konuşma veya sesiz ol!” anlamlarında kullanılan صَهْ/şah sözcüklerinde de görüldüğü üzere zaman belirten herhangi bir oluşu ifade eden sözcükler olmakla beraber söz konusu zamanının sabit olduğundan ve mevcut kiplerin dışında başka zamanlarda çekimi yapılamadığından isim-fiil olarak değerlendirilmiştir³⁰.

²⁸ Nadîrî, Dr. Muhammed Esâd en-nadîrî, *Naḥvu'l-luġati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut 1997, s.14.

²⁹ Harîrî, *Şerḥu Mulḥat'i'l-İ'râb*, s.49.

³⁰ Süleyman Feyâz, *en-Naḥvu'l-'aşrî*, Merkezu'l-Ehrâm, Mısır ty, s.15.

1.8.5. İsmın Özellikleri

Cer, tenvin, nidâ, elif-lam ve isnâd'tan oluşan ismin özellikleri; İbn Mâlik tarafından aşağıdaki beyitte özetlenmiştir.

بِالْجَرِّ وَالتَّنْوِينِ وَالنِّدَا وَالْإِسْنَادِ لِلْأَسْمِ تَمْيِيزٌ حَصَلَ³¹

“Cer, tenvin, nidâ, elif-lam takısı ve mûsned ismin özellikleridir”

جَرّ/cer; sadece isim olan kelimeler cer olunur. Arap dilinde bulunup, diğer dillerde olmayan irabın göstergelerinden olan جَرّ/cer sadece isimlere özgü bir işarettir. Buradaki cer'den kastımız, kelimenin başına harfi-cerlerin bulunabilme durumu olmayıp kelimenin bizzat kendisinin مَجْرُور/mecrûr (son harfinin kesrali) olabilme özelliğine sahip olmasıdır. Aksi takdirde harfi-cerler isim dışındaki kelimelerin başında da gelebilir. “kalk, diye ona işaret ettim” manasını ifade eden أَشْرْتُ إِلَيْهِ بِأَنْ فُمْ cümlesinde de görüldüğü üzere “en/en” sözcüğü harf olmasına rağmen başında “b/bi” harf-i cer gelebilmiştir. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ayetinde bulunan اسم/isim ve صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ الْوٰسِعِ cümlesinde bulunan el-mescid sözcüklerinin son harfleri مَجْرُور/mecrûr yani kesralidir. Bu nedenle bu kelimeler isimdir³².

تَنْوِين/tenvin; Arap alfabesinde bir harfin hareketlerinin iki kesra, iki zämme ya da iki fethadan oluşması demektir. İsmın özelliklerinden biri de tenvin alabilmeleridir. “طَارَ عُضْفُورٌ جَمِیْلٌ”/târa ‘uşfûrun cemîlun, güzel bir kuş uçtu” demek olan, “شَاهَدْتُ”/şâhedtü ‘uşfûran cemilen”, güzel bir kuş gördüm” ve “إِسْتَمَعْتُ إِلَىٰ عُضْفُورٍ جَمِیْلٍ”/istemettü ilâ ‘uşfûrin cemîlin”, güzel

³¹ Muhammed b. Ali es-Şabban, *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûni âlâ Elfiyeti İbni Mâlik*, thk. Taha Abdurrauf Saad, el-Mektebetu't-Tevfikiye, yy., ty., I,70-83.

³² Abdullah Fûzân b. Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, Dâru'l-Müslüm, yy. ty, I, 27.

bir kuş sesi dinledim” cümlelerinde geçen “*أُصْفُورٌ* /“uşfur” sözcüğünün son harfine eklenen; ‘an (ء) ın (ة) ve un (ة) sesleri tenvidir. Eğer bir sözcük bu seslerden biriyle bitiyorsa, o sözcük isimdir³³.

نِدَاءٌ/nidâ; ismin özelliklerinden biri de *نِدَاءٌ*/nidâdır. Nidâ’dan kastedilen ise sözcüklerin başlarına nidâ harflerinden birinin gelebilme özelliği olmayıp; sözcüklerin çağırılabilme özelliğine sahip olmasıdır. Çünkü *نِدَاءٌ*/nidâ harfleri isim olmayan sözcüklerin başında da bulunabilir³⁴. Konuyla ilgili ayeti kerimeleri Türkçe mealleriyle beraber inceleyelim;

يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ. بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ³⁵

“Rabbimin beni bağışladığı ve bana büyük ikramda bulunduğu gerçeğini keşke halkım da bilseydi!” diye sızlandı.

وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ . قَدْ صَدَّقْتَ الرُّءْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ³⁶

“İbrâhîm oğlunu şakağı üzerine yatırınca ona şöyle seslendik: “Ey İbrâhîm! (Sen bu teslimiyetinle) rüyanın gereğini yerine getirmiş oldun. (Oğlunu kurban etmekten seni muaf tuttuk) biz teslimiyet sahibi kullarımızı işte böyle mükâfatlandırırız”

Görüldüğü üzere birinci ayette “*يَا*/yâ” nidâ edatı “*لَيْتَ* /leytê” sözcüğü başında gelmiştir oysaki “*لَيْتَ* /leytê” isim olmayıp, harftir; ikinci ayette ise “*يَا*/yâ” nidâ edatı “*إِبْرَاهِيمُ* /İbrâhîm” sözcüğü başında gelmiştir ve “*إِبْرَاهِيمُ* /İbrâhîm” sözcüğü ise isimdir. Öyleyse önemli olan sözcüklerin başlarında bulunan nidâ edatları olmayıp, çağırılabilme özelliğidir.

³³ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1974, I, 26-27.

³⁴ İbn Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, I, 30.

³⁵ Kuran, 36/26-27.

³⁶ Kuran, 37/104-105

ال/elif-lam; ismin özelliklerinden biri de “ال/elif-lam” takısıdır. “Adam” anlamında kullanılan الرَّجُل/er-racul ve “uşak” demek olan الْعُلَامُ/el-gulâm sözcüklerinde “ال/elif-lam” edatı bulunduğu için kendileri isim olarak kabul edilir³⁷. Arap dilinde bir isim yalın olarak zikredildiği zaman ait olduğu türün bir üyesi olarak anlaşılmaktadır. Arap dilinde bir isim, başında elif-lam takısı getirilmek suretiyle zikredildiği durumda ise söz konusu ismin, ait olduğu türün bilinen bir üyesi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin: الرَّجُل/racul denildiğinde herhangi bir adam akla gelirken, الرَّجُل/er-recul denildiği zaman bilinen bir adam anlaşılmaktadır.

المُسْنَدُ/müsned; ismin özelliklerinden biri de إِلَيْهِ/ileyhi olunabilme durumudur. Yani kendisine bir yargının varlığı veya yokluğu yöneltilebilmelidir. Bununla beraber kendisinden, bir yargının yapılması veya yapılmaması talep edilebilmelidir. Örneğin: Mahmut yolculuğa çıktı manasında kullanılan “سَافَرَ/سَافِرٌ/Mehmûdun sâferê” cümlesi söylendiğinde, “yolculuğa çıkma” yargısı Mahmut’a yöneltilmiştir. Mahmut sefere çıkmadı anlamını ifade eden “لَمْ يُسَافِرْ/مَحْمُودٌ/Mahmûdun lem yusâfir” cümlesi denildiğinde “yolculuğa çıkmama” yargısı Mahmut’a yöneltilmiştir. “سَافِرٌ يَا سَعِيدُ/sâfir yâ se’îdu, ey Sait sefere çık!” denildiğinde ise Sait’ten “yolculuğa çıkma” talep edilmiştir. Örneklerde de görüldüğü üzere isimlerden, bir şeyin oluşu (Mahmut yolculuğa çıktı) veya olmayışı (Mahmut sefere çıkmadı) ya da kendisinden bir şeyin yapılması (Sait sefere çık!) ya da yapılmaması (Sait sefere çıkma!) işlemine isnat denilir. “Sait” ve

³⁷ el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye*, Brill 1886, s.5.

“Mahmut” sözcüklerine ise “مُسْنَدٌ إِلَيْهِ/müsned ileyhi” denilir ve ilgili yargı ise “مُسْنَدٌ/müsned” olarak isimlendirilir³⁸.

Sözcüklerin müstakil olarak kullanıldıklarında sadece sözlüksel manalarını ifade ettiklerini bilmekteyiz. Ancak tam anlamıyla bir yargıyı ifade edebilmeleri için iki sözcüğün yan yana getirilmesi gerekmektedir. Bu işleme de اِسْنَاد/ismâd denilir. Örneğin: “الْكَتُبُ/el-kutub” sözcüğü tek başına ifade edildiğinde sadece “kitaplar” manası anlaşılır. Bunun dışında herhangi bir yargıyı bildirmez. Bu durum “مُفِيدَةٌ/mufidetûn” sözcüğü için de geçerlidir yani tek başına ifade edildiğinde sadece “yararlıdır” anlamını ifade eder. Bunun dışında herhangi bir yargı anlaşılmaz. Ancak bu iki sözcükten birini diğerine isnat edip; “الْكَتُبُ مُفِيدَةٌ/el-kutubu mufidetûn” şekliyle yan yana getirirsek, “Kitaplar yararlıdır” manası anlaşılır. Bu şekilde ifade edilmek istenen yargı ortaya çıkar. İşte bu yargıya isnat denilir.

1.8.6. Fiilin Özellikleri

قَدْ/kad ve tenfis harfleri (س/ sin ve سَوْفَ/sevfe), muzari fiilleri nasb eden edatlar, muzari fiillerini cezm eden edatlar, mazi fiillerin sonuna özne olarak bitişen ت/ta, mazi fiillerin çekimi esnasında sonuna bitişen ve sakine olan müenneslik ت/ta’sı, tevkid ن/nun’u ve muhatap ي/yâ’sı fiillere özgü olan özelliklerdir³⁹. Konuyla ilgili örnek olarak verilmiş olan ayeti kerimeleri Türkçe mealleriyle beraber inceleyelim;

⁴⁰ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى

“Hiç şüphesiz şirkten arınan kimse(ler) kurtuluşa erecektir”

³⁸ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, I, 28.

³⁹ Ḥamlâvî, *Şezâ'l-'arf fi feni's-Şarf*, s.51-52.

⁴⁰ Kuran, 87/14.

سَنُقَرُّكَ فَلَا تَنْسَى⁴¹

“(Ey Peygamber!) Biz sana Kur’an’ı öğretip belleteceğiz; sen de -Allah dilemedikçe- öğrendiklerini asla unutmayacaksın”

وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى⁴²

“Rabbin sana ileride birçok nimetler verecek, sen de hoşnut olacaksın”

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ⁴³

“(Ey Müminler!) Sevdiğiniz, değer verdiğiniz mallarınızdan (sırf Allah rızası için) hayırlı işlerde harcamadıkça gerçek mana da iyilik ve dindarlık mertebesine asla erişemezsiniz”

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ⁴⁴

“O ne doğurmuş, ne de doğmuştur”

رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا⁴⁵

“Rabbimiz! Sonsuz rahmetin ve sınırsız ilminle sen her şeyi kuşatmaktasın”

قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا⁴⁶

“Babam seni çağırıyor. Hayvanlarımızı suvarmanın ücretini verecek” Dedi.

لِيُسْجَنَ وَلِيَكُونَ مِنَ الصَّغِيرِ⁴⁷

“Mutlaka zindana atılacak ve orada sürüm sürüm sürünecek”

يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ أَرْجَعِي إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّرْضِيَةً⁴⁸

“Ey bunca ilahî ikaza kayıtsız kalan ve aymazlık içinde yaşamaktan gayet memnun ve mutlu olan insan! Artık yürekten

41 Kuran, 87/6.

42 Kuran, 93/5.

43 Kuran, 3/92.

44 Kuran, 112/3.

45 Kuran, 23/7.

46 Kuran, 28/25.

47 Kuran, 12/32.

48 Kuran, 89/27-28.

boyun eğmek ve böylece ilahî rızâya ermek üzere rabbine yönel”

Birinci ayette bulunan “قَدْ أَفْلَحَ/ƙad eflaħa”, ikinci ayette bulunan “سَنُقْرِئُ/se nuƙri’u”, üçüncü ayette bulunan “سَوْفَ يُنْعَمُ/sevfe yu’ŋi”, dördüncü ayette bulunan “لَنْ تَنَالُوا/len tenâlu”, beşinci ayette bulunan “لَمْ يَلِدْ/lem yelid ve لَمْ يُولَدْ/lem yûled”, altıncı ayette bulunan “سِعَتَ/si’te”, yedinci ayette bulunan “قَالَتْ/ƙâlet”, sekizinci ayette bulunan “يُسْجَنَنَّ/yuscenenne” ve dokuzuncu ayette bulunan “ارْجِعِي/irci’i” sözcükleri fiildir. Çünkü bu sözcüklerin başında veya sonunda fiillerin söz konusu özelliklerinden olan harfler bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP DİLİNDE İSİM-FİİLER

2.1. İsim-Fiilin Tanımı

Arap dilinde sözcükler, müstakil olarak herhangi bir mana ifade etmeyip, isim veya fiiller ile bir araya geldiği zaman manaları anlaşılabilirse harf olarak nitelendirilir. Sözcükler müstakil olarak herhangi bir zaman diliminde anlam ifade edebiliyorsa fiil olarak kabul edilir. Eğer sözcükler, zamana gereksinim duymadan duyu organlarıyla anlaşılabilirse isim olarak değerlendirilir. Sözcüklerin müstakil olarak ifade ettiği mana, belli bir zaman diliminde gerçekleşip, farklı zaman dilimlerinde çekimleri bulunmuyorsa isim-fiil olarak adlandırılır⁴⁹. İsim-fiiller; fiillerin ifade ettikleri aynı manayı ifade eden, fiillerin özelliklerini taşımayan sözcüklerdir⁵⁰.

2.2. İsim-Fiiller Hakkındaki Görüşler

هُوَ إِسْمٌ يَدُلُّ عَلَى فِعْلٍ مُّعَيَّنٍ وَيَتَضَمَّنُ مَعْنَاهُ وَزَمَنَهُ وَعَمَلَهُ
مِنْ غَيْرِ أَنْ يَقْبَلَ عِلَامَتَهُ أَوْ يَتَأَثَّرَ بِالْعَوَامِلِ⁵¹.

“İsim-fiiller, bilinen belli fiillerin adları olup söz konusu fiillerin manalarını, işlevlerini ve zamanlarını ihtiva eder. Ama özelliklerini kabul etmez ve etkilendikleri ‘âmillerden de etkilenmez”

⁴⁹ Feyâz, *en-Naḥvu'l-‘aşrî*, s.14-15.

⁵⁰ Mustafa Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2005, I, 155.

⁵¹ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 141.

أَهَا لَهَا مِنْ لَيَالٍ! هَلْ تَعُودُ كَمَا كَانَتْ؟ وَأَيُّ لَيَالٍ عَادَ مَاضِيهَا؟

“Ah o geceler! (o geceleri özledim, o geceleri hatırladığımda acı hissederim) Acaba o geceler bir daha geri dönebilecek mi? Hangi gece geçmişine dönebilmiştir ki...” Şiirde geçen “آه/ah!” isim-fiilli “acı çekerim” demek olan “أَتَوَجَّعُ/etevecc’e” fiilinin eş anlamlısı olan bir isim-fiildir. “آه/ah” sözcüğü, “أَتَوَجَّعُ/etevecc’e” fiilinin mana, işlev ve zamanını ihtiva etmiştir. “أَتَوَجَّعُ/etevecc’e” fiili bir muzari fiili olduğu münasebetiyle fiillerin özelliklerine sahiptir. “آه/ah” sözcüğünde ise bu özellikler yoktur. Ayrıca “أَتَوَجَّعُ/etevecc’e” fiili nasb ve cezm ‘âmillerinden etkilenirken “آه/ah” sözcüğünde böyle bir etkilenme söz konusu olamaz. Masterlar, edilgen fiiller, ism-i fâiller, ism-i mef’ûller ve sıfat-ı müşebbeheler ise ‘âmillerden etkilendiklerinden isim-fiil olarak kabul edilmemiştir⁵².

İsim-fiiller eski zamanlardan itibaren kullanılagelerek önemli özellikler kazanmıştır. Arapçada elde ettikleri bu kazanımlar fiillerde yoktur. İsim-fiiller manaları ifade etme açısından fiillerden daha güçlüdür. İfade ettiği bu manaları fiillerden daha güçlü bir şekilde ortaya koyduğu gibi manaları da tam anlamıyla ortaya çıkarır ve abartı sanatı şeklinde sunar. Örneğin: بَعُدَ/be’ude fiili anlam olarak sadece uzaklığı ifade ederken بَعُدَ/be’ude ile aynı manayı ifade eden ve onun adı olarak bilinen هَيْهَاتَ/heyhâte isim-fiili ise derin veya çok uzak olan bir şeyi veya bir durumu belirtmektedir. “Başarılı bir çalışma olmadan, amaçlara ulaşmak ne kadar da uzak, ne kadar da imkânsız!” anlamında kullanılan “هَيْهَاتَ إِذْرَاكَ أَلْغَايَةَ بَغَيْرِ الْعَمَلِ النَّاجِحِ” Arap atasözünden de anlaşıldığı üzere “هَيْهَاتَ/heyhâte” isim-fiili manaya farklı bir zenginlik

⁵² Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 140-142.

katmıştır. Aynı şekilde “افْتَرَقَ/ifteraqa” fiili salt ayrılık manasını belirtirken aynı manayı ifade eden ve onun adı olan “شَتَّانَ/şettâne” isim-fiili ise derin ve ince bir ayrılığı bildirmektedir. “İyilik ile kötülük ne kadar da birbirinden farklı olan şeylermiş!” manasını ifade eden “شَتَّانَ الْإِحْسَانُ وَالْإِسَاءَةُ” cümlesine bakıldığında “شَتَّانَ/şettâne” isim-fiilinin manaya farklı bir incelik kattığı görülecektir. Görüldüğü gibi isim-fiiller ifade ettiği anlamları az ve öz bir şekilde belirtir. Özlü sözler gibi az sesle çok anlam ifade eder. Genellikle isim-fiiller ister müzekker ister müennes ister tekil ister ikil ve isterse de çoğul olsun değişime uğramadan aynı kip ile kullanılır. Buna karşılık fiiller ise değişik zaman ve farklı şahıs kiplerine göre farkı çekimlere sahiptir⁵³.

Tablo 1. İsim-Fiil Çekimi⁵⁴

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı sessiz ol!	Ente şah yâ ğulâmu	أَنْتَ صَهْ يَا غَلَامَ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz sessiz olunuz!	Entumâ şah yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا صَهْ يَا غَلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar sessiz olunuz!	Entüm şah yâ ğilmânu	أَنْتُمْ صَهْ يَا غِلْمَانُ	Çoğul	
Kız sessiz ol!	Enti şah yâ fetâtu	أَنْتِ صَهْ يَا فَتَاهُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz sessiz olunuz!	Entumâ şah yâ fetatâni	أَنْتُمَا صَهْ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar sessiz olunuz!	Entünne şah yâ feteyâtu	أَنْتُنَّ صَهْ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

⁵³ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 140-142.

⁵⁴ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 142.

Tablo 2. Fiil Çekimi⁵⁵

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı sessiz ol!	Ente uskut yâ ğulâmu	أَنْتَ أَشْكُتَ يَا غُلَامَ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz sessiz olunuz!	Entüma uskutû yâ ğulâmâni	أَنْتُمْ أَشْكُتُوا يَا غُلَامَانَ	İkil	
Delikanlılar sessiz olunuz!	Entüm uskutû yâ ğilmânu	أَنْتُمْ أَشْكُتُوا يَا غِلْمَانَ	Çoğul	
Kız sessiz ol!	Enti uskutî yâ fetâtu	أَنْتِ أَشْكُتِي يَا فَتَاةَ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz sessiz olunuz!	Entumâ uskutâ yâ fetâtâni	أَنْتُمْ أَشْكُتُنَّ يَا فَتَاتَانَ	İkil	
Kızlar sessiz olunuz!	Entünne uskutne yâ feteyâtu	أَنْتُنَّ أَشْكُتْنَ يَا فَتَيَاتَ	Çoğul	

⁵⁵ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 142.

Görüldüğü üzere isim-fiil olan *صه*/şah sözcüğü tüm formatlarda sabit olup değişime uğramazken aynı manayı ifade eden *أُسْكُتْ*/uskut fiili duruma göre değişik kiplerde çekilmiştir. İşte bu iki özellik nedeniyle isim-fiillerin kullanımı daha uygundur. Çünkü isim-fiiller tercih dildiği zaman hem harflerden tasarruf edilir hem de daha güçlü ve sanatsal bir mana ifade edilmiş olur.

Eğer *مُحَاطَبَةٌ*/muhataba için kullanılan “*ك*/kâf” harfi isim-fiillerle bitişirse, isim-fiiller de fiiller gibi değişik kişiler için değişik kiplerde çekilir⁵⁶.

Tablo 3. *Muhatap Kâf Harfi Bitişen İsim-Fiil Çekimi*⁵⁷

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Kendine sahip çık!	‘Aleyke nefseke	عَلَيْكَ نَفْسَكَ	Tekil	Eril
İkiniz kendinize sahip çıkınız!	‘Aleykümâ enefûsekumâ	عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ	İkil	
Kendinize sahip çıkınız!	‘Aleyküm enefûseküm	عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ	Çoğul	
Kendine sahip çık!	‘Aleyki nefseki	عَلَيْكَ نَفْسَكَ	Tekil	Dişil
İkiniz kendinize sahip çıkınız!	‘Aleykümâ enefûsekumâ	عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ	İkil	
Kendinize sahip çıkınız!	‘Aleykünne enefûsekünne	عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ	Çoğul	

Konuyla ilgili en-Nahvu’l-vâfi’de: “Hayatında ilk defa ‘nar’

⁵⁶ Galâyînî, *Câmi’u’l-d-dûrusi’l-‘Arabiyye*, I, 155.

⁵⁷ Galâyînî, *Câmi’u’l-d-dûrusi’l-‘Arabiyye*, I, 155.

meyvesini gören biri 'Bu nedir?' diye sorduğu zaman kendisine 'bu nardır' diye cevap verilir. Bu durumda 'nar' sözcüğü söz konusu meyvenin simgesi, işareti veya o meyveyi ifade eden bir sözcüktür. 'Nar' bir isim olup ifade edildiğinde duyan kişi o meyveyi algılar. Bu durumda elimizde iki şey mevcuttur. Biri özellikleri belli olan, bilinen malum meyve; diğeri ise söylendiğinde zihnimizin onunla malum meyvenin algılandığı sözcüktür. Bu sözcüğün bir anlamı veya amacı ya da ifade ettiği bir şey vardır o da bilinen malum meyvedir. 'Nar' sözcüğü addır, malum meyve ise onun manasıdır ve nar adında bir isme sahiptir. İsimler sadece birer işaret, simge veya göstergelerden ibaret olup ifade ettikleri şeyi, diğer nesnelere ayırt etmeye yarar. İsmın gösterge, işaret veya simge olduğunu ve mananın da akli hisler ile gösterilen varlıklar, işaret edilen veya simgelenen varlıklar olduğundan; isim müsemmanın tüm özelliklerini ihtiva eder. Bir fotoğrafın karşısında fotoğraf sahibinin adı yazılmışsa ismi okunduğunda sahibinin tüm özellikleri aklımızda canlanır. Aynı durum isim-fiiller için de geçerlidir. Örneğin: 'هَيْهَاتَ/heyhâte' sözcüğünü duyduğumuz zaman uzaklık, geçmiş zaman, 'âmil-lerden etkilenmeden amel etmek gibi tüm özellikleriyle بَعْدَ/be'ude sözcüğü aklımıza gelecektir. Bu durumda هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü بَعْدَ/be'ude fiiline delalet eden bir simge veya bir işarettir. Başka bir ifade ile هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü bir isimdir. هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğünün bir manası vardır. O mana da بَعْدَ/be'ude fiilinin ifade ettiği manadır. بَعْدَ/be'ude fiili ise bir kavramdır. بَعْدَ/be'ude fiili, هَيْهَاتَ/heyhâte adında bir isme sahiptir. Aynı durum diğer isim-fiiller için de geçerlidir. Mesela آه/ah sözcüğünün 'manası nedir?' diye sorulduğunda, cevabı 'أَتَوَجَّعُ/etevecce'u olacaktır. Öyleyse آه/ah sözcüğü simge, işaret

veya isimdir. Bu durumda gösterilen, işaret edilen veya adlandırılan ise *أَتَوْجَعُ/etevecce'u* sözcüğüdür⁵⁸ denilmiştir.

İsim-fiiller fiil kipleri üzerinde kurulmuş sözcükleridir. Nasıl ki isimler müsemmalarını belirliyorlarsa isim-fiiller de adı oldukları fiilleri belirlerler. Mesela *بَعُدَ/be'ude* sözcüğü yakınlık karşıtı olan 'uzaklık' manasını ifade eder. *هَيْهَاتَ/heyhâte* sözcüğü ise *بَعُدَ/be'ude* fiilinin adıdır. *بَعُدَ/be'ude* yerine *هَيْهَاتَ/heyhâte* sözcüğünü kullanmamızın nedeni ise isim-fiillerin abartı ve edebi bir kullanıma sahip oluşudur. Eğer bu özellikleri olmasaydı isim-fiiller yerine aynı manaları ifade eden fiillerin kullanımını daha uygun olurdu⁵⁹.

İsim-fiiller amel yönünden fiillerin yerine geçen çekimsiz isimlerdir. İsim-fiillerin ne fiil ne de isimlere benzer çekim şekilleri vardır. Değişik zamanlar için değişik formatlarda çekimlere sahip olmadıklarından fiillere benzer bir çekimleri yoktur cümle içerisinde özne veya nesne gibi kullanılmadıkları için isimlere benzer bir çekimleri söz konusu değildir⁶⁰.

Kûfeliler isim-fiilleri iş, oluş ve zamana delalet ettiklerinden ötürü fiil olarak değerlendirmiştir⁶¹. Ebû Cafer Ahmet b. Şâbir, bu sözcükleri isim veya fiil olarak görmeyerek kelimenin dördüncü bir türü olarak kabul etmiştir. Kendilerine "geride kalan, evde kalan kadın" manasını ifade eden "*حَاَلِفَةٌ*" adını vermiştir. İsim-fiiller, işlevsel olarak fiiller yerine geçerler ama ne fiiller ne de isimler gibi tasarruf olunabilen sözcüklerdir. Çünkü

⁵⁸ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 141.

⁵⁹ İbn Ya'îş, Muveffıkuddîn, *Şerhu'l-Mufaşşal*, İdaretu't-Tab'atü'l-Münira, Mısırtı, IV, 25.

⁶⁰ es-Suyûtî, Celaluddin, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddîn, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut 1998, III, 81.

⁶¹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 82.

ne fiiller gibi değişik zamanlarda değişik türevleri var ne de isimler gibi cümle içerisinde özne, nesne, tamlanan veya tamlayan gibi görevler alır. Mastar ve sıfatlar da işlevsel olarak (amel yönünden) fiillerin yerini alır. Ama isimler gibi özne ve nesne olarak mûsnet iley olunabildiklerinden dolayı isim-fiil olarak kabul edilmemişlerdir⁶².

İsmin özelliklerinden olan tenvin, ikillik, çoğulluk, dişillik, izafet, tarif edatları ve tasğir gibi hususlar bu sözcüklerde bulunabildiklerinden dolayı kendileri, isim olarak değerlendirilmiştir⁶³.

Yâser isim-fiillerle ilgili: “Bu durum vaz ilminin konusu olup daha iyi anlamak için vaz ilmi ile uğraşanların görüşüne müracaat edilmesi gerekir. Fîrûzâbâdî’nin, isim-fiillerin fiil manaları için konulduğunu ileri sürerken; Cevherî, isim-fiillerin fiil lafızları için konulan sözcükler olduğunu dile getirmiştir⁶⁴. Öte yanda Rızâ ise iddia edildiği üzere *صَه/şah* sözcüğünün *أُسْكُتْ/uskut* sözcüğünün adı olmadığını belirtmiştir. Bu duruma da gerekçe olarak *صَه/şah* sözcüğü söylendiği zaman, sıradan bir Arap *أُسْكُتْ/uskut* sözcüğünü düşünmeyebildiğini hata *أُسْكُتْ/uskut* sözcüğünü hayatında da duymamış olabileceğini göstermiştir. Bununla beraber *صَه/şah* sözcüğünün *أُسْكُتْ/uskut*, *إِمْتِنَعْ/itmeni’* veya *أُصْمُتْ/uşmut* gibi aynı manayı ifade eden ve kendisiyle eş anlamlı olan sözcüklerinin de adı olarak kabul edilebileceğini söylemiştir. Öyleyse sözcüklerin kendileri değil, ifade ettikleri

⁶² es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 81-82.

⁶³ Kasım Muhtari, *بحوث في اللغة العربية وآدابها*, İsfahan Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı, İlkbahar ve Yaz Yarıyılı, sy. 2, İsfahan 1431h, s.2-3.

⁶⁴ Bkz. Cevherî, *Tâcu’l-luğa ve şîhahu’l-‘Arabîyye*, VI, 2226-2239-2350.

manaların önemli olduğu anlaşılmaktadır⁶⁵” demiştir.

Kerbela Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi Dergisinde ise: “İsim-fiiller uzun telaffuzlu kelimeleri temsil eden ve sık kullanılan sözcüklerdir. Bu sözcüklerin isim mi yoksa fiil mi oldukları konusunda nahivciler arasında görüş ayrılığı mevcuttur. İbn Uşfur; ‘Çoğunluğu emir fiiller için olmak üzere Araplar tarafından fiillere adlar konulmuştur. Bu işlem yapılırken de belli bir kurala bağlı kalınmaksızın büyük bir kısmı duyum üzeri kullanılagelmiştir’der. Kûfeliler ve bazı Basra âlimleri, bu sözcükleri gerçek fiil olarak değerlendirmiştir. Basra ekolünün büyük çoğunluğu ise gerçek isim olarak kabul etmiştir. Konuyla ilgili eski dil ekolarında olduğu gibi modern araştırmacılar arasında da görüş ayrılığı vardır. Dr. Mehdi el-Mahzûmî, bu sözcükleri gerek kullanımları ve gerekse de ifade ettikleri mana bakımında gerçek fiil olarak değerlendirirken Dr. Fazıl es-Sâmerânî; ‘Gerçek manada bu sözcükler eski fiil maddeleridir ancak zamanla donarak özel şekiller almıştır’der. Söz konusu sözcükler, eski zamanlardan itibaren derin bir süreçten geçen fiillerdir. Geçiş ve değişim yolculuğundan sonra hem isim hem de fiil olarak kendilerine özgü bir şekilde günümüze kadar intikal etmiştir. es-Sâmerânî, belli olayları ifade eden sesler olarak tanımlamıştır. Arap lehçelerinde geniş bir kullanım alanına sahip iken Kuran’ı Kerim’de kullanımları daha sınırlı kalmıştır. Özetleyecek olursak: İsim-fiiller, isim ile fiiller arasında ortak bir kullanım alanına sahip olan melez sözcüklerdir” denilmiştir⁶⁶.

⁶⁵ <http://www.alfaseeh.net/vb/showthread.php?t=78091> Yaser, تأملات في أسماء الأفعال وحقيقة التنوين فيها (Erişim tarihi: 17.06.2014)

⁶⁶ Münzir İbrâhîm Hüseyin Hilmi, M. Muhammed Hüseyin, Abdullah

Söz konusu görüşler değerlendirildiğinde diyebiliriz ki nasıl ki “nar” bir meyvenin, “bülbul” bilinen bir kuşun ve “at” ise malum hayvanın adı ise isim-fiiller de fiillerin isimleridir. Bu durumda her isim-fiil bilinen bir fiilin adıdır. İsimlerin tam manasıyla müsemmasına delalet ettiğinden ve dolaylı olarak müsemmasının tüm özelliklerini kapsadığından isim-fiiller de adı olduğu fiillerin son harfini etkileyen ‘âmillerden etkilenmek özelliği hariç olmak üzere dolaylı olarak anlam, zaman ve işlevsel özellikleri kapsar. İsim-fiillerin fiillerle aynı manaları ifade ettiklerinden isimlerin özelliklerinden olan özne olunabilme ve tenvinin kendilerinde çoğu zaman bulunamadığından isim olarak değerlendirilmemiştir. Fiillerin özelliklerini de kabul etmediklerinden fiil olarak da kabul edilmemiştir. Konuyla ilgili yapılan tanım ve yorumlara bakıldığında nahiv âlimleri tarafından sözcük gruplarına çizildikleri maddi özellikler sorunu teşkil eden temel faktör olduğu görülecektir. Öyleyse şekli özellikleri bir tarafa bırakarak sadece manalarına bakarsak isim-fiillerin de birer fiil olduğu bilinecektir. Çoğu nahivciler tarafından savunulan görüş gereğince bu sözcükler, görev ve işlevlerinde fiillere vekil olur ve fiillerin ifade ettiklerini ifade eder. İsim-fiillerin fiillerin ifade ettiğini ifade ettiği halde fiil olarak değil, fiillerin adları olarak değerlendirilmeleri anlaşılır bir durum değildir. Bu sözcükler, fiiller ile aynı manaları ifade ediyorlarsa kendileri de fiildir. İsim-fiillerin, fiillerin özelliklerine (mazi fiillerde müennes ve sakine ث/tâ harfi veya muzari fiillerde şimdiki veya gelecek zaman kiplerinde bulunan müennes ve muhataba ي/ya harfleri-

nin bulunma özelliği) sahip olmadığından fiil olarak değerlendirilmemiştir. Oysaki bu özellikler de nahivciler tarafından belirlenen yapay hususlardır. Problem isim ve fiiller için nahivciler tarafından belirtilen şekli ve esnek olmayan yapay özelliklerden kaynaklanmaktadır. Sonradan belirtilen şekli özelliklere değil, ifade ettikleri manalara göre değerlendirilirlerse bu sözcükler birer fiil olarak kabul edilecektir. İsim-fiiller her ne kadar lafız olarak isimlere benzeseler de mana olarak fiildir. Çünkü i'rabta asıl olan manadır.

Manaların lafızlardan daha önemli olduğunu anlamak için "Muaydi'yi duyma, onu görmenden daha hayırlıdır" anlamını ifade eden "تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ"⁶⁷ Arap atasözüne bakmak gerekir. Söz konusu atasözü incelendiğinde cümle içerisinde kullanılan ve fiil gibi görünen تَسْمَعُ/tesme'u sözcüğü lafız olarak fiillere benzese de mana olarak isimdir. Çünkü تَسْمَعُ/tesme'u sözcüğü "duyuyorsun" değil "duyma" anlamında kullanılarak cümlenin öznesi konumundadır.

Aynı mantığı isim-fiillerde de yürütebiliriz. Mesela هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü mana olarak fiildir sadece sözcük olarak isimlere benzerliğine bakılarak isim veya isimlerin adı olarak değerlendirmek tutarsızlık olur. Galâyîni'nin, "İsim-fiiller, fiillerin ifade ettiklerini ifade eden ama özelliklerini taşımayan sözcüklerdir" tanımına bakılırsa fiiller ile isim-fiillerin aynı manayı ifade ettikleri halde birine fiil diğere ise "isim-fiil" denilme problemi nahivciler tarafından fiiller için çizilen yapay özelliklerden kaynaklandığını göstermektedir. Oysaki realitede isim-fiiller ile fiiller arasında herhangi bir fark söz konusu değildir.

⁶⁷ Şabban, *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûni 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, I, 82.

Çünkü fiiller de isim-fiiller de herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, bir oluş veya bir durumu ifade eder. İsim-fiillerin, fiillerden tek farkı değişik zamanlar için farklı kiplerde kullanılabilen kelime türevlerinin mevcut olmayışlarıdır. Başka bir ifadeyle fiiller gibi değişik zamanlar için çekimleri mevcut değildir. Sarf âlimleri tarafından yapılan “Fiiller ثَلَاثِي/sülâsî, رُبَاعِي/rübâ’î, مُجَرَّد/mücerred, مَزِيدٌ/mezidün fihi سَالِم/sâlim veya مُعْتَل/mu’tel diye gruplara ayrılmıştır⁶⁸” tanıma da bakılırsa, fiillere belli şekiller çizildiği görülecektir. İsim-fiil olarak bilinen sözcüklerin fiiller gibi çekimlerinin olmadığı ve fiiller için belirtilen özelliklere sahip olmadıkları gerekçeleriyle fiil olarak kabul edilmemek şekli zorlamalardan öte bir şey değildir. Oysaki mana açısından bu sözcükler de fiiller gibi iş, oluş veya durumları ifade eder. Geçişli ve geçişsiz olarak tasnif edilişleri bile kendilerinin fiil olduklarını gösteren önemli kanıtlardan biridir. Çünkü bu tasnif de fiillere özgü olan bir husustur. Ancak şekli açıdan fiillerin çoğunluğuna benzemediklerinden fiil sayılamamıştır. İsim-fiil olarak bilinen bu sözcükleri kural dışı fiillerden saymak veya fiiller için tüm fiilleri özellikleri ve kalıplarıyla kapsayacak şekilde bir tanım yapmak yerine bu sözcükleri fiillerden saymamak reel durumu değiştirmez. Öte yandan gözle görülür bir şekilde isim-fiiller olarak tanımlanan bu sözcükler ile câmid-fiiller arasında gerek yapı ve gerekse de mana bakımında hiçbir fark yokken câmid-fiiller, fiillerden sayılmış ancak çekim açısından sıkıntılı olduğunda kendilerine câmid denilmiştir. İsim-fiillere ise böyle bir hak tanınmamıştır. Bu durumun nedeni isim-fiillerin yapı olarak fiillere değil, isimlere benzediklerindedir. Abbas’ın

⁶⁸ Sa’duddin b. Mes’ud b. Ömer b. Abdullah el-teftazânî, *Şerhü Tasrifil- İzzi, Dârü’l-Minhâc*, Beyrut 2012, s.75.

“İsim-fiiller kuralsız ve câmid sözcüklerdir ve kendileri, süregeldikleri gibi kullanılır” sözünde anlaşıldığı üzere isim-fiillerin, çekimsiz olduklarından câmid-fiil veya başka bir isim ile de değerlendirilebilir.

Nahiv âlimlerinden Kisâî'ye ait olan “Nahiv ilmi takip edilmesi gerek kurallardan oluşan bir ilimdir, tüm ilimlerde nahiv ilminden yararlanılmaktadır⁶⁹” demek olan:

إِنَّمَا النَّحْوُ قِيَاسٌ يُتَّبَعُ وَبِهِ فِي كُلِّ عِلْمٍ يُتَّبَعُ

şiiiri, şekle aşırı önem verildiğini göstermektedir.

Sarf ve nahiv âlimleri tarafından sözcük gruplarına çizilen şeklî ve kalıpsal sınırlamaları bir tarafa bırakarak sözcükleri, ifade ettikleri manaları yönünde değerlendirirsek “رُوَيْدٌ/ruvayde” isim-fiilinde de olduğu gibi aynı isim-fiilin ifade ettiği manalara göre değişik sözcük gruplarına girebileceğini göreceğiz. Örneğin: “رُوَيْدٌ/ruvayde” sözcüğü, “Semîr’e süre ver” manasını ifade eden “رُوَيْدٌ/ruvayde Semîran” cümlesinde isim-fiil olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu sözcük, “Semîr, yavaş bir yürüyüş yaptı” manasına gelen سَارَ سَمِيرٌ سَيْرًا رُوَيْدًا/sare Semîrun seyran ruvayden” cümlesinde sıfat; “millet, yavaşça girdi” anlamında kullanılan “دَخَلَ الْقَوْمَ رُوَيْدًا/dehale'l-kavmu ruvayden” cümlesinde hâl ve “kendine süre ver” demek olan “رُوَيْدٌ نَفْسِيهِ/ruvayde nefsihi” cümlesinde ise mastar olarak kullanılmıştır.

Arapça haricindeki diğer dillerde de durum aynıdır. Mesela İngilizcede “wrong” sözcüğü, “haksız, yanlış” manasında kullanıldığında sıfat, “yanlış olarak” manasında kullanıldığında zarf, “günah” manasında kullanıldığında isim ve “hakkını yemek,

⁶⁹ Celaluddin es-Suyûtî, *el-İktirah fi ilm'i usûli'n-naḥv*, Dâru'l-Me'rifetu'l-Cami'îyye, Süveys 2006, s.204.

zulmetmek” manasında kullanıldığında ise fiil olarak değerlendirilir⁷⁰.

Farklı sözcüklerin bir araya gelme suretiyle oluşan ve yeni bir mana kazanan sözcüklerin de isim-fiiller ile yakın ilişkili olduğu söylenebilir. Türkçede “çok sevinmek” manasında kullanılan “ağzı kulaklarına varmak” deyiminde de görüldüğü üzere bu sözcüklerden bazıları kazandıkları bu yeni manalar, fiillerin ifade ettikleriyle aynı olabilir. Çünkü “ağzı kulaklarına varmak” deyiminin anlamı “sevindi” demektir⁷¹.

Nañivciler tarafından isim-fiiller için yürütölen mantığı bu ve benzeri cümlelerde yürütörsök, “ağzı kulaklarına varmak” deyimini için “sevindi” fiilinin adıdır diyebiliriz. Buna benzer bir mantığı İngilizcenin “Phrasal Verbs” konusunda da ileri sürebiliriz. Özetleyecek olursak isim-fiil olarak tanımlanan bu sözcükler, her ne şekilde olursa olsun aslında fiildir.

2.3. Zamana Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller zamana göre emir isim-fiiller, mazi isim-fiiller ve muzari isim-fiiller diye üçe ayrılır.

“Kendine sahip çık” manasını ifade eden “عَلَيْكَ نَفْسَكَ”/aleyke nefseke” cümlesinde geöen ve “الزَّمَهُ/ilzemu” fiilini adı olan “عَلَيْكَ”/aleyke” sözcüğü gibi isim-fiiller, emir-isim-fiillerdir. İsim-fiillerin çoğu bu kısma girer.

“Cesaret ile korkaklık arasında dağlar kadar fark var!” manasını ifade eden “الشَّجَاعَةُ وَالْجُبْنُ”/şettâne’ş-şeca’etu ve’l-cubunu” cümlesinde geöen ve “اِفْتَرَقَ/ifteraka” fiilini adı olan

⁷⁰ Robert Avery, Serap Bezmez, Anna G. Edmonds, Mehlika Yaylalı, *The Red-house English Dictionary*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2011, s.1144.

⁷¹ Sabahattin Özafşar, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Eflatun Matbaası, İstanbul 2010, s.12.

“شَتَّانَ/şettâne” sözcüğü gibi isim-fiiller mazi-isim-fiildir. Mazi isim-fiiller kuralsızlar “سَمَاعِي/sema’î” dir. Dolayısıyla mazi isim-fiiller sayıca azdır.

“Çalışmayan gence yazıklar olsun!” manasını ifade eden “وَيْ لَشَبَابٍ لَا يَعْمَلُ” cümlesinde geçen ve “أَعَجَبُ/a’cebu” fiilini adı olan “وَي/vay” sözcüğü gibi isim-fiiller ise muzari-isim-fiillerdir. Mazi isim-fiillerde de olduğu gibi muzari isim-fiiller de kuralsız isim-fiillerden olup sayıları da azdır⁷².

2.4. Terkiplerine Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller müfret, mûzaf ve harf-i cer ile oluşturulmak üzere üç değişik gruba ayrılır. رُوِيْدَ/ruvayde ve هَلُمَّ/helumme sözcüklerinde de olduğu gibi tekil kelimelerden oluşan isim-fiillere müfret isim-fiil denilir. مَكَانَكَ/mekâneke sözcüğünde de görüldüğü üzere zarflardan oluşan isim-fiillere muzaf isim-fiil denilir. اَلَيْكَ/aleyke sözcüğü gibi harf-i cer ile oluşturulanlara ise cer-mecrur isim-fiil denilir⁷³.

2.5. Amellerine Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller genellikle amel açısından temsil ettikleri fiillerle aynıdır. Temsil ettikleri fiiller nasıl ki özneleri zâhir veya zamir bir isimden oluşabiliyorsa isim-fiillerin de özneleri aynı şekilde zâhir veya zamir olan isimlerden oluşabilir. Bununla beraber isim-fiiller, temsil ettikleri fiillere geçişlilik ve geçişsizlik bakımından da uyar. Yani temsil ettikleri fiil geçişliyse kendileri de geçişli, geçişsizse kendileri de geçişsiz olur⁷⁴. Benzer ifadeler diğer naḥivciler tarafında da dile getirilmiştir. İbn Ya’îş: “İsim-

⁷² İbn Sâlih, *Delîlu’s-sâlik ilâ Elfiyet’i İbnî Mâlik*, II, 305-306.

⁷³ İbn Serrâc, *el-Uşûl fi’n-Naḥv*, I, 141.

⁷⁴ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerḥi Cem’i’l-cevâmi*, III, 82.

fiiller, fiillerin yerine geçtikleri ve fiillere vekil olduklarından fiillerin gördüğü işlevleri de görür. İsim-fiillerin temsil ettiği fiiller nasıl ki geçişli ve geçişsiz olmak üzere işlev görüyorlarsa isim-fiiller de tıpkı temsil ettikleri fiiller gibi işlev görerek geçişli ve geçişsiz olmak üzere ikiye ayrılır. Temsil ettikleri fiil geçişli bir fiil ise kendileri de geçişli bir isim-fiil olur; temsil ettikleri fiil geçişsiz bir fiil ise kendileri de geçişsiz bir isim-fiil olur” der⁷⁵.

“Semîr’e süre ver!” manasını ifade eden “سَمِيرًا/semîrâ/emhil Semîran!” cümlesinde bulunan “أَمْهَلْ/emhil” emir-fiili, geçişli bir fiildir. Bu nedenle kendisinin adı olan ve aynı manayı ifade eden “رُويِدْ/ruvayde” isim-fiili de geçişli bir isim-fiil olarak kabul edilir. Buna karşılık “sus!” manasını ifade eden “أَسْكُتْ/uskut” emir-fiili, geçişsiz bir fiil olduğundan kendisiyle aynı manayı ifade eden “شَاه/şah” isim-fiili de geçişsiz bir isim-fiil olarak değerlendirilir⁷⁶.

İsim-fiiller, yapıları açısından çekimsiz oldukları için amelleri açısından da eksik olurlar. Bu nedenle cümle içerisinde mefulleri, kendilerinden önce gelmez⁷⁷.

2.6. Hükümlerine Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller cümle sıralamasında nesnelere sonra gelemez, daima nesnelere önce gelir. Temsil ettikleri fiillerde ise böyle bir durum söz konusu değildir. Fiiller nesnelere önce gelebildikleri gibi nesnelere sonra da gelebilirler⁷⁸.

⁷⁵ İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufaşşal*, IV, 29.

⁷⁶ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 82.

⁷⁷ İbn Serrâc, *el-Uşûl fi’n-Naḥv*, I, 142.

⁷⁸ İbn Hişâm Cemalüddin Abdullah el-Enşârî, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ ve bellî’s-şadâ*, thk. Dr. Muhammed Yaser Şeref, Meketebtu Lübnan, Beyrut 1990, s.174.

Tablo 4. İsim-Fiil Nesnesinin Cümle İçerisindeki Konumu⁷⁹.

Gerekeçe	Geçerlilik	Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı
İsim-fiil nesneden önce gelebilir.	Doğru	Semîr'e sahip çık!	'Aleykesemîren	عَلَيْكَ سَمِيرًا!
İsim-fiil nesneden sonra gelemmez.	Yanlış	-----	Semîran 'aleyke	سَمِيرًا عَلَيْكَ!

Tablo 5. Fiil Nesnesinin Cümle İçerisindeki Konumu⁸⁰.

Gerekeçe	Geçerlilik	Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı
Fiil nesneden önce gelebilir.	Doğru	Semîr'e sahip çık!	İlzem semîran	إِلْزَمَ سَمِيرًا!
Fiil nesneden sonra gelebilir.	Doğru	Semîr'e sahip çık!	Semîran ilzemhu	سَمِيرًا إِلْزَمَهُ!

Kisâî ise, isim-fiillerin cümle sıralamasında nesnelere sonra gelebildiğini belirterek ve Kur'an-ı kerimde geçen " كِتَابَ اللَّهِ " ⁸¹ "عَلَيْكُمْ" ayetini örnek olarak göstermiştir⁸². Basralılar ise ayette geçen " كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ " sözcüğünü Kûfeliler tarafından yanlış yorumlanarak isim-fiil olarak değerlendirilerek اِلْزَمَهُ fiilinin manasında kuulanıldığını belirtmişlerdir. Basralılara göre ise ayette geçen " كِتَابَ اللَّهِ " sözcüğünün isim-fiil değil mastar olduğunu âmi-

⁷⁹ İbn Hişâm, Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ, s.174.

⁸⁰ İbn Hişâm, Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ, s.174.

⁸¹ Kuran, 4/24.

⁸² İbn Hişâm, Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ, s.174.

li ise gizlidir. “عَلَيْكُمْ” sözcüğü ise gizli olan söz konusu âmile mute’aliktir. Kendilerine göre ayetin açılımı şöyledir: “كَتَبَ اللَّهُ ذَلِكَ” dir⁸³.

İsim-fiiller kuralsız ve câmid sözcüklerdir. Çekimleri yapılamadığı gibi sayı ve sözcüklerinde de değişikliklere gidilemez ve harflerinin yerleri değiştirilemez. Sözcükleri süregeldiği ve duyulabildiği konum üzerine sabit kalmak zorundadır. Harflerinin artırımı, eksiltilmesi, başka harfler ile takas edilmesi, konumlarının veya sıralamalarının değiştirilmesi yapılamaz. Ancak فَعَالٍ/fe’âli vezninde olan isim-fiiller kurallı isim-fiillerdir. Kabul gören genel görüş gereğince isim-fiiller mebnî sözcüklerden olup içlerinde hiç mu’rab olanı yoktur. Bazıları fethâ, bazıları kesra, bazıları zamme ve bazılarıysa sükûn üzerine bina olunmuştur⁸⁴.

Tablo 6. Fethâ, Kesra, Zamme ve Sükûn Üzerine Mebnî Olan İsim-Fiiller⁸⁵

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	Fethâ üzerine mebnî olan isim-fiiller
Ne kadar uzak!	Heyhâte!	هَيْهَاتَ !	Fethâ üzerine mebnî olan isim-fiiller
Ne kadar da farklı!	Şettâne!	شَتَّانَ !	
Yaz!	Ketâbı!	كِتَابٍ !	Kesra üzerine mebnî olan isim-fiiller
Oku!	Çarâ’i!	قَرَأَ !	
Ooof, aaah!	Âhu!	آه !	Zamme üzerine mebnî olan isim-fiiller
Bırak, terk et!	Meh!	مَه !	Sükûn üzerine mebnî olan isim-fiiller

⁸³ İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, s.174.

⁸⁴ Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfi*, IV, 153.

⁸⁵ Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfi*, IV, 153.

2.7. Erillik ve Dişiliklerine Göre İsim-Fiiller

Fiillerin değişik kiplerde çekilmiş farklı türevleri mevcuttur. Buna karşılık isim-fiillerde böyle bir durum söz konusu değil. *صه* /şah isim-fiilinde de görüldüğü üzere gerek eril gerek dişil olsun ikinci tekil, ikinci ikil ve ikinci çoğul kiplerinde aynı yapı ile kullanılır. Fiillerde ise her durum için ayrı bir kip ile kullanılmaktadır. Örnek olarak *أُسْكُتُ*/uskut fiili; eril şahıslar ile kullanıldığında, ikinci tekil için *أُسْكُتُ*/uskut, ikinci ikil için *أُسْكُتَا*/uskuta ve ikinci çoğul için *أُسْكُتُوا*/uskutû kipleriyle kullanılırken; dişilerde ikinci tekil için, *أُسْكُتِي*/uskuti, ikinci ikil için *أُسْكُتَا*/uskuta ve ikinci çoğul için *أُسْكُتُنَّ*/uskutne kipleriyle kullanılır⁸⁶. Buna karşılık isim-fiil olan *صه*/şah sözcüğü, başta erillik ve dişilik olmak üzere tüm formatlarda sabit kalıp değişime uğramadan aynı kip ile kullanılır⁸⁷.

Tablo1 ve Tablo 2 de de gösterildiği gibi isim-fiil olan *صه*/şah eril, dişil, tekil, ikil ve çoğul durumları için değişime uğramadan aynı kip ile çekilirken; aynı manayı ifade eden *أُسْكُتُ*/uskut fiili ise duruma göre farklı kipler ile kullanılmıştır.

2.8. Geçişlilik ve Geçişsizliklerine Göre İsim-Fiiller

Bazı isim-fiillerde yapılması istenilen durum, emir alan kişiyi aşarak emir olunana ulaşabilmektedir. Başka bir ifade ile özne tarafından etkilenilir. Bazıların da ise böyle bir geçiş söz konusu değildir. Aynı durum olumsuz ifadeler için de geçerlidir. Mesela yapılmaması istenilen durum, yasak emri alan kişiyi aşarak yasaklanana ulaşabilir. Bazılarında ise böyle bir geçiş yoktur. *أَمِين*/âmin isim-fiili hariç olmak üzere genel olarak geçişlilik ve geçişsizliğe göre isim-fiil hükümleri, temsil ettikleri fiilin hüküm-

⁸⁶ Galâyîni, *Câmi' u' d-dûrusi' l-' Arabiyye*, I, 155.

⁸⁷ Abbas, *en-Naḥvu' l-vâfi*, IV, 143.

leriyle aynıdır. İsim-fiilin temsil ettiği fiil geçişli bir fiil ise kendisi de geçişli bir isim-fiil olur, temsil ettiği fiil geçişsiz bir fiil ise kendisi de geçişsiz bir isim-fiil olur. Ama bu kural آمين/âmin isim-fiili için geçerli değildir. آمين/âmin isim fiili “kabul et” manasında kullanılan استجب/istecib fiilini temsil eden bir isim-fiildir. استجب/istecib fiili ise mana olarak geçişli bir fiil olduğu halde kendisini temsil eden آمين/âmin isim-fiili geçişsiz bir isim-fiildir. Görüldüğü üzere bu konuda آمين/âmin sözcüğü kural dışı bir isim-fiildir⁸⁸.

Geçişlilik ve geçişsizlik özelliğinin isim-fiillerde bulunabilme durumu, isim-fiillerin fiil olduklarını göstermektedir. Çünkü geçişlilik ve geçişsizlik durumu fiillerde bulunan bir özelliktir.

2.9. Yapılarına Göre İsim-Fiiller

İsim-fiiller kendi aralarında yapılarına göre مُرْتَجَلَة/mürtecel, مَنكُولَة/menkül veya مَعْدُولَة/ma'dûl olmak üzere üç değişik şekilde oluşabilir. Bu üç çeşit isim-fiiller, burada açıklanacaktır.

2.9.1. Mürtecel İsim-Fiiller

Mürtecel isim-fiiller, هَيْهَاتَ/heyhâte, سَتَانٌ/settâne, صَه/şah ve وَيْ/vay gibi başlangıçta isim-fiil olarak konulan ve öncesinde başka bir şey için kullanılmayan sözcüklerdir⁸⁹. Söz konusu sözcükler, başlangıçta isim-fiil olarak kullanılmaktaydı ve isim-fiil olarak tedavüle girmiştir. “Ne kadar da uzak!” demek olan “هَيْهَاتَ/heyhâte”, “öf, yetti bee!” manasını ifade eden “أُفِّ/uffin” ve “âmin, kabul buyur” manalarında kullanılan “آمِين/âmin” isim-fiillerini, mürtecel isim-fiiller için örnek olarak gösterebiliriz⁹⁰.

⁸⁸ Şabban, *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 303.

⁸⁹ İbn Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyeti-i-İbnî Mâlik*, II, 307.

⁹⁰ Galâyînî, *Câmi'u'd-dûrus'l-'Arabiyye*, I, 155.

2.9.2. Menkûl İsim-Fiiller

Menkûl isim-fiiller asılları itibariyle isim-fiil değildir. Sonra-
dan câr-mecrûr, zarf veya fiil gibi yapılardan isim-fiillere dönü-
türülür. Menkûl isim-fiillerin bir kısmı câr-mecrûrlardan diğer
bir kısmı ise zarflardan oluşur. Bu işlem belli bir kurala bağlı
değildir. Başka bir ifadeyle her câr-mecrûr veya her zarf isim-fiil
olamayabilir. Kisâî ise iki harften fazla olmak kaydıyla her câr-
mecrûrun veya her zarfın belli bir kural çerçevesinde isim-fiillere
dönüştürülebileceğini belirtmiştir⁹¹.

Zarflardan oluşan isim-fiiller, cer ve mecburlardan oluştu-
ran isim-fiiller de olduğu gibi kendi aralarında geçişli ve geçişsiz
olmak üzere ikiye ayrılır⁹².

Tablo 7. Zarflardan Menkûl İsim-Fiiller⁹³

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Temsil ettiği fiil	Arapça Yazılışı	
Al, buyur!	Dûneke Semîran!	حُذِّ/ħuz	دُونَكَ!	Geçişli
Al!	'indeke!	حُذِّ/ħuz	عِنْدَكَ!	
Al!	Ledeyke	حُذِّ/ħuz	لَدَيْكَ!	
Dur, yerinde kal, kıpırdama!	Mekâneke!	أُثْبِتُّ/uṣbut	أَمَّاكَ!	Geçişsiz
Dikkat et, ilerle, öne geç!	Emameke, ferṭake!	تَقَدَّمْ/taqaddem	فَوْطَاكَ	
Bekle, geride kal!	Verâ'eke!	تَأَخَّرْ/ta'aḥḥar	وَرَاءَكَ!	

⁹¹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 81-85.

⁹² İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Naḥv*, s.141-142.

⁹³ İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufaṣṣal*, IV,74; Şabban, *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûni 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 296.

Tablo 8. Câr-Mecrûrlardan Menkûl İsim-Fiiller⁹⁴

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Temsil ettiği fiil	Arapça Yazılışı
Kendine sahip çık!	'Aleyke!	إِلْزِمُ/ilzem	عَلَيْكَ!
Defol!	İleyke!	تَنْحَّ/tenaħa	إِلَيْكَ!

Bazı isim-fiiller mastarlardan nakledilir. Bu tür isim-fiiller de nakledildikleri mastarlara göre ikiye ayrılır. "Süre ver" manasında kullanılan "رُوِيْدُ/ruvayde" isim-fiili kendi sözcüğüyle aynı harflerden oluşan "إِرْوَادُ/irvâd" mastarından nakledilmişken, buna karşılık "terk et ve vazgeç" manalarını ifade eden "بَلْهَ/belhe" isim-fiili ise kendi sözcüğüyle aynı harflerden oluşan bir mastardan nakledilmemiştir. Bilakis kendi sözcüğüyle farklı harflerden oluşan "تَرَكَ/terk" mastarından nakledilmiştir⁹⁵.

2.9.3. Ma'dûl İsim-Fiiller

İbn Usfur'a göre Araplar tarafından insanlara adlar verildiği gibi fiillere de adlar verilmiştir. Kendilerine adlar verilen bu fiiller genel olarak emir fiillerden oluşur. Çoğunluğu da kuralsızdır. Buna karşılık فَعَالِ/fe'âli vezninde olan نَزَالِ/nezâli gibi kurallı isim fiiller de vardır⁹⁶.

Benzer bilgiler diğer naħiv kitaplarında da mevcuttur. Mesele Abbas Hasan, bütün isim-fiillerin kuralsız olduğunu, oluşturulmaları için herhangi bir kâideye gerek duyulmadığını söylemiştir. Bunun yanında üç harften oluşan, kesra üzerine bina olunan, tam ve çekimli olan (فَعَالِ) veznindeki tüm fiilleri de isim-fiil

⁹⁴ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 85.

⁹⁵ İbn Sâlih, *Delîlu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, II, 308.

⁹⁶ Hilmi ve diğerleri, *أسماء الأفعال في القراءة واللهجات*, s.85.

olarak değerlendirmiştir⁹⁷.

Galâyînî ise “ma’dûl isim-fiiller kurallı isim-fiillerdir. Üçlü, yalın, tam ve çekimli olan tüm fiillerden, فَعَالٍ/fe’âli kalıbına soku- larak isim-fiil oluşturulabilir. Bunun yanında فَعَالٍ/fe’âli vezninde olan isim-fiillerin asil harf sayıları üçten fazla olan (رُبَاعِي/ruba’î) fiillerden yapılması ise istisnâî bir durumdur” der⁹⁸.

Tablo 9. فَعَالٍ/Fe’âli Veznine Dönüştürülen Ma’dûl İsim-Fiiller⁹⁹

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
Öldür!	Qatali!	قَتَالَ!	Üçlü fiillerden oluşturu- lanan isim-fiiller.
Vur!	Żarâbi!	ضَرَابِ!	
İN!	Nezâli!	نَزَالَ!	
Uyanık ol, gözünü dört aç, dikkatli ol!	Ĥazâri!	حَذَارِ!	
Yakala, yetiş, ulaş!	Derâki!	دَرَاكِ!	Asil harf sayıları üçten fazla olan fiillerden oluşturulan isim-fiiller.
Acele et, ça- buk ol!	Bedâri!	بَدَارِ!	

2.10. Arap Dilinde Yaygın Kullanılan İsim-Fiiller

Naĥiv kaynaklarında yaygın olarak geçen bazı isim-fiiller, Arap alfabetik sıralamasına göre açıklanacaktır.

2.10.1. آمِين/Âmin

Emir isim-fiillerden olan آمِينُ/âmin sözcüğü yapısına göre

⁹⁷ Abbas, *en-Naĥvu'l-vâfi*, IV, 144.

⁹⁸ Galâyînî, *Câmi' u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I, 157.

⁹⁹ Galâyînî, *Câmi' u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, I,157.

mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsiz olan bir isim-fiildir. Türkçe karşılığı, “Allah’ım kabul et” cümlesidir.

يَا رَبِّ لَا تَسْلُبْنِي حُبَّهَا أَبَدًا وَيَزَحْمُ اللَّهُ عَبْدًا قَالَ: آمِينَ

“Allah’ım! Onun sevgisini kalbimden asla alma! Allah, ‘Âmin’ diyen kuluna merhamet eder” şiirinde “آمِينَ/âmin” sözcüğü “kabul et!” manasında kullanılmıştır¹⁰⁰.

2.10.2. إِحْ/İh̄hin

Muzari isim-fiillerden olan إِحْ/ih̄hin sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

إِحْ/ih̄hin sözcüğü “tiksinıyorum” anlamını ifade eden bir isim-fiildir¹⁰¹.

2.10.3. أُفْ/Uffin

Muzari isim-fiillerden olan أُفْ/uffin sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

أُفْ/uffin sözcüğü “sıkıldım” anlamında kullanılan muzari bir isim-fiildir. Yaklaşık kırk değişik şekilde kullanıma sahip olduğu söylenir¹⁰².

2.10.4. أَوْهْ/Evvih

Muzari isim-fiillerden olan أَوْهْ/evvih sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

¹⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 144.

¹⁰¹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi*, III, 84.

¹⁰² es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi*, III, 84.

أَوْه/evvih sözcüğü “acı çekerim” manasında kullanılan muzari bir isim-fiildir. Bir kişiden uzak kalındığından yokluğundan duyulan hüznü ifade eder. Ferra’a ait olan ve “Onu (sevgilimi) hatırladığım zaman acı çekerim! (yokluğundan üzüntü duyarım) Benim ile onun arasında bulunan yer ve gök mesafesinin çok fazla olduğu için (sevgilimden uzak olduğumdan) acı çekerim!” manasındı ifade eden aşağıdaki şiirde, أَوْه/evvih isim-fiili “acı çekerim” manasında kullanmıştır¹⁰³.

فَأَوْهٌ لِّذِكْرِ آهَا ! إِذَا مَا ذَكَرْتُهَا وَمِنْ بُعْدِ أَرْضِ بَيْنِنَا وَسَمَاءِ

2.10.5. إِيه/İhi

Emir isim-fiillerden olan إِيه/ihi sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. إِيه/ihi sözcüğü “konuşmaya devan et!” Manasında kullanılan bir isim-fiildir¹⁰⁴. Eğer bilinen bir mevzudan konuşmaya devam edilmesi isteniyorsa konuşan kişiye, إِيه/ihi denilir. Eğer ki herhangi bir konuda konuşmaya devam edilmesi isteniyorsa, “إِيه/ihın” denilir¹⁰⁵.

2.10.6. بَاه/BAḤ

بَاه/baḥ sözcüğü, yapısına göre murtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsiz olup bir şeyden etkilenildiği ve bir şey beğenildiği zaman söylenen “bravo” manasında bir isim fiildir¹⁰⁶.

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 178.

¹⁰⁴ es Suyûfî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.

¹⁰⁵ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 155.

¹⁰⁶ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 117.

2.10.7. بَسْ/Bes

Muzari isim-fiillerden olan بَسْ/bes sözcüğü yapısına göre murtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. بَسْ/bes sözcüğü “yeterli geldi, yetti” demek olan يَكْفِي/yekfî fiilinin adı olan bir isim-fiildir.

Ayrıca Araplar develerin sütünü sağmak için kendilerine, بَسْ/bes sözcüğü ile seslenirler. Develer sağılırken de “بَسْ/bes بَسْ/bes” denilerek yatıştırılır. Develer dışındaki diğer hayvanlar için de bu sözcüğün kullanıldığı belirtilmiştir. Bununla beraber بَسْ/bes sözcüğü “yeter” demek olan حَسْبُ/hasbû manasında da kullanılan Farsça asıllı bir sözcüktür¹⁰⁷.

بَسْ/bes sözcüğü, Halep ve İdlip bölgeleri günümüz Suriye’inde Arap sokaklarında da çok kullanılan bir sözcüktür. Edindiğim izlenimler neticesinde bu kelime, söz konusu yörelerde “yeter” manasına ek olarak “sadece” manasında da kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bölgenin Fars ve Kürtlere komşu olması hasebiyle bu kelime Arapçalaştırılmıştır.

2.10.8. بُطَّانَ/Buṭ’âne

Mazi isim-fiillerden olan بُطَّانَ/buṭ’âne sözcüğü yapısına göre menkûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

سِرْءَانَ/ser’âne isim-fiilinin zıt anlamlısı olan بُطَّانَ/buṭ’âne isim-fiili, “geride kaldı, yavaşladı” manalarında kullanılan بَطْءُ/beṭ’ue fiilinin adıdır. Anlam olarak ise taacüp fiilleri gibi şaşkınlık belirtir. Çünkü بُطَّانَ/buṭ’âne isim-fiili, “Ne kadar da yavaş!” anlamında kullanılan مَا أَبْطَأُ ile aynı manayı ifade eder¹⁰⁸. هَذَا الْأَمْرُ!

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 281-282.

¹⁰⁸ Mecduddin b. Yakub el-Firûzâbâdî eş-Şîrâzî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, el-Heyetu'l-

/Buʿâne haza'l-emrû ise "bu iş iyice geçikti!" demektir¹⁰⁹.

2.10.9. بَلَّهَ/Belhe

Emir isim-fiillerden olan بَلَّهَ/belhe sözcüğü yapısına göre menkûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

بَلَّهَ/belhe sözcüğü kendi lafzından fiilli olmayan ancak eş anlamlısından fiilli bulunan bir mastardan nakledilen ve "terk et" anlamını ifade eden bir isim-fiildir. Bazı durumlarda بَلَّهَ/belhe fethâ üzerinde mebnî olan ve "nasıl?" manasında kullanılan bir isim olabilir¹¹⁰. بَلَّهَ/belhe sözcüğü kendi lafzından fiilli olmayan ancak eş anlamlısından fiilli bulunan bir mastardan nakledilmiştir. Buna karşılık رُوِيْدَ/ruvayde gibi isim-fiiller kendi lafızlarından olan mastarlardan nakledilmiştir. Mesela رُوِيْدَ/ruvayde isim-fiilli kendi lafzından olan اِرْوَادَ/irvâd mastarından elde edilmiştir. Ancak بَلَّهَ/belhe isim-fiilinde böyle bir durum söz konusu değildir. بَلَّهَ/belhe sözcüğü kendi lafzından oluşan bir mastardan değil, kendisiyle eş anlamlı olan اُتْرَكَ/utruk sözcüğünün mastarından nakledilmiştir. Çünkü hem بَلَّهَ/belhe isim-fiili hem de اُتْرَكَ/utruk fiili "terk et!" manasını ifade ettiğinden eş anlamlı kelimelerdir. بَلَّهَ/belhe isim-fiilinin kendi lafızlarından oluşan bir mastarın bulunmadığından eş anlamlısı اُتْرَكَ/utruk fiilinin mastarı olan كَتَرَ/terk sözcünden, nakledilmiştir.

بَلَّهَ/belhe sözcüğü ile ilgili diğer naḥiv alimleri tarafından da benzer tanımlar yapılmıştır. Örneğin: Ferâhîdî, "بَلَّهَ/belhe sözcüğü terk et ve 'nasıl?' manalarında kullanıldığı gibi evet anlamın-

Mışriyye'l-'Amme, yy. 1980, I, 8.

¹⁰⁹ es-Suyûṭî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.

¹¹⁰ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 150-151.

da da kullanılmaktadır” diyerek aşağıdaki şiiri örnek olarak vermiştir¹¹¹.

بَلْهَ إِئِى لَمْ أَخُنْ عَهْدًا وَلَمْ أَفْتَرِفْ ذَنْبًا فَتَجْزِينِى الْيَقَمَ

“Evet! Vaatlerime ihanet etmemişim ve suç işlememişim ki cezalandırılalım” Görüldüğü üzere şiirde geçen بَلْهَ/belhe sözcüğü evet, anlamında kullanılmıştır.

Hasta nasıl? Demek olan بَلْهَ/belhe'l-marîzu denildiğinde بَلْهَ/belhe, isim olup cümlede kendi öznesinden önce kullanılan yüklem konumundadır; الْمَرِيضُ/el-marîzu ise yüklemden sonra gelen öznedir.

2.10.10. تَيْدَ/Teyde ve تَيْدَحَ/Teydeha

Emir isim-fiillerden olan تَيْدَ/teyde ve تَيْدَحَ/teydeha sözcükleri yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

تَيْدَ/teyde ve تَيْدَحَ/teydeha sözcükleri, رُوِيْدَ/ruvayde sözcüğü gibi “yavaş ol” anlamını ifade eden ve أَمِهْلُ/emhil fiilinin adı olan iki isim-fiildir¹¹².

2.10.11. حَيَّ/Ḥayye

Emir isim-fiillerden olan حَيَّ/ḥayye sözcüğü yapısına göre menkûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. حَيَّ/ḥayye sözcüğü, tek başına kullanıldığı zaman haydi, gel ve koşun manalarında kullanılır. Ayrıca حَيَّ/ḥayye ve هَلَّ/helle sözcükleri ayrı kullanılırken, teşvik ve acele etme manalarını ifade eder. Birleşik olarak حَيَّهَلَّ/ḥayyehelle şeklinde kulla-

¹¹¹ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, I, 163.

¹¹² es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 83; Abbas, en-Nahvu'l-vâfi, IV, 144.

nıldığı zaman, manada mübalağa ve abartma anlaşılır. Mübalağa yapmak istendiğinde birleşik olarak kullanılır; dua, istek söz konusu olduğu zaman ise ayrı olarak kullanılır¹¹³. ez-Zemaḥşerî “الْغَدَاءِ حَيَّ عَلَيَّ”/ḥayye ‘ala’l-ğadai” cümlesinin anlamı “haydı gel yemek ye” olduğunu söylemektedir¹¹⁴. İbn Manzûr tarafından حَيَّهَلْ/ḥayyehelle ile ilgili şu anı aktarılmıştır. İran kökenli bir adamın, Farsçada kendi arkadaşına: “zuz zuz” diye seslenişi, Ebû Mehdiyye tarafından duyulması üzerine, Adamın ne demek istediğini çevresindekilere sorar bunun üzerine Ebû Mehdiyye’ye “Adamın, arkadaşına ‘acele et, acele et!’ demek istediğini” diye cevap verilince, Ebû Mehdiyye: “Adam, arkadaşına neden ‘حَيَّهَلْ/ḥayyehelle’ demiyor” diye sorar? Bunun üzerine Ebû Mehdiyye’ye “Allah, onlar için Arapçayla dillerini bir araya getirmesin!” diye cevap verirler¹¹⁵.

حَيَّهَلْ/ḥayyehelle sözcüğüyle hayvanlara komut verilebilmektedir. “Yürüyüşlerinde aksaklık bulunan ve düzgün yürüyemeyen hayvanlar, حَيَّهَلْ/ḥayyehelle sözcüğüyle sürünün en önüne sürülürler” demek olan aşağıdaki şiirde حَيَّهَلْ/ḥayyehelle sözcüğüyle hayvanlara komut verilebildiği dile getirilmiştir¹¹⁶.

بِحَيَّهَلَا يُرْجُونَ كُلَّ مَطِيَّةٍ أَمَامَ الْمَطَايَا سَيْرَهَا الْمُتَقَادِفُ

Cürcanî ise حَيَّهَلْ/ḥayyehelle sözcüğünün “gel!” manasında kullanılan bir isim-fiil olduğunu ve “الْشَّرِيدَا حَيَّهَلْ/ḥayyehelle’s-Seride” cümlesinin manası “tirit yemeğe gel!” olduğunu belirtmiştir¹¹⁷.

¹¹³ İbn Ya’îş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal*, IV, 47.

¹¹⁴ Cârullah Ebu’l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemaḥşerî, *Eṣṣu’l-belâğa*, thk. Muhammed Bâsıl Âyûn’s-Sûd, Dâru’l-Kutub’l-İlmiyye, Beyrut 1998, I, 227.

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, II, 1082.

¹¹⁶ İbn Ya’îş, *Şerḥu’l-Mufaṣṣal*, IV, 46.

¹¹⁷ el-Cürcânî, eş-Şeyh Abdulkadir b. Abdurrahman, *Avamilu’l-Cürcânî*, thk.

2.10.12. رُوَيْدٌ/Ruvayde

Emir isim-fiillerden olan رُوَيْدٌ/ruvayde sözcüğü yapısına göre menkûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

رُوَيْدٌ/ruvayde sözcüğü “yavaş ol” anlamını ifade eden ve أمْهِلْ/emhil fiilinin adı olan bir isim-fiildir. Bununla beraber رُوَيْدٌ/ruvayde sözcüğünün isim-fiil, sıfat, hal ve mastar olmak üzere dört farklı şekilde kullanımı mevcuttur¹¹⁸.

Tablo 10. رُوَيْدٌ/Ruvayde İsim-Fiilinin Kullanım Şekilleri¹¹⁹

Türkçe Anlamı	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
Semîr'e fırsat ver!	Ruvayde semîran	رُوَيْدٌ سَمِيرًا!	İsim-fiil
Semîr, yavaşça yürüdü	Sare semîrun seyran ruvayden	سَارَ سَمِيرًا رُوَيْدًا	Sıfat
Millet, yavaşça girdi	Dehale'l-kavmu ruvayden	دَخَلَ الْقَوْمَ رُوَيْدًا	Durum zarfı
Kendine fırsat ver!	Ruvayde nefsihi	رُوَيْدٌ نَفْسِهِ	Mastar

رُوَيْدٌ/ruvayde sözcüğü isim-fiil olarak kullanıldığında mebnî; sıfat, hâl veya mastar olarak kullanıldığı zaman mu'rab olarak sayılır¹²⁰. Cevherî, رُوَيْدٌ/ruvayde sözcüğü yalın olarak kullanıldığında “yavaşça” manasını ifade eder ama hitap kâfi alıp رُوَيْدُكْ /ruvaydeke şeklinde kullanıldığında “süre ver” manasını ifade

Muhammed Can, Şefkat Yayıncılık, İstanbul 2011, s.15.

¹¹⁸ el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, thk. Dr. Fahrudin Kabâve, Muesessetu'r-Risâle Beyrut 1985, s.319.

¹¹⁹ Ferâhîdî, *el-Cumel fi'n-naḥv*, s.319.

¹²⁰ Zemaḥşeri, *el-Mufaşşal fi şinâ'at'l-i'râb*, thk. Dr. Ali Ebû Mulhem, Mektebtü'l-Hilal, Beyrut 1993, I, 194.

ettiğini belirtmiştir¹²¹.

2.10.13. سَرَعَانَ/Ser'âne

Mazi isim-fiillerden olan سَرَعَانَ/ser'âne sözcüğü yapısına göre menkûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

سَرَعَانَ/ser'âne sözcüğü mazi olan isim-fiillerden olup سَرَعَ/sera'a fiilinin adıdır. “سَرَعَانَ/ser'âne za ihaleten” cümlesinin anlamı “bu, ne kadar da hızlı serpildi ve ne kadar da hızlı döküldü!” demektir¹²². Zemaşşerî ise سَرَعَانَ/ser'âne sözcüğünün aslı سَرَعَ/seru'a olduğunu daha sonra elif ile nûn harflerinin hafz edilerek سَرَعُ/sera'a şeklinde de kullanıldığını dile getirmiştir¹²³.

2.10.14. شَتَّانَ/Şettâne

Mazi isim-fiillerden olan شَتَّانَ/şettâne sözcüğü yapısına göre murtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir

شَتَّانَ/şettâne sözcüğü mazi isim-fiillerden olup “ayrıldı” manasında kullanılan اِفْتَرَقَ/ıfteraka fiilinin adıdır. “شَتَّانَ سَمِيرٍ وَأَنْسُ/şettâne Semîrun ve Enesu” cümlesinin anlamı “Semîr nerede Enes nerde, ikisi arasında çok fark var!” demektir¹²⁴.

“Hurma ağacı gölgesinde bu ile sarılma, uyuma ve soğuk içecekler içmek birbirinde uzak olan şeylerdir!” anlamını ifade eden,

شَتَّانَ هَذَا وَالْعِنَاقُ وَالنُّومُ وَالْمَشْرَبُ الْبَارِدُ فِي ظِلِّ الدَّوْمِ!

¹²¹ Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şîhahu'l-'Arabiyye*, II, 479.

¹²² el-Cürcânî, *Avamilu'l-Cürcânî*, s.15.

¹²³ ez-Zemaşşerî, *Esâsu'l-belâğa*, I, 450.

¹²⁴ el-Cürcânî, *Avamilu'l-Cürcânî*, s.15.

Bu şiirinde de görüldüğü üzere شَتَّانَ/şettâne isim-fiili bazı durum ve manalarda birbirinden uzaklık ve ayrılığın olduğunu ifade eder¹²⁵.

2.10.15. ضَه/Şah

Emir isim-fiillerden olan ضَه/şah sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçersizdir. Sus, konuşma ve sesiz ol anlamlarında kullanılan ضَه/şah isim-fiili أُشْكُتْ/uskut fiilinin adıdır. İbn Düreyd ise ضَه/şah sözcüğünün ضَه/şah, ضَه/şahı ve ضَه/şahın olmak üzere üç değişik şekilde kullanıldığını ve أُشْكُتْ/uskut manasında olduğunu söylemektedir¹²⁶. Bunun dışında ضَاه/şâh şeklinde de kullanıldığı bilinmektedir¹²⁷.

Eğer bilinen bir mevzudan konuşmanın kesilmesi isteniyorsa konuşan kişiye “ضَه/şah” denilir. Tüm konularda konuşmanın kesilmesi isteniyorsa, “ضَه/şahın” denilir¹²⁸.

2.10.16. عَلَيَّكَ/‘Aleyke

Emir isim-fiillerden olan عَلَيَّكَ/‘aleyke sözcüğü yapısına göre menkûl, terkibine göre câr-mecrur ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir. عَلَيَّكَ/‘aleyke isim-fiili, harf-i cer olan عَلَى/‘ala ve zamir olan ك/ke harflerinden dönüştürülmüştür.

عَلَيَّكَ/‘aleyke sözcüğü, teşvik eden isim-fiillerdendir. “عَلَيَّكَ/‘aleyke Semîran” denildiğinde “Semîr al” anlamını ifade eder “بِسْمِيرِ عَلَيَّكَ/‘aleyke bi Semîrin” cümlesi de aynı manayı ifa-

¹²⁵ ez-Zemaḥşeri, *el-Mufaşşal fi şmâ’ati’l-i’râb*, I, 203-204.

¹²⁶ Muhammed b. Hasan b. Düreyd, *Cemheretu’l-luğa*, thk. Dr. Remzi Münir Be’lebekî, Beyrut 1987, I, 145.

¹²⁷ es-Suyûfî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 83.

¹²⁸ Abbas, *en-Naḥvu’l-vâfi*, IV,154.

de eder¹²⁹. Cevherî ise عَلَيْكَ//aleyke sözcüğü, her ne kadar yükseklik manasında kullanılmış olsa da kullanımı arttığından dolayı helumme isim-fiilli yerine geçerek onun gibi sayılmış ve aynı manayı ifade etmiştir, der¹³⁰.

عَلَيْكَ//aleyke isim-fiili Kuran'da da kullanılmıştır aşağıda bulunan ayeti Türkçe mealiyle beraber inceleyelim;

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْنَا أَنْفُسُكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَا نَفَعْنَاكُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ¹³¹.

“Ey Müminler! Siz her şeyden önce kendi sorumluluklarınızı yerine getirmeye, kendinizi düzeltmeye bakın. Zira Allah'ın gösterdiği istikametten ayrılmadığınız sürece, dalaletle saplanmış kimseler size/dininize hiçbir zarar vermez. (Unutmayın ki) sonunda varacağınız yer Allah'ın huzurudur. İşte o zaman, Allah size bütün yaptıklarınızı tek tek bildirecek ve hak ettiğiniz karşılığı verecektir”

2.10.17. كَيْحٌ/Kihhîn

Muzari isim-fiillerden olan كَيْحٌ/kihhîn sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkebine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. كَيْحٌ/kihhîn sözcüğü de كَيْحٌ/ihhîn gibi “tiksinıyorum” anlamını ifade eden bir isim-fiildir¹³².

2.10.18. مِزِي/Mizi

Emir isim-fiillerden olan مِزِي/mizi sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkebine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. “hayır” manasında kullanılır.

¹²⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 3091.

¹³⁰ Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şîhâhu'l-'Arabiyye*, VI, 2437.

¹³¹ Kuran, 5/105.

¹³² es-uyûfî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.

مِض/miži sözcüğü alt ve üst dudakların birleşimi neticesinden çıkan sestem oluşmuş bir isim-fiildir. Anlam olarak her ne kadar “hayır” manasını ifade ediyor olsa da aslında olayın gerçekleşme istemini de ihtiva eder¹³³.

2.10.19. مَه/Meh

Emir isim-fiillerden olan مَه/meh sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. Vazgeç, geri dur ve yapma manalarında kullanılır.

مَه/meh isim-fiilinin “vazgeç” manasında kullanılan اُكْفُف/ükfüf fiilinin adı olduğu denilmiştir. Ancak مَه/meh isim-fiilinin geçişsiz olması münasebetiyle geçişli fiillerden olan اُكْفُف/ükfüf fiilinin adı değil. Kendisi gibi geçişsiz olan ve aynı manayı ifade eden اِنْكَفَف/inkefif fiilinin adı olması daha uygundur¹³⁴.

2.10.20. مَهْيَم/Mehyem

Mazi isim-fiillerden olan مَهْيَم/mehyem sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

“أَحَدَتْ لَكَ شَيْءٌ”/sana bir şey mi oldu? manasını ifade eden bir isim-fiildir¹³⁵.

2.10.21. هَا/Hâ

Emir isim-fiillerden olan هَا/hâ sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

هَا/hâ isim-fiili sakın elif ile kullanılır ancak elifin uzatılıp

¹³³ İbn Ya’îş, Şerhu'l-Mufaşşal, IV, 78.

¹³⁴ es-Suyûtî, Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi', III, 83

¹³⁵ es-Suyûtî, Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi', III, 84.

fethalı okunması daha uygundur. Çünkü sözcüğün aslı هَاك/hâke dir. ك/kâf harfi silinerek yerine med ve hemze getirilmiştir¹³⁶. Bustanî ise هَا/hâ, ‘al’ manasında kullanılan bir isim-fiildir. Elif uzatılıp sözcüğün sonuna hemze eklendiğinde ‘getir’ manasını ifade eder. Ancak bu durumunda hitap kâfine gerek duyulmaz çünkü hemze özneye göre çekilir” der¹³⁷.

Tablo 11. هَاءَ /Hâ'e İsim-Fiilinin Çekimi¹³⁸

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı getir!	Ente hâ'e yâ ğulâmu	أَنْتَ هَاءَ يَا غَلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz getiriniz!	Entumâ hâ'uma yâ ğulâmâni	أَنْتُمْ هَاؤُمَا يَا غَلَامَانَ	İkil	
Delikanlılar getiriniz!	Entüm hâ'um yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَاؤُمْ يَا غِلْمَانَ	Çoğul	
Kız getir!	Enti hâ'i yâ fetâtü	أَنْتِ هَاءَ يَا فِتَاءُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz getiriniz!	Entumâ hâ'uma yâ fetatâni	أَنْتُمْ هَاؤُمَا يَا فِتَاتَانِ	İkil	
Kızlar getiriniz!	Entünne hâ'unne yâ feteyâtü	أَنْتُنَّ هَاؤُنَّ يَا فِتَيَاتُ	Çoğul	

2.10.22. هَلُمَّ/Helumme

Emir isim-fiillerden olan هَلُمَّ/helumme sözcüğü yapısına göre

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4599.

¹³⁷ Muallim Buṭrus el-Bustanî, *Muḥîṭu'l-muḥîṭ*, Mektebetu'l-Lubnan, Beyrut 1987, s.927.

¹³⁸ Bustanî, *Muḥîṭu'l-muḥîṭ*, s.927.

mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

Getir, manasında kullanılan هَلُمَّ/helumme sözcüğü dikkat çekirme ve uyandırma manalarını ifade eder. هَا/ha ile لُمَّ/lûmme sözcüklerinden oluşmasına rağmen basit bir sözcük gibi kullanılır. Sibeveyhi: “Helumme Hicâzlılar tarafından tüm şahıslar için aynı sözcük ile ifade edilirken, Necd halkı tarafından çekimli olarak kullanılır” der¹³⁹.

Tablo 12. Hicâz Halkı Tarafından Yapılan هَلُمَّ/Helumme'nin Çekimi¹⁴⁰

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı getir!	Ente helumme yâ ğulâmu	أَنْتَ هَلُمَّ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz getiriniz!	Entumâ helumme yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا هَلُمَّ يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar getiriniz!	Entüm helumme yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَلُمَّ يَا غِلْمَانُ	Çoğul	
Kız getir!	Enti helumme yâ fetâtu	أَنْتِ هَلُمَّ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz getiriniz!	Entumâ helumme yâ fetatâni	أَنْتُمَا هَلُمَّ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar getiriniz!	Entünne helumme yâ feteyâtu	أَنْتُنَّ هَلُمَّ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

¹³⁹ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, VI, 4694.

¹⁴⁰ Bkz. İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, VI, 4694.

Tablo 13. *Necdve Temim Halkı Tarafından Yapılan
هَلُمُّ/Helumme'nin Çekimi*¹⁴¹

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı getir!	Ente helumme yâ ğulâmu	أَنْتَ هَلْمٌ يَا غَلَامٌ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz getiriniz!	Entumâ helummâ yâ ğulâmâni	أَنْتُمْ هَلْمًا يَا غَلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar getiriniz!	Entüm helummû yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَلْمُوا يَا غِلْمَانُ	Çoğul	
Kız getir!	Enti helummî yâ fetâtu	أَنْتِ هَلْمِي يَا فَتَاةٌ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz getiriniz!	Entumâ helummâ yâ fetatâni	أَنْتُمْ هَلْمًا يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar getiriniz!	Entünne helmumne yâ feteyâtu	أَنْتُنَّ هَلْمُنَّ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

Görüldüğü gibi هَلُمُّ/helumme sözcüğü Hicaz halkı tarafından tekil-çoğul ile eril ve dişiller için aynı kiple çekilirke Temim kabilesi ise هَلُمُّ/helumme sözcüğünü çoğul ve dişil kipleriyle kullanmıştır. Aşağıdaki ayette geçen هَلْمٌ شُهَدَاءُكُمْ cümlesi “şahitlerinizi getirin ve yaklaşırın” demek olan هَاتُوا شُهَدَاءَكُمْ وَقَرِّبُوهُمْ manasını ifade eder¹⁴².

قُلْ هَلْمٌ شُهَدَاءَكُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَمٌ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ

¹⁴¹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4694.

¹⁴² Zemaşşeri, Cârullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer, *Tefsiru'l-Keşşâf 'an hakkâikati ğavamizi't-tenzil ve 'uyunu'l-e-kâvili fi vucuhi't-te'vil, Dâru'l-Me'rife, Beyrut 2009, s.351.*

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآحِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَغْدِلُونَ¹⁴³.

“Yine de ki onlara: “Allah’ın söz konusu hayvanları haram kıldığına dair iddialarınıza tanıklık edecek şahitlerinizi getrin de görelim” (Ey Peygamber!) Birileri çıkar gelir ve yalan yere şahitlik ederlerse, sen sakın onların bu şahitliğine inanma. Bizim ayetlerimize yalan diyen, ahirete inanmayan, üstelik putları gerçek rableri Allah’a denk tutan o müşriklerin arzu ve isteklerine uyma”

هَلُمَّ/helumme ileyna ise “bize katılın” demektir. Ahzâb suresinde geçen aşağıdaki ayeti Türkçe mealiyle beraber inceleyelim;

قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمُعَوِّقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا

فَلِيلاً¹⁴⁴.

“Şüphesiz ki Allah içinizden (Peygamber’in yanında savaşa katılmayı) engellemeye çalışan ve bu maksatla kendi akraba ve arkadaşlarına, “Gelin, siz de bize katılın; (Muhammed’in aklına uyup) savaşmayın” diyen münafıkları çok iyi biliyor. Böyle diyenler (savaşa katılsalar bile) doğru-dürüst savaşacak değildir”

2.10.23. هَمَّهَامْ/Hemhâmi

Mazi isim-fiillerden olan هَمَّهَامْ/hemhâmi sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

هَمَّهَامْ/hemhâmi sözcüğü, “yok oldu” demek olan فَنِي/feniye

¹⁴³ Kuran, 6/150.

¹⁴⁴ Kuran, 33/18.

fiilinin adıdır¹⁴⁵.

2.10.24. هَيَّا/Heyyen

Emir isim-fiillerden olan هَيَّا/heyden sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab'ta : “هَيَّا/heyden heyden, hızlan manasını ifade eden عَسْرَ/esri' anlamında kullanılır. وقد دجا الليل هَيَّا هَيَّا karanlık çökü hızlan be hızlan ve seri ol demektir” der¹⁴⁶. en-Naḥvu'l-vâfi'de de “هَيَّا/heyden” sözcüğünün, “Hızlan be, çabuk ol be” demek olan عَسْرَ/esrii fiilinin adı olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁷

2.10.25. هَيَّتْ/Heyte

Emir isim-fiillerden olan هَيَّتْ/heyte sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişlidir.

هَيَّتْ/heyte ve لَكَ هَيَّتْ/heyte leke sözcükleri لَكَ هَلُمَّ/helumme leke manasında kullanılır¹⁴⁸. هَيَّتْ/heyte ve لَكَ هَيَّتْ/heyte leke sözcükleri anlam olarak “gel” manasını ifade eder. هَيَّتْ/heyte sözcüğü tekil, ikil, çoğul, eril ve dişil için aynı kip ile çekilen bir isim-fiildir. Ancak هَيَّتْ/heyte sözcüğünün sonuna bitişen ve sayıları belirten zamir duruma göre değişir¹⁴⁹.

¹⁴⁵ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 84.

¹⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4743.

¹⁴⁷ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, IV, 144.

¹⁴⁸ Zemaḥşeri, *Esâsu'l-belâğa*, II, 384.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4731-4732.

Tablo 14. هَيْتٌ /Heyte İsim-Fiilinin Çekimi¹⁵⁰

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı haydi gel!	Ente heyte yâ ğulâmu	أَنْتَ هَيْتَ يَا غُلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz haydi geliniz!	Entumâ heyte yâ ğulâmâni	أَنْتُمَا هَيْتَ يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar haydi geliniz!	Entüm heyte yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَيْتَ يَا غِلْمَانُ	Çoğul	
Kız haydi gel!	Enti heyte yâ fetâtu	أَنْتِ هَيْتَ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz haydi geliniz!	Entumâheyte yâ fetatâni	أَنْتُمَا هَيْتَ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar haydi geliniz!	Entünneheyte yâ feteyâtu	أَنْتُنَّ هَيْتَ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

¹⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4731-4732.

Tablo 15. هَيْتٌ /Heyte İsim-Fiiline Bitişen Zamirin Çekimi¹⁵¹

Türkçe anlamı	Türkçe okunuşu	Arapça yazılışı		
Delikanlı haydi gel!	Ente heyte leke yâ ğulâmu	أَنْتَ هَيْتَ لَكَ يَا غَلَامُ	Tekil	Eril
Delikanlılar ikiniz haydi geliniz!	Entumâ heyte lekumâ yâ ğulâmâni	أَنْتُمْ هَيْتَ لَكُمْ يَا غُلَامَانِ	İkil	
Delikanlılar haydi geliniz!	Entüm heyte lekum yâ ğilmânu	أَنْتُمْ هَيْتَ لَكُمْ يَا غِلْمَانُ	Çoğul	
Kız haydi gel!	Ent iheyte leki yâ fetâtu	أَنْتِ هَيْتَ لَكِ يَا فَتَاةُ	Tekil	Dişil
Kızlar ikiniz haydi geliniz!	Entumâ heyte lekumâ yâ fetatâni	أَنْتُمْ هَيْتَ لَكُمْ يَا فَتَاتَانِ	İkil	
Kızlar haydi geliniz!	Entünne heyte lekunne yâ feteyâtu	أَنْتُنَّ هَيْتَ لَكُنَّ يَا فَتَيَاتُ	Çoğul	

Görüldüğü üzere هَيْتٌ/heyte isim-fiili tekil, ikil, çoğul, eril ve dişil olmak üzere tüm durumlarda aynı kip ile kullanılmışken, هَيْتٌ/heyte sözcüğünün sonuna bitişen ve sayıları belirten zamir olan ك/kâf harfi ise kişilere göre farklı kiplerde çekilmiştir. Yûsuf suresinde هَيْتٌ/heyte isim-fiilli geçer ve “haydi gel!” manasında kullanılmıştır.

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ

اللَّهِ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ¹⁵².

“Olacak bu ya, barındığı evin hanımı (Zeliha/Züleyha) Yu-

¹⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4731-4732.

¹⁵² Kuran, 12/23.

suŕ'a Őiddetli bir arzu duyup onu koynuna almak istedi ve bir gün kapıları sımsıkı kapatıp, "Haydi gel_bana!" dedi. Yusuf ise "Böyle bir Şey yapmaktan Allah'a sığınırım!" dedi ve ekledi: "Kaldı ki senin kocan benim efendim, velinimetimdir. Ben onun çok iyiliğini gördüm; (ona hıyanet edemem). Çünkü kendisine duyulan güvene hıyanet edenler asla iflah olmazlar"

هَيْتَ/heyte sözcüğü Őairler tarafında da kullanılmıştır. Hz. Ali'yi Irak'a davet eden Őair, هَيْتَ/heyte sözcüğünü iŐlemiŐtir.

أَبْلَغُ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مَنْ أَحَا الْعِرَاقَ إِذَا أَتَيْتَا
إِنَّ الْعِرَاقَ وَأَهْلَهُ سَلِمَ إِلَيْكَ فَهَيْتَ هَيْتَا

"Irak'ın dostu ve Müslümanların lideri Irak'a giriş yaptığı zaman ona, "Irak ve halkının kendisine tabi olduğunu ve haydi gel, haydi gel!" deyiniz"¹⁵³.

2.10.26. هَيْهَاتَ/heyhâte

Mazi isim-fiillerdenolan هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü yapısına göre mrtedel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü بَعُدَ/be'ude fiilinin adı olup "uzaklaŐtı" anlamında kullanılan ve mazi olan bir isim-fiildir. هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü bir isimdir بَعُدَ/be'ude fiili ise onun msemmasıdır başka bir ifadeyle بَعُدَ/be'ude fiili bir kavramdır ve هَيْهَاتَ/heyhâte diye bir isme sahiptir.

هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü mebnî olan bir "fiil" yerine geçiŐtiđinden kendisi de mebnî olmuŐtur. Temsil ettiği fiilde de olduğu gibi kendisinin de öznesi merfû olur. Cerir'e ait olan aşağıdaki

¹⁵³ Zebıdı, Muhammed Murtaza el-Hseynı ez-Zebıdı, *Tâcu'l-'arûs*, thk. Mustafa Hicâzi, Matba'atu Hukmetr'l-Kuveyt, Kuveyt 1969, V, 147.

şiiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim;

فَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ الْعَقِيْقُ وَأَهْلُهُ وَهَيْهَاتَ حَيْلٌ بِالْعَقِيْقِ نُوَاصِلُهُ¹⁵⁴.

“Akik ve ‘Akik’in sakinleri ne kadar da uzaklar! ‘Akik’te bir dosta ulaşmak ne kadar da uzak bir durum!”

Görüldüğü üzere her iki mısradaki هَيْهَاتَ/heyhâte isim-fiili, fiilin yerine geçerek yüklem konumunda kullanılmıştır. Birinci mısradaki عَقِيْقُ/âkik ve ikinci mısradaki “حَيْلٌ/hıll” sözcükleri, هَيْهَاتَ/heyhâte isim-fiilin öznelere olup merfû olarak kullanılmıştır¹⁵⁵. Şiirde de kullanıldığı gibi هَيْهَاتَ/heyhâte isim-fiili gerçekleşmesi ihtimal dâhilinde olmayan bir durum veya bir şeyi ifade eder. Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla aşağıdaki şiiiri de Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim.

تَذَكَّرْتُ أَيَّاماً مِّنَ الصَّبِيِّ فَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ إِلَيْكَ رُجُوْعُهَا¹⁵⁶.

“Çocukluk günlerimi hatırladım ama o günlerin geri dönme imkânı yoktur!” şiirde ise هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğü, “çok uzak ve imkânsız” manasında kullanılmıştır.

هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğünün, هَيْهَاتَ/heyhâte, أَيَّهَاتَ/eyhâte, هَيْهَاتَ/heyhâne, أَيَّهَاتَ/eyhâne, هَيْهَاتَ/heyhâhe ve أَيَّهَاتَ/eyhâhe olmak üzere altı değişik şekilde kullanımı vardır. Her birinin de son harfi zamme, fetha veya kesrali olarak okunmak suretiyle bu sayı on sekize çıkar. Söz konusu sözcükler de tenvinli veya tenvinsiz olmak üzere iki değişik şekilde kullanıldıklarından sayının otuz altıya yükseldiği, San’ânî tarafından dile getirilmiştir¹⁵⁷

¹⁵⁴ İbn Ya’îş, Şerhu’l-Mufaşşal, IV, 35.

¹⁵⁵ İbn Ya’îş, Şerhu’l-Mufaşşal, IV, 35.

¹⁵⁶ Zemahşeri, el-Mufaşşal fı şınâ’atı’l-i’râb, I, 202.

¹⁵⁷ es-Suyûtî, Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’, III, 84.

Tablo 16. هَيْهَاتَ /Heyhâte İsim-Fiilinin Kullanım Şekilleri¹⁵⁸

Tenvinliler			Tenvinsizler		
Žammeli	Kesrali	Fethali	Žammeli	Kesrali	Fethali
هَيْهَاتَ	هَيْهَاتِ	هَيْهَاتُ	هَيْهَاتُ	هَيْهَاتِ	هَيْهَاتَ
أَيْهَاتَ	أَيْهَاتِ	أَيْهَاتُ	أَيْهَاتُ	أَيْهَاتِ	أَيْهَاتَ
هَيْهَانُ	هَيْهَانِ	هَيْهَانُ	هَيْهَانُ	هَيْهَانِ	هَيْهَانَ
أَيْهَانُ	أَيْهَانِ	أَيْهَانُ	أَيْهَانُ	أَيْهَانِ	أَيْهَانَ
هَيْهَاهُ	هَيْهَاهِ	هَيْهَاهُ	هَيْهَاهُ	هَيْهَاهِ	هَيْهَاهُ
أَيْهَاهُ	أَيْهَاهِ	أَيْهَاهُ	أَيْهَاهُ	أَيْهَاهِ	أَيْهَاهُ

Ezheri ise هَيْهَاتَ/heyhâte sözcüğünde bulunan ت/tâ harfinin kelimenin asli unsurlarından olmadığını ve sözcüğün aslı هَاءَ/hâe olduğunu belirtmiştir¹⁵⁹.

2.10.27. وا/Vâ

Muzari isim-fiillerden olan وا/vâ sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkebine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

وا/vâ isim fiili “şaşırmak” manasında kullanılır. وا/vâ isim-fiilinin geçtiği aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyiniz¹⁶⁰.

وَا بِأَبِي أَنْتِ وَفُوكِ الْأَسْبَبُ كَأَنَّمَا دُرٌّ عَلَيْهِ الرُّزْنَبُ

“Vay babam vay! Ne güzel ağzınız ve de ne keskin (inci ta-

¹⁵⁸ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 84.

¹⁵⁹ Ebû Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzibu’l-luġa*, thk. Muhammed Abdu’l-Mun’im Hefâcî, Dâru’l-Mışriyye, Kahire 1976, VI, 484.

¹⁶⁰ eş-Şabban, *Haşiyetu’s-Şabban li Şerhi’l-Uşmûnî ‘alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 292.

neli) dişleriniz var! Sanki çekirge otu (güzel kokulu bir ot) üzerine serpilmiştir”

2.10.28. وَاَهَا/Vahen

Muzari isim-fiillerden olan وَاَهَا/vahen sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

وَاَهَا/vahen sözcüğü “hasret çekmek ve özlem duymak” manalarında kullanılır. Bunun dışında “hoşlanmak, güzel bulmak” manalarında da kullanıldığı söylenmiştir. Bu durumda tenvinli olur. Ebû'n-Necm'e ait olan aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim.

وَاَهَا لِرِيَاثِمَّ وَأَهَا وَأَهَا !
يَالَيْتَ عَيْنَاهَا لَنَا وَفَاَهَا !
بشمن نُرَضِي بِهِ أَبَاهَا
فَاصَتْ دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنْ جَرِّ آهَا
هِيَ الْمُنَى لَوْ أَنَّا نَلْنَاهَا¹⁶¹.

“Reyya, ne kadar da hoş ve ne kadar da güzel! Babasını razı edebilmek kaydıyla keşke gözleri ve ağzı bize ait olabilseydi! Gözyaşları onun için akar, yegâne emelimiz ona ulaşmaktır. Tabii ki ona kavuşabilirsek”

Şiirde geçen وَاَهَا/vahen sözcüğü “güzel bulmak” manasını ifade etmiş ve tenvinli kullanılmıştır.

2.10.29. وَشَكَانَ/Veşkâne

Mazi isim-fiillerden olan وَشَكَانَ/veşkâne sözcüğü yapısına gö-

¹⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4940.

re menkûl, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir. سَرَعَانَ /ser'âne sözcüğü ile aynı manayı ifa eden وَشُكَّانَ /veşkâne isim-fiili, وَشَكَّ /vaşeke fiilinin adıdır.

وَشُكَّانَ /veşkâne sözcüğü, وَشُكَّانَ /veşkâne, وَشُكَّانَ /vuşkâne ve وَشُكَّانَ /vîşkâne olmak üzere üç değişik şekilde okunabilir¹⁶².

2.10.30. وَاي /vay

Muzari isim-fiillerden olan وَاي /vay sözcüğü yapısına göre mürtecel, terkibine göre tekil ve geçişlilik durumuna göre ise geçişsizdir.

وَاي /vay sözcüğü “şaşırmak” anlamında kullanılan ve “yazıklar olsun” manasını ifade eden bir isim-fiildir. وَاي /vay isim-fiilinin geçtiği aşağıdaki ayeti Türkçe mealiyle beraber inceleyiniz¹⁶³.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيُكَانُّ اللَّهُ يَنْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيُكَانُّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ¹⁶⁴.

“Daha dün onun yerinde olmak isteyenler bu defa şöyle dediler: “Vay ki ne vay! Demek ki Allah rızkı dilediğine çok, dilediğine az veriyormuş. Eğer Allah bize (çok mal vermeme) lütfunda bulunmasaydı, şimdi biz de yerin dibine batıp helak olmuştuk. Vay be! Demek ki kâfirler/nankörler iflah olmuyormuş!”

2.11. İsim-Fiil Anlamını İfade Eden Bazı Kalıplar

Câmid-fiiller dışında fiil manalarını ifade ettiği halde fiil olarak kabul edilmeyen bazı kalıp ve mastarlar da mevcuttur. İmam es-Süyûti, bu konuyu “nahiv ilminde kategorileştirilmeyen

¹⁶² Abbas, *en-Nahvu'l-vâfi*, IV, 161.

¹⁶³ Şabban, *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 292.

¹⁶⁴ Kuran, 28/82.

ta'accüb kipleri" başlığı altında değerlendirirken¹⁶⁵, el-Mubberred, "mastar yerine geçen ve fiilleri mütesarrıf olmayanlar" adı altında ele almıştır¹⁶⁶.

"Semîr'e yazıklar olsun" demek olan سَمِيرًا/tebben li Semîrın cümlesinde geçen تَبَّ/teben sözcüğü ile "Allah seni susuz bırakmasın" demek olan سَقِيًا/sekıyan vb. sözcüklerde de görüldüğü üzere eğer söz konusu mastar, fiil yerine geçen صَحِيح/şahîh bir mastar ise مَنْصُوب/manşûb olarak okunur. Söz konusu mastarlar, marife sözcüklerden oluşuyorsa anlamları manşûb mastarlarla aynı olmak üzere ref'i tercih edilerek مَرْفُوع/marfû' olarak okunur. "Bütün övgüler, âlemlerin rabbine mahsustur" manasını ifade eden (الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ¹⁶⁷) ayetinde geçen الْحَمْدُ/el-ğamdu mastarı marife olması hasebiyle marfû' olarak okunmuştur¹⁶⁸.

Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla söz konusu yapılarından bir kaç örnek verilecektir. Suriye Arapçasında kullanılan bazı âvamca isim-fiiller, anlam ve Türkçe okunuşlarıyla beraber tablo 17'de; Yılmaz'ın "Arapça'da İsim Fiiller" adlı makalesinden bazı sözcükler, anlam ve Türkçe okunuşlarıyla beraber tablo 18'de gösterilmiştir.

2.11.1. سُبْحَانَ اللَّهِ/Subğanallah

سُبْحَانَ اللَّهِ/subğânallah sözcüğü "Tanrı'yı her türlü kusur, ayıp ve eksikliklerden, insanlığa özgü niteliklerden uzak tutarım" anlamında kullanılan ve şaşkınlık bildiren bir sözdür¹⁶⁹. Muber-

¹⁶⁵ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 42.

¹⁶⁶ Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Mubberred, *el-Muktażab*, thk. Muhammed Abdulhalik 'Adîme, Kahire 1994, III, 217.

¹⁶⁷ Kuran, 1/2.

¹⁶⁸ Mubberred, *el-Muktażab*, III, 221.

¹⁶⁹ Recep Toparlı; Şükrü Halûk Akalın, *Resimli Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu

red, *سُبْحَانَ اللَّهِ*/subhânallah yapısını; “mastarlar yerine geçen ve mutaşarrif olmayan fiiller” bölümünde ele almıştır. Kötülüklerden tenzih edilmek manasında kullanılan mastar yerine geçen ve fiili bulunmayan bir yapı olarak değerlendirmiştir. *سُبْحَانَ*/subhâne sözcüğü, celalet lafzına izafe olunur. Mûzaf ileyhi olan *اللَّهُ*/Allah c.c kelimesi zikredilmediği durumlarda ise *سُبْحَانَ*/subhâne sözcüğü gayrı munsarif olur. Başka bir ifade ile *سُبْحَانَ*/subhâne sözcüğünün son harfi kesra ve tenvin alamaz. Aşağıdaki şiirde celalet kelimesi kullanılmadığı halde *سُبْحَانَ*/subhâne sözcüğünün son harfinin tenvin almış olması ise şiirin zaruretinden kaynaklanmıştır. Yani şiirin ahenginin bozulmaması için istisnai bir durumdur. Şiiri Türkçe tercümesi ile beraber inceleyelim;

سُبْحَانَهُ ثُمَّ سُبْحَانًا نَعُودُ بِهِ وَقَبْلَنَا سَبَّحَ الْجُودِيُّ وَالْجُمُدُ

“Allah’ı kesin bir dille tekrar tekrar tenzih eder ve ona sığınırız, bizden önce de Cûdî ve Cumud dağları Allah’ı tesbih etmiştir¹⁷⁰”

İmam Süyûti, “nahiv ilminde kategorileştirilmeyen ta’accüb kipleri” bölümünde *اللَّهُ*/subhânallah yapısını ele almış ve örnek olarak ise: “Subhânallah! Müminler, kirlenemez” hadisi göstermiştir¹⁷¹.

اللَّهُ/subhânallah yapısının, şaşkınlık manasını ifade ettiğini gösteren aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim;

سُبْحَانَ اللَّهِ! تَجْهَلُنِي، وَالْحَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْبَيْدَاءُ تَعْرِفُنِي

Yayımları, Ankara 2011, s.1213.

¹⁷⁰ Cûdî, Musul bölgesinde bulunan, Cumud ise S.Arabistan’ın Necd bölgesinde bulunan bir dağdır. Bkz. Muberred, *el-Muktażab*, III, 217.

¹⁷¹ es-Suyûti, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 42.

“(el-Mütenebî’ye, “adın nedir ?” diye sorulunca, cevaben:) “Subhânallah! Beni tanımıyor musun? Oysaki atlar, geceler, çöl bile beni tanıır” demiştir¹⁷².

Özetleyecek olursak, الله سُبحَانَ/subhânallah yapısı, ta’accüb /şaşırmak manasını içermekle beraber, “Allah’ı tenzih ederim” cümlesi yerine geçen câmid bir yapıdır.

2.11.2. دَرُّهُ/Lillâhi darruhu

دَرُّ/darr sût ve gözyaşı gibi şeylere denilir. Fiil olarak kullanılan دَرَّ يَدْرُ دَرًّا/darra, yadurru, darran; “çoğaldı” manası ifade eder. Adamın biri, deve sağan birine rastlar ve bol miktarda sût sağdığını görünce hayretle kendisine, Allah hayırlı işlerini çoğaltsın, manasını ifade eden “دَرُّهُ/Lillâhi darruke” der. Araplar develerin damarlarını açıp kanını emerlermiş hatta develeri kesip midelerinin içindeki suyu içerlermiş. Görüldüğü üzere kendileri için sût en hayırlı içecek konumunda olduğu için hayırlı işler hep sûtle anıldığından “دَرُّهُ/Lillâhi darruke” yapısının aslını teşkil etmiştir. دَرُّهُ دَرُّ دَرًّا/lâ darra darruhu ise “iş i rast gitmesin” demektir¹⁷³.

Özetlersek دَرُّهُ/Lillâhi darruhu yapısı, دَرُّ/darr mastarı ile الله/Allah kelimelerinden oluşan kalıplaşmış bir yapıdır. Bu yapı mana itibarıyla bir fiil sayılır ama şekil itibarıyla kalıplaşmış câmid bir yapıdır.

2.11.3. يَا لَكَ مِنْ

يَا لَكَ مِنْ/yâ leke min yapısı da دَرُّهُ/Lillâhi darruhu ve سُبحَانَ

¹⁷² Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, III, 341.

¹⁷³ İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî, *el-Muḥkem ve'l-muḥîtu'l-a'zam fi'l-luġa*, thk. Abdulhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut 2000, IX, 263.

الله/subhânallah yapıları gibi mana itibarıyla fiil olmakla beraber yapı itibarıyla kalıplaşmış isim-fiillerdendir.

Arap dilinde يَا/yâ nidâ ve sesleniş edatıdır “... لَكَ مِنْ/ya leke min...” ne kadar da... ve benzeri manalarda kullanılır.

Bazı durumlarda ise “من/min” sözcüğü cümleden hazf olunur. Bu durumda يَا/yâ leke sözcüğünden sonra gelen kelime fethâ harekisiyle okunur. Aşağıdaki şiiri Türkçe tercümesiyle beraber inceleyelim;

فَيَا لَكَ بَحْرًا لَمْ أَجِدْ فِيهِ مَشْرَبًا وَإِنْ كَانَ غَيْرِي وَاجِدًا فِيهِ مَسْبِيحًا

“Sen ne biçim denizsin be! Bana içmek için bile suyun yokken, benim dışındakiler senin içinde yüzüyor!”¹⁷⁴.

Tablo 17. Suriye Arapçasında Kullanılan Bazı Âvamca İsim-Fiiller¹⁷⁵

Türkçe anlamları	Türkçe okunuşları	Arapça yazılışları
Hakkettin!	Bistehil	بِسْتَاهِلْ
Koy, bırak!	Ḥıtt	حِطَّ
Bırak, terk et!	Ḥalli	خَلَّ
Hakkettin!	Ḥallîk	خَلِّيكْ
Haddini bil!	Ḥallîk ‘inde ḥaddik	خَلِّيكْ عِنْدَ حَدِّكَ
Kaldır!	Şil	شِيلْ
Burda kal!	Ẓalhûn	ضَلُّهُونْ

¹⁷⁴ Abbas, *en-Nahvu’l-vâfi*, III, 340.

¹⁷⁵ Saha çalışması. Çukurova üniversitesinde Yüksek Lisans yapan Suriyeli öğrencilere teyit ettirilmiştir.

Kabul ediyorum, olur!	Mâşî	مَا شِي
Kabul ediyorum, olur, önemli değil, tamam	Ma'liş	مَعْلِش
Haydi gidelim!	Yâllah	يَاَ اللّٰه

Tablo 18. Dua ile Beddua vb. SoyutlarıBildirilen Bazı İsim-Fiiller¹⁷⁶.

Türkçe anlamları	Türkçe okunuşları	Arapça yazılışları
Yeter!	Çadke	فَدَكَ
Aferin!	Zih	زِه
Yeter!	Çat	قَطُّ
Yeter!	Becel	بَجَلْ
Şefkatine muhtacım!	Hanânike	حَنَانِيكَ
Emr et!	Lebeyke	لَبِيكَ
Sana karşı itaat halindeyim	Se'deyke	سَعْدِيكَ
Senin için tekrar tekrar yaparım.	Devâleyke	دَوَائِيكَ
Ne istersen tekrar tekrar yaparım.	Hezâzeyke, ce-zazeyke	هَذَاذِيكَ، جَزَائِيكَ
Geberesice, yazıklar olsun!	Defren lehû, behren lehû	دَفْرًا لَهُ، بَهْرًا لَهُ
Yazıklar olsun!	Vayhake, vayke, tebben leke	وَيْحَكَ، وَيْكَ، تَبَّا لَكَ

¹⁷⁶ Yılmaz, *Arapça'da İsim Fiiller*, s.390-391.

Yazık! (Çocuk için)	Vayseke	وَيْسَكٌ
Geberesice!	Ta'sen lehu	تَعَسَّأَ لَهُ
Allah seni uzak kılsın!	Sûhşkan lehu	سُحِّقَا
Allah seni uzak- laştırsın!	Bu'den lehu	بُعِدَا
Allah seni muhtaç etsin!	Bu'sen	بُؤْسًا
Allah seni parampar- ça etsin!	Ced'an	جَدَعَا
Allah seni korusun!	Ra'yen	رَعِيَا
Allah seni susuz bırakmasın!	Sakÿyen	سَقِيَا
Allah seni başarısız kılsın!	Ḥaybeten	حَيَّبِيَّةً

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CÂMİD-FİİLLER

3.1. Câmîd-Fiillin Tanımı

Fiiller ya değişik zaman dilimlerine göre değişik kiplere sahip olan mutaşarrıf ya da farklı zaman dilimlerine göre değişmeyen ve sabit bir yapıda kalan câmîd diye ikiye ayrılır. Fiillerin büyük çoğunluğu mutaşarrıf fiillerden oluşurken câmîd olanların sayısı ise sınırlıdır¹⁷⁷.

Görüldüğü gibi fiiller ifade ettikleri manaların belli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşip gerçekleşmediklerine göre câmîd ve mutaşarrıf diye ikiye ayrılır. İfade ettiği mananın değişik zaman dilimlerinde gerçekleşmesi, fiilin değişik kiplerde çekilmesine neden olur. Sadece bir zaman diliminde gerçekleşen manayı ifade etmek için ise sabit bir “fiil” kipine gereksinim duyulur. Değişik zaman dilimlerinde gerçekleşen manaları ifade etmek için oluşturulan değişik fiil kipleri işlemine “fiil çekimi” denilir. Bu işleme tabii tutulan fiiller ise mutaşarrıf yani çekimli-fiiller olarak adlandırılır. لَيْسَ/leyse, عَسَى/‘asa, هُبُّ/hıbb, نِعْمَ/ni‘me ve بئْسَ/bi‘se fiillerinde de görüldüğü üzere değişik zaman dilimleri için değişik kiplerde çekimleri bulunmayan ve tüm zamanlarda aynı kip ile ifade edilen fiillere ise donuk/câmîd-fiiller denilir. Çünkü söz konusu fiiller değişik zaman dilimlerine göre değişmeyerek tüm zamanlar için aynı kip ile kullanılır. Câmîd

¹⁷⁷ es-Suyûtî, *Hem‘u‘l-hevâmi‘ fi Şerhi Cem‘i‘l-cevâmi‘*, III, 13.

fiiller fiillerde bulunan zaman ve olaydan yoksun olarak bir mana ifade etmeleri yönüyle harflere benzer. Harfler de bir mana ifade ettikleri zaman değişimi kabul etmez.

عَسَى/asâ sözcüğünden anlaşılan “umut”, بِنَسْ/bi’se sözcüğünden anlaşılan “yerme”, نِعْمَ/ni’me sözcüğünden anlaşılan “övme” ve “Züheyr ne kadar da iyi bir şairdir” manasında kullanılan “مَا أَشْعَرَ زُهَيْرًا!/mâ eşa’ra Züheyran” cümlesinde bulunan “مَا أَشْعَرَ!/ma eş’ara” sözcüğünde anlaşılan “şaşkınlık” manaları, değişen zaman dilimlerine göre değişmez. Söz konusu sözcüklerde amaç edinen, gerçekleşen olay veya oluşlar değildir. Oysaki farklı zaman dilimlerinde gerçekleşen olay veya oluşlar, fiillerin farklı kipleriyle ifade edilebilir. Mesela “Züheyr ne kadar da iyi bir şairdir!” anlamında kullanılan “مَا أَشْعَرَ زُهَيْرًا!/mâ eşa’ara Züheyran!” denildiği zaman Züheyr’in şairliği değil, Züheyr’in şairliğine duyulan şaşkınlık ve bu çerçevede kendisine olan hayranlık kastedilmiştir. Oysaki zaman dilimlerine göre değişmesi gereken olaylardan olan Züheyr’in şairliğine duyulan şaşkınlık veya bu kapsamda kendisine olan hayranlık değil, zaman dilimlerine göre değişmesi gereken Züheyr’in bizzat şairliğidir. Öte yandan nasıl ki mebnî isimler, ‘âmillerden etkilenmeyerek sözcüklerin son harfleri sabit bir hareke veya sükûn üzerine kalma yönüyle harflere benziyorlarsa, câmid-fiiller de çekimsiz ve donuk oldukları için sadece bir kipte sabit kalmaları yönüyle harflere benzer. Câmid-fiiller ya عَسَى/asâ, لَيْسَ/leyse, نِعْمَ/ni’me ve بِنَسْ/bi’se gibi sadece mazî fiiller kipinde bulunur ya يَهَيْطُ/yehîtu sözcüğünde görüldüğü üzere sadece muzari kipinde olur ya da هِب/hib, هَات/hati, تَعَالَ/te’âle ve Temim lügatinde هَلُمَّ/helumme

sözcüklerinde de olduğu gibi sadece emir kipinde kullanılır¹⁷⁸.

فَعَلَ/fe'ule sığasına dönüştürülmeye uygun olan bütün fiiller övme ve yerme fiilleri olabilir. “Öğrenci anladı” manasını ifade eden “فَهِمَ الْمُتَعَلِّمُ/fehime'l-mute'allimu” ile “hâkim adaletli davrandı” manasında olan “عَدَلَ الْحَاكِمُ/adele'l-hâkimu” cümlelerinde bulunan “فَهِمَ/fehime” fiili dördüncü baba “عَدَلَ/adele” fiili ise birinci baba mensup olan iki fiildir. Eğer öğrenci şaşırılacak derecede hızlı kavrama yeteneğine sahipse öğrencinin sahip olduğu bu yeteneğini övgü kaynağını yapmak istiyorsak “فَهِمَ/fehime” fiilini beşinci bab'tan olan “فَعَلَ/fe'ule” kalıbına sokarak “öğrenci o kadar hızlı anlıyor ki bu kavrayış onun için bir iç dürtü ve yetenek haline gelmiştir” manasında olan “فَهِمَ الْمُتَعَلِّمُ/fehime'l-mute'allimu” cümlesini kullanırız. Aynı durum “hâkim adaletli davrandı” manasını ifade eden “عَدَلَ الْحَاكِمُ/adele'l-hâkimu” cümlesi için de geçerlidir. Eğer hâkim şaşırılacak derecede adil biri ve onun adaletini övgü kaynağına kayda değer bir durumsa “عَدَلَ/adele” fiilini “فَعَلَ/fe'ule” veznine dönüştürerek “hâkim o kadar adaletli davranıyor ki adalet onun için bir iç dürtü ve yetenek haline gelmiştir” manasını ifade eden “عَدَلَ الْحَاكِمُ/adele'l-hâkimu” cümlesini kullanırız. Yerme fiillerinde de durum farklı değildir. “Umursamaz veya ihmalkâr, bilmez” anlamında “جَهَلَ الْمُهْمِلُ/cehile'l-muhmilu” ile “aptal olan, kışkırdı” manasında kullanılan “حَسَدَ الْأَحْمَقُ/hasede'l-aħmaqu” cümlelerinde bulunan “جَهَلَ/cehile” fiili dördüncü baba, “حَسَدَ/hasede” fiili ise birinci baba mensup olan iki fiildir. Eğer İhmalkâr olan, şaşırılacak derecede bilgisiz ise ve bu bilgisizliği onun için yerme kaynağını yapmak istiyorsak “جَهَلَ/cehile” fiilini “فَعَلَ/fe'ule” veznine

¹⁷⁸ Galâyînî, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabiyye*, I, 55-56.

sokarak “ihmalkâr olan, o kadar bilgisizdir ki bu bilgisizlik onu için iç dürtü ve sıradan bir durum haline gelmiştir” manasını ifade eden “جَهْلُ الْمُجْهَلِ/cehûle’l-muhmilu” cümlesini kullanırız. Aynı durum “aptal olan, kıskandı” manasında olan “حَسَدُ الْأَحْمَقِ/ħasede’l-aħmaķu” cümlesi için de geçerlidir. Eğer aptal olan şaşırılacak derecede kıskanç biri ve onun kıskançlığını yerme kaynağını yapmak istiyorsak “حَسَدُ/ħasede” fiilini “فَعْلُ/fe’ule” veznine sokarak “aptal olan” o kadar kıskanç biridir ki kıskançlık onun için bir iç dürtü ve sıradan bir durum haline gelmiştir” manasını ifade eden “حَسَدُ الْأَحْمَقِ/ħesûde’l-aħmaķu” cümlesini kullanırız¹⁷⁹.

Kûfeliler, نِعْمَ/ni’me ve بئسَ/bi’se sözcüklerinin isim olduklarını ve cümle içerisinde de özne olarak yer aldıklarını söylerken, Basralılar, نِعْمَ/ni’me ve بئسَ/bi’se sözcüklerinin mazi kipinde bulunan birer câmid-fiil olduklarını söylemiştir. Kûfeli Ali b. Hamza el-Kisâi de Basralıların görüşünü desteklemiştir. Basralılar, نِعْمَ/ni’me ve بئسَ/bi’se sözcüklerine, çekimli fiillere bitişen merfû’ ve mutaşşıl ت/tâ harfinin bitişmesini gerekçe göstererek نِعْمَ/ni’me ve بئسَ/bi’se sözcüklerinin câmid-fiillerden olduklarına karar vermiştir. (çünkü مَرْفُوعٌ/merfû’ ve مُتَاصِلٌ/mutaşşıl ت/tâ harfi, fiilin özelliklerindedir) Kûfeliler ise نِعْمَ/ni’me ve بئسَ/bi’se sözcüklerinin başında harf-i cerlerin ve nidâ harfinin bulunabilme durumunu gerekçe göstererek نِعْمَ/ni’me ve بئسَ/bi’se sözcüklerinin birer isim olduklarına karar vermiştir. (Harf-i cerler ve nidâ ismin özelliklerindedir.) “İyi bir komşu olarak evini ihyâ eden ben değil miydim?” manasında olan أَلَسْتُ بِنِعْمِ الْجَارِ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ cümlesinde de geçtiği gibi نِعْمَ/ni’me ‘nin başında harf-i cer olan ب/bâ

¹⁷⁹ Abbas, *en-Naħvu’l-vâfi*, III, 386.

gelmiştir. “Ey güzel mevla ve ey iyi yardımcı olan rabbim!” manasını ifade eden *يَا نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَيَا نِعْمَ النَّصِيرَ* cümlesinde de görüldüğü üzere *نِعْمَ/ni’me* ’nin başında nidâ harfi/edatı olan *يَا/yâ* gelmiştir¹⁸⁰.

Kanaatimce Kûfelilerin *نِعْمَ/ni’me* ve *بِئْسَ/bi’s*e sözcüklerinin harf-i cerler ile kullanımlarıyla istişhad edilmesi uygun değildir. Çünkü isimlerin harf-i cerlerle kullanılması, isimlere ait özellik olmayıp aksine kendilerinin mecrur olması, isimlere ait özelliklerdendir. Öte yandan gerek Basralılar ve gerekse de Kûfeliler tarafından gösterilen gerekçelerin tümü şekli ve lafza dayalı gerekçelerdir. Çünkü *نِعْمَ/ni’me* ve *بِئْسَ/bi’s*e sözcüklerinin üzerine harf-i cerlerin veya nidâ harfinin bulunabilme durumu ile *نِعْمَ/ni’me* ve *بِئْسَ/bi’s*e sözcüklerine, çekimli fiillere bitişen *مَرْفُوعٌ/merfû’* ve *مُتَّصِلٌ/mutaşşıl* *ت/tâ* harfinin bitişmesi gerekçeleri, şekli gerekçelerdir. Böylece problemin mevcut sistemin lafızlara dayalı kurulduğundan kaynaklandığını göstermektedir. Sözcükler lafızlarına göre değil, ifade ettikleri manalara göre değerlendirilmiş olsaydı bu problemler yaşanmayacaktı. Aynı sözcük yer ve kullanıma göre fiil veya isim ya da başka bir şey olabilecekti. Mesela bu sözcükler yardımcı fiiller olarak kabul edilebilirdi. Çünkü Arap dilinde yardımcı fiil konusu kayda değer bir itibar görmemiştir. Bu nedenle kendileri (yardımcı fiiller), *نَاقِصٌ/nâkış*, *مُقَارَبَةٌ/muqârebe* ve *شُرُوعٌ/şurû’* gibi kategorilere sokulmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde Yunan felsefecilerinden esinilerek sözcüklere ya isim ya fiil ya da harf olma zorunluluğu getirilmemiş olsaydı; aynı sözcükleri, durum veya ifade ettikleri manalara göre isim ya da fiil olarak kabul edebilecektik.

¹⁸⁰ Enbârî, *el-İnşâf fî mesâilil-hilâfî beyne’n-naḥviyyîn: el-Başriyyîn ve’l-Kûfiyyîn*, I, 97-104.

3.2. Arap Dilinde Başlıca Câmid-Fiiller

Nahiv kaynaklarında geçen bazı câmid-fiiller, yapıları ve manalarıyla beraber Arap alfabetik sıralamasına göre açıklanacaktır.

3.2.1. أَهْلُم/ehelumme

أَهْلُم/ehelumme değişik şekillerde kullanılan bir sözcüktür. ʾ/hemze ve هَا/ha harflerinin fetħali, ل/lam harfinin zammeli okunarak أَهْلُم/ehelumme şeklinde kullanıldığı gibi sözcükte bulunan ʾ/hemzenin zammeli, ل/lam harfininse kesrali okunmak suretiyle أَهْلِم/uhellime şeklinde de kullanılır. أَهْلُم/ehelumme sözcüğünün mazi zamanında kipi bulunmadığı gibi çoğu lehçede de emir kipinde de çekimi yoktur. Bu nedenle kendisi câmid-fiillerden sayılmıştır¹⁸¹.

Biri diğerine “haydi gel, haydi yap” manasında olan أَهْلُم/helumme dediği zaman bunun üzerine ötekinin de cevaben: “ben yapmam” demek olan “ لَا أَهْلُمُ /lâ uhelimmû, أَهْلُمُ /lâ uhelummu, لَا أَهْلَمُ /lâ uhelemmu veya لَا أَهْلَمُ /lâ ehelummu” diyebilir. Sözcüğün kökeni “kastet” demek olan “أُمُّ/umme” dir. Sonradan kendisine “هَلْ” kelimesi eklenerek “هَلْمٌ” şeklini almıştır.¹⁸²

3.2.2. تَعَالَ/Te'âle

Câmid-fiillerden biri de تَعَالَ/te'âle sözcüğüdür¹⁸³. Emir câmid-fiillerden olan تَعَالَ/te'âle fiili; “Ey Muhammed gel” demek olan تَعَالَ/te'âle yâ muhammedu, “Ey Su'âd gel” demek olan تَعَالَي/te'âley yâ Su'âdu, “siz ikiniz ey Muhammedler

¹⁸¹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi*, III, 14-15.

¹⁸² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, VI, 4695.

¹⁸³ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi*, III, 16.

geliniz” demek olan *يَا مُحَمَّدَانِ يَا تَعَالِيَا*/te’âleyâ yâ Muhammedâni, “sizler geliniz ey Muhammedler” demek olan *يَا تَعَالُوا يَا مُحَمَّدُونَ*/te’âlev yâ Muhammedûne, şeklinde çekimlenir¹⁸⁴.

“Gell!” manasını ifade eden *تَعَالَ*/te’âle fiili, sadece emir kipinde bulunduğu nedeniyle câmid-fiildir. Bunun yanında yükselmek ile yüksek olmak manalarını ifade eden *تَعَالَى*/te’âla, *يَتَعَالَى*/yete’âla ve *تَعَالِيَا*/te’âliyen şeklinde mazi, muzari ve mastara sahip olan *تَعَالَى*/te’âla fiili ise değişik zaman dilimlerinde çekim kiplerine sahip olduğundan mutaşarrıf-fiildir. Bu iki fiil her ne kadar aynı kelimelerden oluşurlarsa da ifade ettikleri manalar farklıdır. Dolayısıyla söz konusu iki fiil sesteş olup birbirleriyle karıştırılmamalıdır.

3.2.3. حَبَّذَا/Ĥabbezâ

حَبَّذَا/ĥabbezâ *حَبَّ*/ĥabbe ve *ذَا*/za olmak üzere iki sözcüğün birleşiminden oluşturulmuştur. Bu iki sözcük tek bir sözcük haline getirilmiş birleşik bir sözcüğe dönüştürüldüğünden ayrı yazılmaz. Ayrıca ĥabbezâ sözcüğü eril, dişil, ikil ve çoğul olmak üzere tüm durumlar için aynı şekilde kullanılır¹⁸⁵. Bu sözcük, amel ve mana yönünde *نِعْمَ*/ni’me sözcüğü gibidir. *حَبَّذَا*/ĥabbezâ sözcüğü ile övülen şey, gönül tarafından da sevilmektedir. Kökü ise “sevgili oldu” anlamında olan *حَبَّبَ*/ĥebûbe fiilidir. *ذَا*/za ise *حَبَّ*/ĥabbe fiilinin öznesi konumundadır. *حَبَّذَا*/ĥabbezâ sözcüğü tüm durumlar için tekil ve eril olarak kullanılmaktadır. “Reyyan dağı ne güzel bir dağdır! Reyyan sakini her kim olursa olsun ne iyi insandır! Bazen Reyyan tarafından Yemâniye üzerinden sana doğru esen rüzgârlar ise ne hoş rüzgârlardır!” manasını ifade eden

¹⁸⁴ Esmâ, *Mu’cemu’l-ef’âli’l-câmide*, s.31.

¹⁸⁵ Hâriřî, *Şerĥû Mulhat’i’l-İ’rab*, s.199.

aşağıdaki şiirde حَبَبًا/ħabbezâ sözcüğü kullanılmıştır¹⁸⁶.

يَا حَبَبًا جَبَلُ الرَّيَّانِ مِنْ جَبَلٍ وَحَبَبًا سَاكِنُ الرَّيَّانِ مَنْ كَانَا
وَحَبَبًا نَفَحَاتٍ مِنْ يَمَانِيَّةٍ تَأْتِيكَ مِنْ قِبَلِ الرَّيَّانِ أَحْيَانَا

Şiirde حَبَبًا/ħabbezâ sözcüğü üç defa kullanılmıştır. İlkinde جَبَل/cebel ikincisinde سَاكِن/sakin üçüncüsünde ise نَفَحَات/nefeħât sözcüğü övülmüştür. Şiirde de görüldüğü üzere نَفَحَات/nefeħât sözcüğü çoğul ve dişil; جَبَل/cebel ile سَاكِن/sakin sözcükleriyse tekil ve eril oldukları halde حَبَبًا/ħabbezâ sözcüğü, müfret ve müzekker olarak kullanılmak suretiyle sabit kalmıştır.

3.2.4. سَاءَ/Sâ'e

سَاءَ/sâ'e sözcüğünün aslı سَوَى/seve'e'dir âynû'l-fiili olan وَاو/vav'ın fethası, zammeye dönüşmüştür. وَاو/vav harekeli ve önceki harf fetha olduğu için kural gereği وَاو/vav harfi elif harfine dönüşerek سَاءَ/sâe şeklini almıştır. بِشَس/bi'se sözcüğünün manasını ihtiva ederek câmid haline gelmiştir. “سَاءَ الرَّجُلُ أَبُو جَهْلٍ/sâe'r- recülü Ebû Cehil”, “Ebû Cehil ne kötü bir adamdır!” manasını ifade eder¹⁸⁷.

سَاءَ/sâe sözcüğü, فَعْل/fe'ûle veznine sokulan câmid-fiiller kapsamında da değerlendirilebilir.

3.2.5. سُقِطَ/Sûkıta

“Pişman oldu” anlamını ifade eden سُقِطَ فِي يَدِهِ/sûkıta fi yedihi cümlesinde bulunan فِي يَدِهِ/fi yedihi, merfû' olarak نَائِبُ الْفَاعِلِ/sözde özne konumundadır. Bu yapı sadece mazi ve edilgen olarak kullanıldığı için câmid-fiil olarak kabul edilmiştir¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi*, III, 30.

¹⁸⁷ Şabban, *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûnî 'âlâ Elfiyeti İbnî Mâlik*, III, 54-55.

¹⁸⁸ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi*, III, 13-14.

وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ¹⁸⁹.

“Ne zaman ki yaptıkları işten büyük pişmanlık duydular ve günaha batmış olduklarını anladılar; işte o zaman, “Eğer Rabbiniz bize acımaz, bizi bağışlamazsa helak ve hüsrana uğramamız kaçınılmazdır” diye yakaramaya başladılar”

3.2.6. عَسَى /Asâ

عَسَى /asâ sözcüğünün muzari ve emir kiplerinde çekiminin bulunmadığı nedeniyle çekimsiz olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle İbn Serrâc tarafından fiil değil, harf olarak sayılmıştır. عَسَاكَ /asâkê ve عَسَاهُ /asâhû sözcüklerinde de görüldüğü üzere kendisine zamirler bitişebilir. Bundan dolayı Basralıların cumhuri tarafından fiil olarak değerlendirilmiştir¹⁹⁰.

Nahivcilerin cumhur görüşüne göre عَسَى /asâ sözcüğü de كَادَ /kâde fiili gibi مُقَارَبَةٌ /muqârebe fiillerinden olup ismini/öznesini refi ve haberini/yüklemine ise nasb eder. Bu durumda arzulamak, istemek manalarını ifade eder. Çekimi yapılmayan câmid-fiillerden sayılır. Ezherî de عَسَى /asâ sözcüğün مُقَارَبَةٌ /muqârebe harflerinde olduğunu ve umut ile arzu anlamlarını içerdiğini belirtmiştir¹⁹¹. Cevherî ise عَسَى /asâ sözcüğünün sadece geçmiş zaman kipinde çekiminin mevcut olduğunu dile getirmiş ve bundan dolayı kendisini câmid-fiil olarak kabul etmiştir. “عَسَى أَنْ يَخْرُجَ /asâ Semîrûn en yahruce” cümlesinde bulunan

¹⁸⁹ Kuran, 7/149.

¹⁹⁰ İbn Serrâc, *el-Uşûl fi'n-Nahv*, I, 27.

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IV, 2949.

“سَمِير/semîr” sözcüğü *عَسَى*/'asâ fiilinin öznesidir “أَنْ يُخْرَجَ/en yahırûce” cümlesi ise “خُرُوجَ/hıurûc” manasında mastar olarak *عَسَى*/'asâ sözcüğünün mef'ûlu yani nesnesi konumundadır. *عَسَى*/'asâ sözcüğünün haberi/yüklemi hiçbir zaman isim olamaz. Bu nedenle *عَسَى سَمِيرٌ مُنْطَلِقًا*/'asâ Semîrun munţalıkan” şeklinde bir cümlenin kurulması yanlıştır¹⁹².

Muğnî'l-lebib 'an kutubî'l-e'ârîb'te *عَسَى*/'asâ sözcüğü: “*عَسَى*/'asâ, istenilen şeyler için temenni ve umut, istenmeyenler için ise acınma ve tedirginlik manasını ifade eden bir fiildir. Aynı zamanda harf olarak kabul edilemeyeceği de kesindir. Sibeveyhi'ye göre *عَسَى*/'asâ sözcüğünü harf olarak değerlendirmiştir. Kuran'da geçen *عَسَى*/'asâ sözcüğünün hem tedirginlik hem de umut manalarını ihtiva edişi, aşağıdaki ayette mevcuttur¹⁹³” diye tarif edilmiştir.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ¹⁹⁴.

“(Ey müminler!) kâfirlere karşı savaş size farz kılındı. Gerçi bu hoşunuza giden bir şey değildir. Ama şunu bilin ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için iyi/hayırlı olabilir; çok sevip arzu ettiğiniz bir şey de sizin için pekâlâ kötü/şerli olabilir. Allah sizin hakkınızda hayırlı olanı bilir, fakat siz bilemeyebilirsiniz”

3.2.7. قَلَّ/Ķâlle

Câmid-fiillerden olan قَلَّ/Ķâlle sözcüğü olumsuzluk edatı

¹⁹² Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şîhahü'l-'Arabiyye*, VI, 2425.

¹⁹³ İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah el-Enşârî, *Muğnî'l-lebib 'an kutubî'l-e'ârîb*, thk. Dr.Abdullatif Muhammed Hatib, es-Silsiletu't-Turâsiye, Kuveyt 2000, II, 414-415.

¹⁹⁴ Kuran, 2/216.

olan مَا/mâ manasını ifade eder. Bu durumda kendisinden sonra gelen öznesini raf' eder. Öznesinden sonra gelen sıfat ise i'rab yönünde özneye uyar. قَلَّ رَجُلٌ يَقُولُ ذَلِكَ، بِمَعْنَى قَلَّ رَجُلٌ يَقُولُ مَا رَجُلٌ. Örneklerinde de görüldüğü üzere قَلَّ/ḳâlle fiilinden sonra gelen رَجُلٌ/recul ve رَجُلَانٍ/reculâni sözcükleri özne konumundadır. يَقُولُ/yeḳûlu ve يَقُولَانٍ/yeḳûlâni fiilleri ise sıfat olarak öznelere i'rab yönünde uyum sağlamıştır. Eğer قَلَّ/ḳâlle fiiline “fiilin amelini engelleyen” manasını ifade eden كَافَّةً/kâffe olan مَا/mâ harfi eklenirse, قَلَّ/ḳâlle fiilinden sonra tercihen fiil cümlesi gelir. Mesela “Semîr kalkmaz” demek olan سَمِيرٌ قَامَ قَلَّمَا/ḳâllema ḳâme Semîrun cümlesinde geçen قَلَّمَا/ḳâllema sözcüğünden sonra سَمِيرٌ قَامَ/kâme Semîr'un fiil cümlesi gelmiştir. Bazen şiirde kendisinden sonra isim cümlesi de gelebilir. “Engelledin (küştün) ve de bunu uzattın oysaki sıra günleri, uzayan engellere rağmen devam etmez” manası ifade eden aşağıdaki şiirde قَلَّمَا/ḳâllema sözcüğünden sonra gelen “وَصَالَ عَلَى طُولِ الضُّدِّ يَدُومٌ” cümlesi bir isim cümlesidir¹⁹⁵.

صَدَدْتِ وَأَطَوَلْتِ الضُّدُودَ وَقَلَّمَا وَصَالَ عَلَى طُولِ الضُّدِّ يَدُومٌ

قَلَّ/ḳâlle sözcüğü olumsuzluk edatı olan مَا/mâ manasında kullanıldığı zaman câmid-fiil olarak kabul edilir. “ قَلَّ طَالِبٌ يُهْمَلُ مَا طَالِبٌ ” cümlesi de tıpkı “ قَلَّ طَالِبٌ يُهْمَلُ مَا طَالِبٌ ” cümlesi gibi “hiçbir öğrenci ödevini ihmal etmez” anlamını ifade eder. Ancak “çoğaldı” manasını ifade eden كَثُرَ/keṣûre fiilinin zıt anlamlısı olarak kullanıldığı zaman veya sonuna masdariyet مَا/mâ harfi bitiştiğinde قَلَّ/ḳâlle sözcüğü câmid-fiil olarak değerlendirilemez. Bu durumda قَلَّ/ḳâlle sözcüğü mutaşarrıf-fiil olarak kullanılır. Eğer

¹⁹⁵ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, 13.

قَلَّ/қâlle fiili, كَثُرَ/keşûre fiilinin zıt anlamlısı olarak kullanılırsa “nadiren erken gelirsin” demek olan مَا حَضَرَتْ مُبَكِّرًا قَلَّ/қâlle mâ hazarta mübkiran” cümlesinde de görüldüğü üzere مَا/mâ ile قَلَّ /қâlle sözcükleri ayrı yazılır¹⁹⁶.

Eğer قَلَّ/қâlle sözcüğünde sonra gelen مَا/mâ harfi, zaide değil, masdariyet harfiyse yazılışta ayrı yazılır. Çünkü مَا/mâ harfi zaide olma durumu dışında hiçbir zaman isim, fiil veya harflerle bitişik yazılmaz¹⁹⁷.

İbn Hişam ise “zaide ve refi yönünden كَافَهُ/kâffe (fiillerin amelini engelleyen) olan مَا/mâ harfi, sadece قَلَّ/қâlle, كَثُرَ/keşure ve طَالَ/ṭâle fiillerine bitişir. Çünkü söz konusu fiiller رُبِّ/рубbe’ye benzer. Bu durumda kendilerinde sonra sadece fiil cümlesi gelir” der¹⁹⁸.

شَدَّ/şeddâ, مَا قَصُرَ/қаşuremâ ve مَا طَالَ/ṭâlemâ, كَثُرَ/keşuremâ, مَا قَلَّمَ/қâllemâ fiilleri de çekimsizlik yönünden قَلَّمَ/қâllemâ fiili gibidir. Söz konusu fiillerin sonlarına eklenen مَا/mâ harfleri, zaide yani fazladır. قَلَّمَ/қâllemâ fiilinde de olduğu gibi مَا/mâ harfi, bu fiillerin de amellerini engeller. Aynı şekilde söz konu fiillerin özneleri olmadığı gibi kendilerinden sonra sadece fiil cümlesi gelebilir¹⁹⁹.

3.2.8. كَذَبَ/kezebe

كَذَبَ/kezebe “vacip oldu” anlamında olan وَوَجِبَ/vecebe fiili ile aynı manada kullanılan ve sadece mazi kipinde çekimi bulunan bir yapıdır. Örneğin: Hazreti Ömer’e ait olan “كَذَبَ عَلَيْكُمْ

¹⁹⁶ الفصل الثامن الفعل الجامد وغير الجامد، <http://www.drmosad.com/index23.htm>.

(Erişim tarihi:17.04. 2014)

¹⁹⁷ Galâyînî, *Câmi’u’ d-dûrusi’l-‘Arabiyye*, I, 59.

¹⁹⁸ İbn Hişam, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e’ârib*, IV, 67.

¹⁹⁹ Galâyînî, *Câmi’u’ d-dûrusi’l-‘Arabiyye*, I, 58.

كَذَّبَ/kezebe ‘aleykumu’l-ḥaccu” sözünün anlamı “üzerinize hac vacip oldu” demektir²⁰⁰.

İbn Sikkît ise, “كَذَّبَ عَلَيْنَا/kezebe ‘aleykum cümlesi ‘yapmanız gerekir’ manasını ifade eden ve kural dışı kullanılan nadir kelimelerdendir²⁰¹” der.

Buradaki كَذَّبَ/kezebe ile “yalan söyledi” anlamında kullanılan كَذَّبَ/kezebe sözcükleri birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Çünkü “vacip oldu” anlamında kullanılan كَذَّبَ/kezebe câmid-fiillerden iken, “yalan söyledi” manasını ifade eden كَذَّبَ/kezebe ise mutaşarrıf-fiillerdendir.

3.2.9. لَيْسَ/Leyse

İbn Serrâc, لَيْسَ/leyse sözcüğünün muzari ve emir kiplerinde çekiminin bulunmadığından hareketle çekimsiz olarak kabul etmiştir. Bu nedenle kendisini fiil değil, harf olarak değerlendirmiştir. Basralıların cumhur görüşüne göre لَيْسَ/leyse sözcüğüne, لَيْسَتْ/leste, لَيْسْتُمْ/lestuma, لَيْسُوا/leysû ve لَيْسَ/lesne şekillerinde de görüldüğü üzere zamirlerin bitiştiğinden لَيْسَ/leyse sözcüğü nâkis-fiil olarak kabul edilmiştir²⁰².

Halil b. Ahmed: “لَيْسَ/leyse sözcüğünün aslı لَيْسَ/lâ eyse dir. Hemze düşerek ل/lam harfi ي/ya harfi ile birleşip لَيْسَ/leyse ye dönüşmüştür” der²⁰³. İbn Sîde: “لَيْسَ/leyse sözcüğü olumsuzluk bildiren mazi fiillerdendir. Her ne kadar fiiller gibi olmasa da çekimli olma durumu fiil olduğunu gösterir” der²⁰⁴. el-Ezheri,

²⁰⁰ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 14.

²⁰¹ İbn es-Sikkît, Ebû Yusuf Yakup b. İshak, *İşlahu’l-Mantiq*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru’l-Meârif, Kahire 1949, II, s.392.

²⁰² İbn Serrâc, *el-Uşûl fi’n-Naḥv*, I, 27.

²⁰³ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-’ayn*, IV, 112.

²⁰⁴ İbn Sîde, *el-Muḥkem ve’l-muḥîtu’l-a’zam fi’l-luġa*, VIII, 579-580.

“لَيْسَ/leyse sözcüğünün tekil, ikil ve çoğul yapılarında mazi kipinde çekimi yapılabilir. Muzari fiilinde ise çekimi bulunmadığından لَسْتُ أَفْعُلُ/lestu ef’alu ve لَسْنَا نَفْعَلُ/lesnâ nef’alu gibi kalıplar tercih edilmiştir” demektedir²⁰⁵. لَيْسَ/leyse sözcüğünün inkâr harfi olduğu ve üç yerde kullanıldığı” dile getirmiştir. “لَيْسَ سَمِيرٌ/leyse Semîrun kâimen” örneğinde de görüldüğü üzere لَيْسَ/leyse sözcüğü de tıpkı كَان/kâne gibi ismini refi ve haberini nasb eder. لَيْسَ/leyse sözcüğü çekimsiz olduğundan haberi/yüklemi cümle içerisinde kendisinden önce gelemez. “Semîr dışında herkes geldi” manasını ifade eden “جَائِي الْقَوْمُ لَيْسَ جَائِي الْقَوْمُ لَيْسَ/câeni’l-kavvmû leyse Semîran” örneğinde de görüldüğü üzere bazen لَيْسَ/leyse sözcüğü istisna için de kullanılabilir. Bu durumda لَيْسَ/leyse sözcüğü, kendinden sonra gelen sözcüğü nasb eder. “Semîr değil, Enes bana uğradı” manasını ifade eden “لَيْسَ سَمِيرٌ جَائِي الْقَوْمُ لَيْسَ/câeni’l-kavvmû leyse Semîran” örneğinde de görüldüğü gibi لَيْسَ/leyse sözcüğü bazen atıf harfi/bağlaç olarak kullanılır. Bu durumda ise “değil” demek olan لَ/lâ manasını ifade eder²⁰⁶.

Tablo 19. لَيْسَ /Leyse Câmid-Fiilinin Çekimi²⁰⁷

Dişil			Eril			Arapça Yazılışı
Çoğul	İkil	Tekil	Çoğul	İkil	Tekil	
لَسْنَا	لَيْسَتَا	لَيْسَتْ	لَيْسُوا	لَيْسَا	لَيْسَ	
Lesne	Leysetâ	Leyset	Leysû	Leysâ	Leyse	Türkçe Okunuşu

²⁰⁵ Ebû Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-luğa*, thk. Ahmed Abdu'l-'Alîm el-Berdûnî, Dâru'l-Mışriyye, Kahire 1976, XIII, 72-73.

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 4113.

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, V, 4113.

لَيْسَ/leyse, Farsçada bulunan “nist” ve İngilizcede bulunan “is not” sözcükleri gibi yardımcı fiil olarak değerlendirilebilir. İbn Keysân’ın “Leyse inkâr harfidir” sözü, لَيْسَ/leyse sözcüğünün yardımcı fiil olduğunu zımnen doğrular mahiyettedir. Doğan’ın, el-Antâkî’den لَيْسَ/leyse sözcüğünün yardımcı fiil olduğu rivayeti ise bu tezi destekler mahiyettedir²⁰⁸.

Arap dilinde olumsuz cümle yapılarında لَيْسَ/leyse sözcüğü; Farsçanın “nist”, İngilizcenin “is not” ve Türkçenin “değil” sözcükleri gibi yardımcı fiil olarak görebiliriz. Olumlu cümlelerde ise sözcüklerin sonunda ء، ة، ة şeklinde yazılan ve (en), (in), (un) sesleriyle ifade edilebilen işâretleri de yardımcı fiil olarak kabul edebiliriz. Görüldüğü üzere Arap alfabesinde sesli harflerin bulunmaması nedeniyle olumlu cümle yapılarında yardımcı fiiller hareketler aracılığıyla ifade edilebilmiştir. Olumsuz cümle yapılarında ise yardımcı fiiller, لَيْسَ/leyse gibi müstakil bir kelimeden oluşuyor olsa da Arap dilinde yardımcı fiil mantığının bulunmadığından bu tür sözcüklerin, kelimenin hangi kısmından sayılacağı veya gramerin hangi konusu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği tam anlamıyla bilinmemiştir.

²⁰⁸ Doğan, “Arapça’da Kelime Yapısı Açısından TARTIŞILAN CÂMİD-FİİLLER VE CÂMİDLİK SEBEPLERİ”, s.89.

Tablo 20. Türk, İngiliz ve Fars Dillerinde لَيْسَ/Leyse Câmid Fiillerinin Karşılıkları

Türkçe	İngilizce	Farsça	Arapça	
Semîr Çalışkandır.	Semîris hardworking.	سَمِيرٌ مَجْتَهِدٌ أَسْتُ (Semîr müçtehit est)	سَمِيرٌ مَجْتَهِدٌ (Semîrun muctehidun)	Olumlu cümle yapıları
Semîr Çalışkan değil .	Semîr is not hardworking	سَمِيرٌ مَجْتَهِدٌ نَيْسْتُ (Semîr müçtehit nist)	لَيْسَ سَمِيرٌ مَجْتَهِدًا (Leyse Semîrun Mûctehiden)	Olumsuz cümle yapıları

3.2.10. نِعْمَ/Ni'me ve بَيْسَ/Bi'se

Kûfeliler نِعْمَ/ni'me ve بَيْسَ/bi'se sözcüklerinin birer isim olduğunu ve cümle içerisinde de özne olarak yer aldıklarını söylerken, Basralılar نِعْمَ/ni'me ve بَيْسَ/bi'se sözcüklerinin mazi sığasında birer câmid-fiil olduklarını belirtmişlerdir. Kûfeli Ali b. Hamza el- Kisâi de bu konuda Basralıların görüşünü desteklemiştir. Kûfeliler ise bu sözcüklerinin başında harf-i cerlerin bulunabilme durumunu gerekçe göstererek isim olduklarına karar vermiştir. "Kıt kanat geçinen hatta hiç bir şeye sahip olmamasına rağmen evini ihya eden, onun için iyi bir sığınak olan ben değil miydim?" anlamını ifade eden ve Hassan b. Sabit'e ait olan aşağıdaki şiiri konu için örnek olarak göstermiştir.

أَخَا قَلَّةٍ أَوْ مُعْدِمِ الْمَالِ مُضْرِمًا أَلَسْتُ بِنِعْمِ الْجَارِ يُؤَلَّفُ بَيْتَهُ

Basralılar ise çekimli fiillere bitişen مَرْفُوعٌ/merfû' ve مُتَّصِلٌ/mutaşşıl/tâ harfinin نِعْمَ/ni'me ve بَيْسَ/bi'se'ye de bitişmesini gerekçe göstererek نِعْمَ/ni'me ve بَيْسَ/bi'se sözcüklerinin

câmid-fiil olduğunu söylemişlerdir²⁰⁹.

نعم/ni'me ve بئس/bi'se sözcükleri iki çekimsiz-fiildir. Özneleri kendileri tarafından zammeli hale getirilir. Kendilerine özne olabilecek sözcükler ise üzerlerinde ال/el edatının bulunan sözcüklerden oluşur. Eğer üzerinde ال/el edatı yoksa edatın üzerlerinde bulunan bir sözcüğe mûzaf olan sözcüklerden oluşmalıdır. نعم/ni'me ve بئس/bi'se sözcükleriyle ilgili gösterdiğimiz söz konusu özellikler, İbn Mâlik'e ait olan aşağıdaki şiirde özetlenmiştir.

فَعْلَانِ غَيْرِ مُتَصَرِّفَيْنِ "نعم" و"بئس" رافعانِ اسمينِ
مُقَارِنِي "ال" أومضافين لما قَارَنَهَا : كِنَعَمِ عُقْبَى الْكُرْمَا

Şiirde konuyla ilgili "iyilerin ne güzel akıbetleri vardı!" manasında kullanılan "نعم عُقْبَى الْكُرْمَا" örnek olarak gösterilmiştir²¹⁰.

Görüldüğü üzere عُقْبَى/ûkba sözcüğü, نعم/ni'me fiilinin öznesi konumundadır. Kendisi üzerinde ال/el edatları bulunmaz fakat kendisine mûzaf olduğu الْكُرْمَا/el-kurema sözcüğü üzerinde ال/el edatları mevcuttur. Şiirde de dile getirildiği gibi نعم/ni'me ve بئس/bi'se sözcüklerine özne olabilecek kelimelerin üzerlerinde, ال/el edatlarının bulunması veya bu edatların üzerinde bulunduğu bir sözcüğe mûzaf olması ya da bu edatların üzerinde bulunduğu bir sözcüğe mûzaf olan sözcüklere mûzaf olması gerekir. Bunlar dışında نعم/ni'me ve بئس/bi'se sözcüklerinin özneleri kendilerinden sonra gelen temyize yönelen ve zorunlu olarak gizli kalan zamirlerden oluşabileceği gibi ما/ma veya مَنْ/men sözcük-

²⁰⁹ Enbârî, *el-İnşâf fî mesâilî'l-hilâfî beyne'n-naḥviyyîn: el-Başriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, I, 97-104.

²¹⁰ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, III, 371.

lerinden de oluşabilir²¹¹ Konuyla ilgili olarak şu örnekler verilebilir:

حَيَاةٌ عَلَى الضَّيْمِ بِئْسَ الْحَيَاةُ وَنِعَمَ الْمَمَاتُ إِذَا لَمْ نَعِزِّ

“Eziz bir hayat ne kadar da kötüdür! Onurlu bir yaşam olmadıktan sonra ölüm ne kadar da güzeldir!”

Şiirde geçen الحياة/el-ḥayat sözcüğü بِئْسَ/bi'se fiilinin öznesidir. Görüldüğü üzere kendilerinin üstünde ال/el edatı bulunmaktadır.

نِعْمَ رَجُلُ الْحَرْبِ خَالِدٌ بِئْسَ رَجُلُ الْجُبْنِ وَالْكَذِبِ مُسَيَّلِمَةٌ

“Halit ne iyi bir savaşçıdır! Müseyleme ise ne kötü bir yalancı ve korkak bir adamdır!”

Örneklerde geçen رَجُلُ/racul sözcüğü hem بِئْسَ/bi'se hem de نِعْمَ/ni'me fiilinin öznesi olarak kullanılmıştır. رَجُلُ/racul sözcüğünün başında ال/el edatı yoktur. Ama her iki örnekte de رَجُلُ/racul sözcüğünün muzaf olduğu الْحَرْبِ/el-ḥarb ve الْجُبْنِ sözcüklerinin başlarında ال/el edatı bulunmaktadır.

نِعْمَ قَارِئُ كُتُبِ الْأَدَبِ بِئْسَ مُهْمِلٌ أَمْرٍ اللَّغَةِ

“Edebiyat kitapları okuyucuları ne kadar da iyiler! Dil ile ilgilenmeyenlerse ne kadar da kötüler!”

Örneklerde geçen قَارِئُ/kâri' sözcüğü نِعْمَ/ni'me fiilinin öznesidir. قَارِئُ/kâri' ve مُهْمِلٌ/muhmil sözcüğü ise بِئْسَ/bi'se fiilinin öznesidir. قَارِئُ/kâri' ve مُهْمِلٌ/muhmil sözcükleri başına ال/el edatlarının gelmediği gibi muzaf oldukları كُتُبِ/kutub ve أَمْرٍ/emir sözcüklerinin üstünde de ال/el edatları bulunmamaktadır. Bununla beraber كُتُبِ/kutubun ve أَمْرٍ/emir'in sözcüklerinin muzaf olduğu الْأَدَبِ/el-edeb ve اللَّغَةِ/el-luğa sözcüklerinin önünde ال/el edatı mevcuttur.

²¹¹ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, III, 370-372.

نَعْمَ قَوْمًا الْعَرَبُ بِئْسَ قَوْمًا أَعْدَاءُ

“Arap milleti ne iyi milletmiş! Düşmanlarıysa ne kadar da kötüler!”

Örneklerde geçen قَوْمًا/ķâvmen sözcükleri hem نَعْمَ /ni’me hem de بِئْسَ/bi’sse fiillerinin temyizidir. Kendi özneleri ise vucuben gizlidir.

نَعْمَ مَا يَقُولُ الْحَكِيمُ الْمُجَرَّبُ بِئْسَ مَنْ تُرَافِقُهُ مُنَافِقًا

“Deneyimli bilgenin sözleri ne kadar da güzeldir! Arkadaşlık yaptığın ikiyüzlü olan ne kadar da kötüdür!”

Görüldüğü üzere birinci örnekte “ma/ma” sözcüğü نَعْمَ/nî’me filinin öznesidir. İkinci örnekte ise مَنْ/men sözcüğü بِئْسَ/bî’sse filinin öznesidir²¹².

“نَعْمَتِ الْمَرْأَةِ هِنْدٌ” veya “نِعْمَ/nî’me’l-mer’etu Hindun” veya “نِعْمَتِ الْمَرْأَةِ هِنْدٌ” örneklerinde de görüldüğü üzere نِعْمَ/nî’me ve نِعْمَتِ/nî’me ve بِئْسَ/bî’sse sözcükleri için dişil göstergesi, isteğe bağlı kullanılır veya kullanılmayabilir²¹³.

3.2.11. هَاتِ/Hâti

هَاتِ/hâti sözcüğü “gel” manasında kullanılan bir câmid-fiildir. Sadece emir kipinde çekimi mevcuttur. Hicazlılar ise هَاتِ/hâti sözcüğünü isim-fiil olarak değerlendirmiştir²¹⁴.

3.2.12. هِبْ/Hib

هِبْ/hib sözcüğü, sadece emir kipinde çekimi bulunmasından ötürü câmid-fiil olarak kabul edilir. Bu durumda “farz et” manasını ifade eder. “hibe etmek ve vermek” manalarında olan

²¹² Abbas, en-Nahvu’l-vâfi, III, 370-372.

²¹³ Hâriřî, Şerhû Mulħat’i’l-İ’rab, s.198.

²¹⁴ es-Suyûfî, Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi, III, 16.

هَبَّة/hibbet maddesinden bir emir-fiil ise mutaşarrıf-fiil olarak değerlendirilir. Bu durumda aşağıda bulunan ayetlerde de geçtiği üzere mazi, muzari ve emir kiplerinde çekimi bulunur²¹⁵.

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ²¹⁶.

“Ayrıca İbrâhîm’e İshak’ı ve torunu Yâkub’u bahsettik. Onların hepsini hayırlı, faziletli insanlar kıldık”

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنَّا لَهُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الدُّكُورَ²¹⁷

Göklerin ve yerin mutlak hükümranlığı Allah’a aittir. O dilediğine yaratır. Dilediğine kız, dilediğine erkek evlat verir.

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ²¹⁸.

“Rabbim! Bana ilim, irfan, bilgelik lütfet ve beni hayırlı/faziletli kulların zümresine dâhil et!”

Görüldüğü üzere birinci ayette geçen وَهَبْنَا/vehebnâ mazi, ikinci ayette geçen يَهَبُ/yehebû muzari ve üçüncü eyette geçen هَبْ/heb ise emir kipinde çekilmiştir.

3.2.13. هَدَّ/Hedde

هَدَّ/hedde, övgü için kullanılan bir sözcüktür. Örneğin: مَرَزْتُ بِرَجُلٍ هَدَّكَ مِنْ رَجُلٍ/merartu bi raculin heddeke min raculin” cümlesi “adam gibi bir adama uğradım” manasını ifade eder²¹⁹.

هَدَّتْكَ مِنْ امْرَأَةٍ هَدَّتْكَ مِنْ رَجُلٍ/heddetki min imre’etin denildiğindeyse sırasıyla sen ne adammışsın be,

²¹⁵ Esmâ Ebû Bekir Muhammed, *Mu’cemu’l-ef’âli’l-câmid*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 1993, s.111.

²¹⁶ Kuran, 21/72.

²¹⁷ Kuran, 42/49.

²¹⁸ Kuran, 26/83.

²¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, VI, 4631.

sen ne kadınmışsın bel! anlamlarını belirtir²²⁰.

3.2.14. يَنْبَغِي/Yenbeğî

“Gerekir, gerekiyor” manalarını iafade eden يَنْبَغِي /yenbeğî fiili, sadece muzari kipinde çekimi bulunması nedeniyle câmid-fiillerden kabul edilmiştir. Ebû Hayyan ise يَنْبَغِي/yenbeğî fiilinin, mazi kipinde mevcut olduğunu söylemiştir²²¹.

3.2.15. يَهِيْطُ/Yehîtu

Bağırarak ve gürültü yapmak manalarında kullanılan يَهِيْطُ/yaşîhu ve يَضْحُجُ/yażiccu fiilleriye aynı manayı ifa eden يَهِيْطُ /yehîtu fiili, sadece muzari kipinde çekimi bulunduğundan câmid-fiil olarak kabul edilmiştir.

مَا زَالَ مِنْذُ الْيَوْمِ يَهِيْطُ هَيْطًا cümlesi “söz konusu günden itibaren bağırıp çağırılmaktadır” manasını ifade eder²²².

3.2.16. فَعُلَ/Fe’ule Vezninde Olan Câmid-Fiiller

Genellikle fiiller kendi durumlarına uygun olarak sadece bir mana ifade eder. Bu kural tüm ثُلَاثِي/üçlü fiillerde mevcuttur. ثُلَاثِي/üçlü fiiller, kendilerine özgü bu manaları ifade ederken ayrıca övgü, yergi veya şaşkınlık gibi ikinci bir manayı ifade etmez. Mesela “sevindi” manasını ifade eden فَرِحَ/ferihe, “oturdu” anlamında kullanılan قَعَدَ/ka’ide ve “anladı” demek olan فَهِمَ/fehime fiilleri sadece söz konusu manaları ifade eder. Söz konusu fiillerin ifade ettikleri bu manalar ise “sevinç” anlamını ifade eden فَرِحَ/ferah, “oturmak” demek olan قَعَدَ/ku’ûd ve “kav-

²²⁰ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 13.

²²¹ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 15.

²²² es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-cevâmi’*, III, 14.

rayış” manasında olan فَهْم/fehm kavramlarıdır. Sevinç, oturma ve kavrayış olan bu manalar; şaşkınlık, övme veya yergi gibi ikinci bir manaya gerek duyulmadan tek başına anlaşılır. Ancak ثُلَاثِي/üçlü fiiller, ifade ettikleri bu manalara ek olarak övme, yerme veya şaşkınlık gibi ikinci bir mana da ifade edebilir. Bu manayı ifade edebilmeleri için sözkonusu fiillerinin فَعْل/fe’ule kalıbına sokulması gerekir. ثُلَاثِي/üçlü fiiller ya شَرَف/şerufe, كَرَم/kerume ve حَسَن/hasune gibi orijinal olarak bu yapıda bulunur veya فَهْم/fehime ve جَهْل/cehile örneklerinde de görüldüğü üzere önceden başka bir vezinde olup daha sonra فَهْم/fehume ve جَهْل/cehule vezinlerine sokulur. Herhangi bir fiilin فَعْل/fe’ule kalıbına sokularak kendilerinden تَعَجُّب/ta’accüb kipinin oluşturulabilmesi için kendisinde bazı şartların bulunmasına gerekir. Söz konusu şartlar şunlardır:

Mazi kipinde gelmesi; ثُلَاثِي/üçlü; aslının mutaşarrıf²²³; tam²²⁴; olumlu yapıda ve edilgen olması gerekir. Ayrıca anlamları açısında karşılaştırılma yapılmasına uygun olmalıdır. Örneğin: “Ali, Ahmet’ten daha sevinçlidir” diyebiliriz ama “Ali, Ahmet’ten daha kördür” denilmez. Sevinç karşılaştırılma yapılmasına uygun bir kavram iken kör kavramında karşılaştırma yapılmaz. Bunlara ek olarak dişili فَعْلَاء/fa’lâ vezninde olan أَفْعَال/ef’ale vezninde bir sıfat-ı müşebbehe olmamalıdır. Mesela أَعْرَج/e’rec sözcüğü bir sıfat-ı müşebbehedir. Dişili فَعْلَاء/fa’lâ vezninde olan ve “topal” manasını ifade eden أَعْرَجَاء/arcâ sözcüğü-

²²³ Mutaşarrıftan kastedilen bu kipe dönüştürülmeden önceki halinin mazi, muzari ve emir kiplerinde çekminin yapıyor olmasıdır. Çünkü söz konusu vezne sokulduktan sonra zaten camid olurlar.

²²⁴ Tamdan kastedilen bu fiillerin nakıs olmamasıdır. كَان/kâne veya كَاد/kâde gibi fiillerden تَعَجُّب/ta’accüb kipi oluşturulamaz.

dür. Bu nedenle عَرَجَ/'race fiilini فَعَلَ /fe'ule veznine sokularak "ne kadar da topaldır!" manasını kastederek عَرَجَ/'aruce denilmez. Aynı zamanda ayıp, renk ve fitratla ilgili vasıfları belirten sıfat-ı müşebbehelerden de تَعَجَّبَ/ta'accüb kipleri oluşturulamaz²²⁵.

3.2.17. مَا أَفْعَلُهُ/Mâ ef'alehu ve بِهِ أَفْعِلْ/Ef'il bihi

Fiiller şaşkınlık ifade etmek veya hayranlık duymak gibi amaçlar nedeniyle "مَا أَفْعَلُهُ/mâ ef'alehu" veya "بِهِ أَفْعِلْ/ef'il bihi" kalıplarına sokulmadan önce üç harfli ve çekimli olduklarından câmid-fiil olarak kabul edilmez. Fiiller şaşkınlık ifade etmek veya hayranlık duymak gibi amaçla söz konusu kalıplara sokulduktan sonra câmid-fiil olarak kabul edilir. Genellikle câmid-fiillerin nesnelere câmid-fiillerden önce geledikleri gibi kendi ma'mûlleri de kendilerinden önce gelemez. Söz konusu kalıplara, eril, dişil, tekil, ikil ve çoğul göstergeleri eklenemez. Bu yapılar, kendilerine hiçbir eklenti veya kendilerinden hiç bir çıkartma yapılmadan ve harflerinde herhangi bir değişiklik olmadan tüm durumlarda sürekli aynı şekilde kalır. Ancak bu iki kalıbın sonuna "şaşkınlık duyulan nesne, kişi veya kişileri" ifade eden مِنْهُ مُتَعَجَّبٌ/mute'eccebut minhu olan sözcüğe yönelen zâhir bir zaminin bitişmesi durumunda bu zamir, yöneldiği mercii ile uygunluk göstermesi gerekmektedir. Tablo 20'da gösterilen örnekler incelendiğinden ta'accüb kipinin sonunda bulunan zamirlerin, مِنْهُ مُتَعَجَّبٌ/ mute'eccebut minhu olan sözcüklerle erillik, dişillik, tekillik, ikillik ve çoğulluk açısından mutabık kaldığı görülecektir²²⁶.

²²⁵ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, III, 349-350-351-384-385.

²²⁶ Abbas, *en-Naḥvu'l-vâfi*, III, 357.

Tablo 21. مَا أَفْعَلُهُ /Mâ ef'alehu ve أَفْعَلِيهِ /Ef'il bihi Câmid-Fiillerinde Cümle Dizilişi²²⁷

Türkçe manası	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı	
		Yanlış	Doğru
İlim ne kadar faydalıdır!	Mâ enfe'a'l- 'ilme	العِلْمَ مَا أَنْفَعُ!	مَا أَنْفَعُ الْعِلْمَ!
Cehalet ne kadar zararlıdır!	Mâ ezarra'l- cehâlete	الْجَهَالَهَ مَا أَضَرَّ	مَا أَضَرَّ الْجَهَالَهَ!
İlim ne kadar faydalıdır!	Enfi' bil 'ilmi	بِالْعِلْمِ أَنْفَعُ	أَنْفَعُ بِالْعِلْمِ
Cehalet ne kadar zararlıdır!	Ezrir bil cehâleti	بِالْجَهَالَهَ أَضَرُّ	أَضَرُّ بِالْجَهَالَهَ

Tablo 22. Ta'accüb kiplerinin sonunda bulunan zamirin durumu²²⁸

Türkçe manası	Türkçe Okunuşu	Arapça Yazılışı
Erkek çiftçi ne faydalı biri!	ez-zarı'u mâ enfe'ahu!	الزَّارِعُ مَا أَنْفَعَهُ!
Kadın çiftçi ne faydalı biri!	ez-zarı'etu mâ enfe'ahâ!	الزَّارِعَةُ مَا أَنْفَعَهَا!
O iki asker ne cesur askerlerdir!	el-cündiyani mâ eşçe'ehumâ!	الْجُنْدِيَانِ مَا أَشَجَعَهُمَا!
Anneler ne kadar da merhametlidir!	el-validatu mâ eşfaķehunne!	الْوَالِدَاتُ مَا أَشَفَقَهُنَّ!

İbn Mâlik aşağıdaki beyitte, مَا أَفْعَلُهُ /mâ ef'alehu ve أَفْعَلِيهِ /ef'il bihi kalıpları, çekimli olmama özelliği nedeniyle kendileri câmid-fiil olarak kabul edilmiştir" der²²⁹.

وَفِي كَيْلَا الْفِعْلَيْنِ قَدَمًا لَزِمَا
مَنْعُ تَصَرُّفٍ بِحُكْمِ حَتْمَا

Herhangi bir fiilin bu iki kipten birine sokulabilmesi için söz

²²⁷ Abbas, en-Nahvu'l-vâfi, III, 357.

²²⁸ Abbas, en-Nahvu'l-vâfi, III, 357.

²²⁹ Şabban, Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmûnî 'alâ Elfiyeti İbnî Mâlik, III, 29.

konusu fiilin ta'accüb kipinin oluşabilirlik şartlarına hâiz olması gerekmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Arap dilinde bazı sözcükler gerek tanımları gerekse de özelliklerine göre kelime kısımlarından olan isim, fiil veya harf grupları kapsamına girmemektedirler. Kelimeler müstakil olarak herhangi bir mana ifade etmedikleri zaman harf, başka kelimelere gerek duymadan tek başına mana ifade ettiklerinde ise kendi içinde ikiye ayrılır; ifade ettiği manaya herhangi bir zaman kavramı eşlik ediyorsa fiil, eşlik etmiyorsa isim olarak değerlendirilir. İsim-fiil olarak bilinen sözcükler ise tek başlarına bir mana ifade ettiği halde bu manaya eşlik eden zaman kavramı sınırlı olduğu için ne isim ne de fiil olarak değerlendirilebilmiştir. Söz konusu sözcükler görünüşleri itibarıyla sonları değişime uğramadıklarından mebnî isimlere benzerler; anlamları açısından ise zamana eşlik edilen bir olay, oluş veya hareket belirttikleri için fiillere benzer. Bu sözcükler fiillerin manalarını ifade ettiği halde görüntü itibarıyla fiillerin özelliklerine hâiz olmadıklarından fiilin adı demek olan “isim-fiil” olarak isimlendirilmişlerdir. Manaları açısından fiillere benzerliği temel alınarak fiiller gibi mazi isim-fiiller, muzari isim-fiiller ve emir isim-fiiller olarak gruplandırılmış.

Nasıl ki nar bir meyvenin, bülbül belirli bir kuşun ve at ise malum hayvanın adıysa isim-fiiller de temsil ettikleri fiillerin adlarıdır. Bu çerçevede her bir isim-fiil, bilinen bir fiilin adıdır.

İsimler tam anlamıyla müsemmalarına delalet eder ve müsemmalarına ait olan tüm özellikleri de dolaylı olarak kapsar. İsim-fiiller de aynı şekilde adı oldukları fiillerin son harflerini etkileyen 'âmillerden etkilenmek özelliği hariç olmak üzere anlam, zaman ve işlev gibi özelliklerini dolaylı olarak ihtiva eder. İsim-fiiller, fiillerle aynı manaları ifade etmelerine rağmen isimlere özgü özelliklerinden olan özne olabilme ve tenvinin kendilerinde çoğu zaman bulunamadıklarından isim olarak değerlendirilememişlerdir. Aynı zamanda fiillerin özelliklerini de kabul etmedikleri için fiil olarak da kabul edilememiştir.

Aslında nahiv âlimlerinin sözcük gruplarına çizdikleri yapay özellikleri bir tarafa bırakarak sadece ifade ettikleri manalara bakarsak isim-fiillerin de fiil olduğu anlaşılacaktır. Çoğu nahivci, "isim-fiillerin vekâleten fiillerin görev ve işlevlerini üstlenerek fiillerin ifade ettiklerini ifade eder" der.

Oysaki isim-fiillerin, fiillerin ifade ettiklerinin aynısını ifade etmelerine rağmen fiil olarak değil, fiillerin adları olarak değerlendirilmeleri anlaşılır bir durum değildir.

Mazi fiillerde bulunan dişil ve cezimli olan ت/tâ harfi ile muzari fiillerde şimdiki veya gelecek zaman sığalarında bulunan dişil ve ikinci tekil kişiyi temsil eden ي/yâ'sı vb. harf ve özelliklerin isim-fiillerde bulunamama durumu, nahivciler tarafından kendilerinin fiil olarak sayılmama gerekçesi olarak gösterilmiştir. Ne yazık ki söz konusu özellikleri fiillere isnat eden de nahivcilerdir. Görüldüğü üzere problem isim ve fiiller için nahivciler tarafından sözcüklerin şekilleri merkeze alınarak belirtilen yapay ve esnek olmayan özelliklerden kaynaklanmaktadır. Sonradan belirtilen şekli özelliklere göre değil, ifade ettikleri manalara göre değerlendirilirse bu sözcükler fiil olarak kabul edilecektir.

İsim-fiiller, her ne kadar lafız olarak isimlere benzese de mana olarak fiil olduklarından “i’rabta asıl olan manadır” kuralı gereğince birer fiil olarak değerlendirilmeleri gerektirir. “Muaydi’yi duymam, onu görmenden daha hayırlıdır” manasını ifade eden “تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ” Arap atasözüne bakıldığında manaların lafızlardan daha önemli olduğu anlaşılacaktır. Söz konusu atasözünde kullanılan “تَسْمَعُ/temse’u ” sözcüğü lafız olarak bilinen standart fiil kalıplarına benzese de mana itibarıyla isimdir. Çünkü تَسْمَعُ/temse’u sözcüğü kullanıldığı bu atasözünde “duyuyorsun” değil “duymam” anlamında kullanılarak cümlenin öznesi konumundadır. İsim-fiil olarak değerlendirilen هَيْهَاتَ/heyhâte vb. sözcükler ise mana olarak fiil olmalarına rağmen sadece şekil yönünde isimlere benzerliklerine bakılarak “fiilin ismi” demek olan “isim-fiil” olarak değerlendirilmiştir. Oysaki aynı kural هَيْهَاتَ/heyhâte vb. sözcüklerde de uygulanmış olsaydı her ne kadar şekil olarak fiillere benzemiyor olsalar ve fiillere ait olan özelliklere de sahip olmasalar da mana olarak fiil olduklarından fiil olarak kabul edilmiş olacaktı.

Aslında realitede isim-fiiller ile fiiller arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Fiiller de isim-fiiller de herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen bir olay, oluş veya durumu ifade eder. İsim-fiillerin fiillerden tek farkı değişik zamanlar için farklı kalıplarda kullanılabilen kelime türevlerinin mevcut olmayışıdır.

İsim-fiil olarak bilinen bu sözcükleri kural dışı fiiller saymak veya tüm fiilleri özellikleriyle beraber kuşatan bir tanım yapmak yerine bu sözcükleri fiillerden saymamak gerçeği değiştirmez.

İsim-fiiller olarak tanımlanan bu sözcükler ile câmid-fiiller yapı olarak aynıdır. Mana olarak ise aralarına sadece küçük farklar bulunduğu halde câmid-fiiller, fiil olarak değerlendirilmiş

sadece tüm zaman dilimlerinde çekimleri olmadığından kendilerine câmid-fiil denilmiştir. İsim-fiiller ise şeklî yönünden fiillerden ziyade isimlere benzerliği nedeniyle fiil olarak kabul edilmiştir. Abbas Hasan'ın "İsim-fiiller, kuralsız ve câmid sözcüklerdir süregeldikleri gibi kullanılır" sözünde de anlaşıldığı üzere bu sözcüklerin çekimsiz olduklarından câmid-fiil veya başka bir isim ile değerlendirilebilir.

Nahiv âlimlerinden el-Kisâî'ye ait olan "nahiv ilmi, takip edilmesi gereken kurallardan oluşan bir ilimdir, tüm ilimlerde kendisinden yararlanılır" anlamındaki

إِنَّمَا النَّحْوُ قِيَاسٌ يُتَّبَعُ وَبِهِ فِي كُلِّ عِلْمٍ يُتَمَعُّ

şiiiri, problemin sözcüklerin sadece yapılar üzerinden ele alınmalarından kaynaklandığını desteklemektedir. Sarf ve nahiv âlimleri tarafından sözcük gruplarına çizilen şeklî ve kalıpsal sınırlamaları bir kenara bırakarak sözcükler, ifade ettikleri manalar yönünde değerlendirilmiş olsaydı aynı isim-fiillerin ifade ettiği manalara göre değişik sözcük gruplarına girebileceğini görecektik.

İsim-fiillerin; mazi isim-fiiller, muzari isim-fiiller ve emir isim-fiiller gibi değişik zaman dilimlerinde bulunabilmeleri ile geçişlilik ve geçişsizlik özelliğine sahip olmaları da kendilerinin fiil olduğunu göstermektedir. Çünkü geçişlilik ve geçişsizlik ile değişik zaman dilimlerinde bulunabilme hususları fiillere özgüdür. Câmid-fiil olarak bilinen sözcükler ise yardımcı fiil olarak kabul edilebilir. Arap dilinde yardımcı fiil konusuna kayda değer bir itibar verilmemiştir kendileri nakıs, mûkârebe ve şûrû gibi kategorilere sokulmaya çalışılmıştır. Yunan felsefesinden esinilerek sözcüklere ya isim ya fiil ya da harf olma zorunluluğu

getirilmiş olup bazı sözcüklerin değişik durum ve manalara göre isim veya fiil ya da başka bir şey olabilme özelliği gözden kaçırılmıştır.

Aslında fiillere biçilen elbise kendilerine dar gelmektedir. Problemi fiillerde değil, fiiller için biçilen elbi'sede aramak daha doğru olacaktır. Demekki fiiller için yapılan tanım, "efradına câmi ağyarına mâni" bir tanım değildir. Çünkü isim-fiil olarak bilinen sözcükler tanım kapsamına girememiştir. Câmîd-fiiller olarak bilinen sözcükler ise nereye ait oldukları tam olarak kestirilememiştir. Bu nedenle Arap dili nezdinde karşılığı olan ve "efradına câmi ağyarına mâni" tanım kuralına uygun bir şekilde genelde sözcükler ve özelde ise fiiller için yeni bir tanımın yapılmasına ve bu çerçevede fiillere özgü özellikler de gerçeklere uygun olarak yeniden değerlendirilmelidir.

4.2. Öneriler

Arap dil bilimcileri tarafından sözcükler tanımlanırken Yunan felsefesi etkisi altında da kalınarak tüm sözcükler isim, fiil veya harf sayılmıştır. Bu çerçevede sözcükler için alan daraltılarak sadece lafızları dikkate alınmak suretiyle isim, fiil ve harfler için özellikler belirtilmiştir. Böylece adeta yapay bir dil meydana getirilmiştir. Bu nedenle Arap gramerinde genelde sözcükler özelde ise harf konusunun yeniden ele alınıp değerlendirilmesinde yarar vardır.

Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan dillerde bulunan yardımcı fiiller, Arap dilinde hak ettikleri itibarı görmemesi nedeniyle nakıs, mukârebe veya şurû gibi kategorilere sokulmaya çalışılmıştır. Arapçada sözcüklerin ya isim ya fiil ya da harf olma zorunluluğu getirilmiş olup diğer dillerde de olduğu gibi bazı

kelimelerin durum ve anlamlarına göre isim veya fiil olabilme özelliği dikkate alınmamıştır.

İngilizcede ‘wrong’ sözcüğü, ‘haksız, yanlış’ manasında kullanıldığında sıfat; ‘yanlış olarak’ manasında kullanıldığında zarf; ‘günah’ manasında kullanıldığında isim ve ‘hakkını yemek, zulmetmek’ manasında kullanıldığında fiil olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir durumun isim-fiiller için uygulanabilirliği araştırılabilir. Bu kapsamda fûsha Arapçasının Araplar tarafından ne kadar karşılık bulduğu; Arap dilinde yardımcı fiiller; Arap dilinde harfler; Arap dilinde isim, fiil ve harf’in özellikleri ve benzeri konuların çalışılması gerektiğini söyleyebiliriz. Gerek deyimler gerekse de bazı câmid yapılar olsun iki değişik sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan ve yeni bir mana kazanan sözcüklerin, fiillerin ifade ettiklerinin aynısını ifade ettiklerinden Türkçedeki deyimler ve İngilizcedeki Phrasal-Verbs ile Arapçada bazı câmid yapılar arasındaki ilişkiyi de çalışılması gereken konulara ekleyebiliriz.

Arap dilinde olumsuz cümle yapılarında لَيْسَ/leyse sözcüğü; Farsçanın “nist”, İngilizcenin “is not” ve Türkçenin “değil” sözcükleri gibi yardımcı fiil olarak görebiliriz. Olumlu cümlelerde ise sözcüklerin sonunda لا، لا، لا şeklinde yazılan ve (en), (in), (un) sesleriyle ifade edilebilen işâretleri de yardımcı fiil olarak kabul edebiliriz. Görüldüğü üzere Arap alfabesinde sesli harflerin bulunmaması nedeniyle olumlu cümle yapılarında yardımcı fiiller hareketler aracılığıyla ifade edilebilmiştir. Arap dilinde yardımcı fiiller mantığının bulunmadığı ve olumlu cümle yapılarında da ifade edildikleri seslerin Arap alfabesinde müstakil harflerle değil, hareketlerle ifade edilebildiğinden “إِسْنَاد/Isnâd” sisteminin geliştirilmesine gereksinim duyulmuştur. Olumsuz cümle yapı-

larında ise yardımcı fiiller, *لَيْسَ/leyse* gibi müstakil bir kelimedenden oluşuyor olsa da Arap dilinde yardımcı fiil mantığının bulunmadığından bu tür sözcüklerin, kelimenin hangi kısmından sayılıcağı veya gramerin hangi konusu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği tam anlamıyla bilinmemiştir. Bu nedenle “Arap dilinde isnâd ve i’râb” gibi konuların da yeni bir perspektif dâhilinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- Abbas, H. (1974), *en-Naḥvu'l-vâfi*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire.
- Alp, M. (2008), *Madḥal fi'l-luġati'l-'Arabiyye*, Adana.
-, (2011), "Farklı İki Açıdan Arapça: Fusha ve Avamca",
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.2, Sy.11,
s.87-110, Adana.
- el-Barâzî, Mecc Muhammedu'l-Bakir (1987), *Fıkhu'l-luġati'l-Arabiye*, Dâru Mecc Lâvî, Ürdün.
- el-Bustanî, Buṭrus (1987), *Muḥîtu'l-muḥît*, Mektebtu'l-Lubnan, Beyrut.
- Doğan, Y. (2007), "Arapça'da Kelime Yapısı Açısından Tartışılan Câmîd-Fiiller ve Câmîdlik Sebepleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 6, sy. 12, s.59-99, Çorum.
- el-Cevherî, İsmâil b. Ḥammâd (1990), *Tâcu'l-luġa ve şîḥâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffur 'Attar, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut.
- el-Cürcânî, Abdulkadir b. Abdurrahman (2011), *Avamilu'l-Cürcânî*, thk. Muhammed Can, Şefkat Yayıncılık, İstanbul.
- el-Enbârî, Kemâluddîn Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed (ty), *el-İnşâf fi mesâili'l-ḥilâfi beyne'n-naḥviyyîn: el-Baṣriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, Dâru İhyâu't-Tûrâsî'l-Arabî, yy.
-, (1886), *Esrâru'l-'Arabiyye*, ye, Beril.
- Esmâ Ebû Bekir Muhammed (1993), *Mu'cemu'l-ef'âli'l-câmide*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut.

el-Ezherî, Ebû Mansûr b. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (1976), *Tehzîbu'l-luġa*, thk. Muhammed Abdu'l-Mun'im Hefâcî (6.cilt), thk. Ahmed Abdu'l-'Alîm el-Berdûnî (13.cilt), Dâru'l-Mişriyye, Kahire.

el-Ferâhîdî, el-Halil b. Ahmed (1985), *el-Cumel fi'n-naĥv*, thk. Dr. Fahraddin Kebave, Muesesetu'r-Risâle, Beyrut.

....., (2003), *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Dr. Abdulhamid Hândavî, Dâru'l-Kutub'l-İlim, Beyrut.

Feyâz, Süleyman (ty), *en-Naĥvu'l-'aşrî*, Merkezi'l-Ehrâm, Mısır.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin b. Yakub eş-Şirâzî (1980), *el-Kâmûsu'l-muĥîṭ ve el-Kâbusu'l-Vasîṭ el-Camî' limâ zehebe min kelâmi'l-'Arab*, El-Heyetu'l-Mişriyye'l-'Amme, yy.

....., (2011), *el-Kâmûsu'l-muĥîṭ ve el-Kâbusu'l-Vasîṭ el-Camî' limâ zehebemin kelâmi'l-'Arab*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

الفعل الجامد وغير الجامد، الفصل

الثامن <http://www.drmosad.com/index23.htm> adresinden 17 Nisan 2014 tarihinden edinilmiştir.

Ġelâyini, M. (2005), *Camî'u'd-dûrusi'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut.

el-Ĥamlâvî, Ahmed b Muhammed b. Ahmed (1957), *Şezâ'l-'arf fi feni's-Şarf*, Dârû'l-Keyyan, yy.

el-Hârîrî, Ebû Muhammed el-Kasım b. Ali b. Muhammed b. Osman (2002), *Şerĥû Mulĥat'i'l-i-râb*, thk. Dr. Ahmed Muhammed Kasım, Dâru'l-Kelimu't-Tayyib, Beyrut.

el-Hâşimi, es-Seyyid Ahmed (t.y.), *el-Kavaidu'l-Esâsiyye li'l-Luġati'l-'Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Esâsiyye, İstanbul.

Hilmi, Münzir İbrâhîm Hasan; Mehdavi, M.M. Muhammed Hüseyin Abdullah; Kâbı, Ahmed Sübeyh Mühaysin (2007), *أسماء الأفعال في القراءة واللهجات، مجلة جامعة كربلاء - كلية التربية*

قسم اللغة العربية، c. 5, sy. 3, s.85, Kerbela

- İbn Cinnî, Ebû'l- Feth Osman (2010), *el-Luma'fi'l-'Arabiyye*, thk. Fâiz Faris, Dâru'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Kuveyt.
-, (2010), *el-Haşâiş*, el-Heyetu'l-Mışriyye'l-'Amme lil küttâb, Mısır.
- İbn Düreyd, Muhammed b. Hasan b. Düreyd (1987), *Cemheretu'l-luğa*, thk. Dr. Remzi Münir Be'lebekî, Beyrut.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn Abdullah el-Enşârî (1990), *Şerhu Katri'nedâ ve bellu's-şadâ*, thk. Dr. Muhammed Yaser Şeref, Mekebtetu Lübnan, Beyrut.
-, (2000), *Muğnî'l-lebîb 'an kutubi'l- e'ârib*, thk. Dr. Abdullatif Muhammed Hatib, es-Silsiletu't-Turâsiye, Kuveyt.
- İbn Manzûr, Ebû Fazıl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (2003), *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr; Muhammed Ahmed Hasbullah ve Haşîm Muhammed eş-Şazılî, Dâru'l-Me'ârif, Kahire.
- İbn Sâlih, Abdullah b. Sâlih el-Fûzân (ty), *Delilu's-sâlik ilâ Elfiyet'i-İbnî Mâlik*, Dâru'l-Müslüm, yy.
- İbn Serrâc, Ebu Bekir Muhammed b. Sehl (1996), *el-Uşûl fi'n-Naħv*, thk. Abdülhüseyin el-Fetilî, Muesessetu'r-Risâle, Beyrut
- İbn Sîde, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Mursî (2000), *el-Muħkem ve'l-muħîtu'l-a'zam fi'l-luğa*, thk. Abdulhamid Hândavî, Dâru'l-Kutub'l-İlim, Beyrut.
- İbn es-Sikkî, Ebû Yusuf Yakup b. İshak (1949), *İşlahu'l-Mantiq*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Dâru'l-Meârif, Kahire.
- İbn Ya'îş, Muvefıkkuddin (ty), *Şerhu'l-Mufaşşal*, İdaretu't-Taba'atu'l-Münira, Mısır.

- el-Meylânî, Muhammed b.Abdurrahim (2012), *Şerhu'l-Muğnî*, Şifa Yayınevi, İstanbul.
- el-Mubberred, Ebu'l-Abbas Muhammed b.Yezid (1994), *el-Muktadab*, thk. Muhammed Abdulhalik 'Adîme, Mata-bî'u'l-Ehram et-Ticariyye, Kahire.
- Muhtari, Kasım (1431h.), بحوث في اللغة العربية وآدابها, *İsfahan Üniver-sitesi Arap Dili ve Edebiyatı*, Sy.2, s.97-108, İsfahan.
- en-Nadîrî, Dr. Muhammed Esâd en-nadîrî (1997), *Naḥvu'l-luġeti'l-'Arabîyye*, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut.
- Özafşar, S. (2010), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Eflatun Matbaası, İstanbul.
- Öztürk, M. (2014), *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- eş-Şabban, Muhammed b. Ali es-Şabban (ty.), *Haşiyetu's-Şabban li Şerhi'l-Uşmunû a'la Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Taha Abdurrauf Saad, el-Mektebetu't-Tevfikiye, yy.
- es-Şebtî, İbn Ebî Rebî 'Ubeydullah b. Ahmed b. 'Ubeydullah el-Kureşî el-Eşbîlî (1986), *el-Bâsît fi Şerhi Cümeli'z-Zeccâcî*, thk. Dr. 'îyâd b. 'Îd es-Sebîtî, Dâru'l-Gârbi'l-İslâmî, Beyrut.
- es-Suyûtî Celaluddin (1998), *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Ahmed Şemsuddîn, Dâru'l-Kutub'l-İlim, Beyrut.
-, (2006), *el-İktirah fi ilm'i usûli'n-Naḥv*, Dâru'l-Ma'rifetu'l-Cami'îyye, Süveys.
- el-Taftazânî, Sa'duddin b. Mes'ud b. Ömer b.Abdullah (2012), *Şerhû Tasrifî'l- İzzi, Dârû'l-Minhâc*, Beyrut.
- Avery-Bezmez-Edmonds-Yaylalı, Robert- S.- Anna-M. (2011), *The RedhouseEnglish Dictionary*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık,

İstanbul.

Toparlı, R-Akalın, Ş. H. (2011), *Resimli Okul Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

Yâser, تأملات في أسماء الأفعال وحقيقة التنوين فيها,

[http://www.alfaseeh.net/vb/showth-](http://www.alfaseeh.net/vb/showthread.php?t=78091)

[read.php?t=78091](http://www.alfaseeh.net/vb/showthread.php?t=78091)adresinden 17 Haziran 2014 tarihinde edinilmiştir.

Yılmaz, A. (2001), Arapça'da İsim Fiiller, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 7, Sy.1, s.379-391, Sivas.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî(1969), *Tâcu'l-'arûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Matba'atu Hükûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt.

ez-Zemaşerî, Carullah Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer (1993), *el-Mufaşşal fi şinâ'ati'l-i'râb*, thk. Dr. Ali Ebû Mulhem, Mektebet'l-Hilal, Beyrut.

....., (1998), *Esâsu'l-belâğâ*, thk. Muhammed Bâsıl Âyûn's-Sûd, Dâru'l-Kutub'l-İlim, Beyrut.

....., (2009), *Tefsiru'l-Keşşâf 'an hakkâikati ğavamizi't-tenzil ve 'uyunu'l-eĳâvili fi vucuhi't-te'vil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.